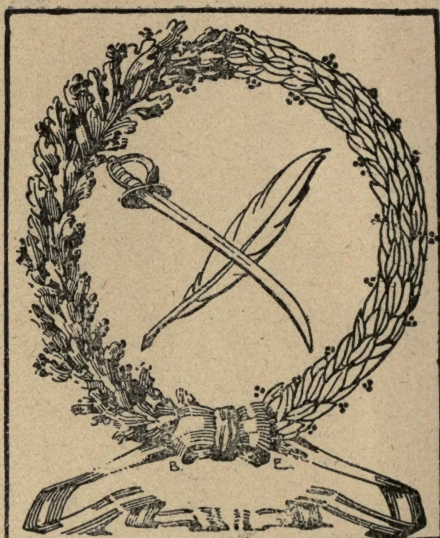

3 1761 03557 9655

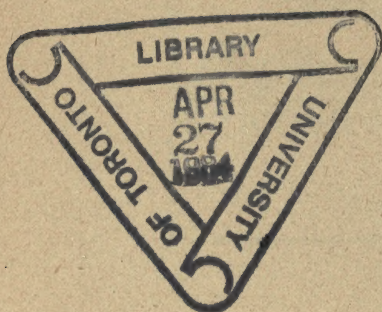

B. E.

PETŐFI-KÖNYVTÁR.
Szerkesztik:
Endrődi Sándor és dr. Ferenczi Zoltán
XXIII. füzet

Dr. BADICS FERENCZ:

PETŐFI LEVELEI

LIBRARY
APR
27
UNIVERSITY
OF TORONTO

Petőfi-Könyvtár

czimmel, a Petőfi-kultusz ápolására, a lánglelkű költő életviszonyaira és költészetére vonatkozó adatok összegyüjtése, feldolgozása s részben a már megnyilt Petőfi-ház anyagának ismertetése czéljából uj vállalatot inditottunk meg, mely kéthavonkénti 8—12 ives füzetekben, izléses kiállitásban, illusztrálva kerülnek könyvpiaczra. E füzetek (számra 30 füzet) 15 díszes kötetben bocsáttatnak a közönség rendelkezésére.

Petőfi költészete kimerithetetlen kincsesbányánk s a vele foglalkozás

mindig édes gyönyörüség. Azt hiszszük, nem végzünk fölösleges munkát, midőn a szétszórt adatok csoportositásával hozzáférhetővé akarjuk tenni a rengeteg anyaghalmazt s előkésziteni próbáljuk egy még mindig hiányzó, kimeritő és hiteles Petőfi-repertorium nagy munkáját.

A füzetek egy része azonban már az ismert anyag feldolgozása lesz. Eleven, átszürt tartalom, érdekes, vonzó olvasmány.

Az aránylag olcsó és tartalmas füzetek, melyeknek bizonyos százalékát a Petőfi-ház kapja, a következő, de megjelenésök időpontját illetőleg változást is szenvedhető sorrendben fognak napvilágot látni:

1. ***Kéry Gyula:*** *Friss nyomon.*

2. ***Baróti Lajos:*** *Petőfi-adomák.*

3. ***Váradi Antal:*** *Regényes rajzok Petőfi életéből.*

Kunossy, Szilágyi és Társa kiadása Budapesten.

4. **Barabás Abel:** *Felhők.*

5. **Gyulai Pál:** *Petőfi Sándor és lirai költészetünk.*

6. **Dr. Ferenczi Zoltán:** *Szabadság, szerelem.*

7. **Bihari Mór:** *Petőfiné Szendrey Júlia Versei és Naplói.*

8. — *Petőfiné Szendrey Júlia eredeti elbeszélései.*

9. **Endrődi Béla:** *Petőfi és Arany levelezése.*

10. **Meltzl Hugó:** *Petőfi tanulmányai.*

11. **Farkas Emőd:** *Petőfi élete.*

12. **Egressy Ákos:** *Petőfi Sándor élete.*

13. **Palágyi Menyhért:** *Petőfi művészete.*

14. **Dr. Somogyi Gyula:** *Petőfi költészete.*

15. **Déri Gyula:** *Petőfi Zoltán és művei.*

16. **Krúdy Gyula:** *Petőfi a negyvenes években.*

17. **Dr. Bajza József:** *Petőfi István versei.*

18. **Kacziány Géza:** *Petőfi mesterei.*

19. **Váradi Antal:** *Az elzárt mennyország.*

20. **Endrődi Sándor és Baros Gyula:** *Petőfi a magyar költők lantján.*

Kunossy, Szilágyi és Társa kiadása Budapesten.

21. ***Lenkei Henrik:*** *Petőfi és a természet.*

22. ***Baróti Lajos:*** *Petőfi a ponyván, és* ***Péterfy Tamás:*** *Petőfi-regék.*

23. ***Dr. Badics Ferencz:*** *Petőfi levelei.*

24. ***Dr. Ferenczi Zoltán:*** *Petőfi születésének és eltünésének irodalma.*

25. ***Csernátoni Gyula:*** *Petőfi-tanulmányok.*

26—27. ***Többektől,*** *névleg:* ***Kont Ignácz, Neugebauer László, Szana Tamás, Körösi Albin*** *és* ***Vikár Bélától:*** *Petőfi a világirodalomban.*

28. ***Kéry Gyula:*** *A Petőfi-ház.*

29—30. ***Endrődi Sándor:*** *Petőfi Napjai a magyar irodalomban.*

Budapest, 1909. deczember hó 31-én.

Endrődi Sándor, dr. Ferenczi Zoltán,

a Petőfi-Könyvtár szerkesztői.

Kunossy, Szilágyi és Társa kiadása Budapesten.

PETŐFI-KÖNYVTÁR

Szerkesztik: ENDRŐDI SÁNDOR és dr. FERENCZI ZOLTAN

XXIII. FÜZET

PETŐFI LEVELEI

ÖSSZEGYÜJTÖTTE S BEVEZETÉSSEL
::: ÉS JEGYZETEKKEL ELLÁTTA :::

Dr. BADICS FERENCZ

BUDAPEST, 1910

KUNOSSY, SZILÁGYI ÉS TÁRSA

KÖNYVKIADÓVÁLLALAT KIADÁSA

Kunossy Vilmos és fia nyomdai müintézetéből Budapesten.

Bevezetés.

Petőfi levelei itt jelennek meg először a legteljesebb s az eddigiektől egészen eltérő kiadásban. Legteljesebb e kiadás, mert azonfelül, hogy Petőfinek eddig gyüjteményekben s ezek kiadása óta folyóiratokban közölt (LXXV. és LXXVIII.) összes levelein kivül Petőfinek három olyan levelét (XXIII., XXIV. és LXXXI.) is tartalmazza, melyek eddig sehol sem jelentek meg nyomtatásban. Kiadásunkban más a levelek elrendezése is. Az eddig megjelent gyüjtemények*) az egy-egy emberhez irott leveleket együtt adják s

*) Petőfi *Vegyes Művei* (1863) Gyulai Páltól, *Petőfi-reliquiák* (1878) Halasi Aladártól, *Petőfi ujabb reliquiái* (1887) Baróti Lajostól, Arany *Hátrahagyott Iratai* közt (1888) Arany és Petőfi teljes levelezése, Petőfi *Összes Művei* végleges kiadásában (1896) a másokhoz írt s addig nyilvánosságra került levelek.

így a legkülönbözőbb időbeli levelek kerülnek együvé a legnagyobb össze-visszaságban. A jelen kiadás az első gyüjtemény, mely Petőfi eddig felkutatott összes leveleit szoros időrendi sorban adja s így ezek először nyujtanak régóta kivánt alkalmat Petőfi egyénisége s lelki élete fejlődésének tanulmányozására. Az időrendi elrendezésen kivül van e gyüjteményben más csoportosítás is: az elsőben a *magán-levelek*, a másodikban a *nyilt*, a harmadikban a *tábori levelek* vannak; voltakép ez utóbbiak is a nyilt levelek közé tartoznak, de mégis egészen más természetüek; a második és harmadik csoportbeli levelek időbelileg szintén szorosan egymás után következnek s mindkettő kiegészíti a magán-leveleket, főkép a költő életének utolsó két évi eseményeire vonatkozólag.

Petőfinek minden költeménye, de mondhatni minden írása, akár vers akár próza, ha másért nem, a gondolatközlés, a kifejezés sajátos módjánál fogva mindig érdekes s legtöbbször egy-egy adalék a költő életének s egyéniségének megismeréséhez. De valamennyi irásánál alkalmasabb, bővebb

alapot nyujtanak erre levelei, sokkal inkább mint bármely más íróéi.

A világirodalom nagy levélírói Cicerótól kezdve Kazinczy Ferenczig rendesen úgy írták még baráti leveleiket is, hogy ezek — ha előbb vagy utóbb nyilvánosságra kerülnek — salon-kabátban mutassák be írójukat; ha nem tagadják is meg egyéniségöket, gondolataik és érzelmeik nyilvánításában mérsékeltebbek, óvatosabbak, előadásuk gondos, stilusuk választékos, ahogy ez már a jól öltözködő, művelt társaságban kötelező. Hiszen a jó levél nem is más, mint a távollevővel való társalgás, rövidebb-hosszabb monolog, a dialog másik fele majd a válaszban lesz. Ezért a könnyed és szellemes, egy szóval ügyes társalgó rendesen jó levélíró is lehet; ebben van az oka, hogy sehol sincs több jó levélíró mint a színműi dialogokban is kiváló franczia irodalomban.

De ez a fajta levél már irodalmi műfaj, tudatosan ekként is művelték íróik; a barát és barátnő, az írótárs vagy tanítvány (akár valóságos akár költött) csak alkalom az író mondanivalóinak előadására. Petőfi levelei nem ilyen művirágok, legkevésbbé a magán-

levelei, melyek — akár sebtiben akár hevertében írja azokat — a legteljesebb pongyolában mutatják be írójukat. „Én olyan ember vagyok — írja Aranyhoz intézett második levelében (XXXIII. sz.) — hogy a mely házba bemegyek, szeretem magamat hanyatt vágni a ládán.“ Ilyen fesztelenül bizalmas helyzetben szeretett diskurálgatni, évődni barátaival, egyszer pajkos jókedvvel, máskor villámló haraggal, amilyen hangulatban éppen volt. Nagyon bosszantotta volna, ha e fesztelenségében rálesnek, ha kihallgatják; ezért, hogy barátainak valamikor eszökbe ne jusson leveleit kiadni vagy akárkinek mutogatni, többször szándékosan használ egy-egy vaskosabb vagy csipkedő kifejezést, éppen mint társalgása közben. Egyébként a keresetlen egyszerűség, természetesség és őszinteség, mely költeményeinek főfő sajátsága, leveleit még nagyobb mértékben jellemzi, aminthogy szoros rokonságban is vannak, egy tő hajtásai: költeményeiben és leveleiben egykép az ő sajátos és végtelenül érdekes egyénisége nyilatkozik meg minden eredetiségével és szeretetreméltó humorával.

De ha ennélfogva költeményeiből meg

lehetne írni élet- és jellemrajzát, azt kell mondanunk, hogy levelei ismerete nélkül meg *lehetetlen volna* megírni. Ezért bármennyire irtózott a levelei közlése által való leleplezéstől, a nagy emberek sorsát nem kerülhette el; mióta Gyulai Pál a *Vegyes Művek* kiadásával (1863) megkezdte leveleinek közlését, kegyeletes szeretettel gyüjtögette, közölgette minden betűjét mindenki, aki csak talált valami tőle eredő írást, főképp levelet. Sajnos, levelei közül igen sok örökre elveszett: Tompa és Jókai, mikor összevesztek vele, későbbi nagy sajnálatukra maguk égették el a hozzájuk irottakat; a Pákh Alberthez, Vörösmartyhoz, Egressy Gáborhoz, Garayhoz irottak sok mással együtt már a 48—49-iki nagy zavarok idején elkallódtak. De ami elkerülte az enyészetet, a költőnek nemcsak külső életkörülményeit ismertetik meg, hanem: örömét és aggodalmát, keserűségét és haragját, életelveit és törekvéseit, szóval egész lelki világát és gazdag kedélyét feltárják előttünk.

Csak rövid szemlét kell tartanunk levelein, hogy erről legalább egy-két vonatko-

zásban meggyőződjünk. Igen korán (*Uti jegyzetei* szerint már Aszódon) kezdett verseket írni; 1838-ban, alig tizenhat éves korában, már munkás tagja a selmeczi irodalmi társaságnak: szaval, olvas (nyilván költeményeket) s kigúnyolja gazdájának születlen verseit; 1840-ben a katonaság nehéz igája alatt a költészet — „a mennyei, a malasztos“ — vigasztalja: „Oh, ha ezt keblemben nem hordanám, a kétségbeesés ölne meg!“ 1842-ben Pápáról már az Athenaeum szerkesztőjének, a szigorú Bajzának küldi költeményeit, ha „érdemesek a megjelenésre“, a képző-társulatban pedig dicséretet és jutalmat nyer munkáival. Már érzi tehetségét, tudja, hogy „nem lesz középszerű ember“; czélja „nemcsak a mindennapi kenyér keresése, hanem magasabbra törekszik“: „művész és költő“ akar lenni. A megélhetés gondján kivül vágya is viszi a színpadra; így barangol 1843-ban, de folyvást ír s egyre küldözi költeményeit Bajzának, a legnagyobb szigorúságot kérve tőle a megválogatásban. Bajza felismervén Petőfi nagy tehetségét, nemcsak verseit közli, hanem hogy a színészi pályán haladhasson,

könyvekkel és tanácsokkal látja el s anyagiakban is támogatja. Petőfit ez a jóindulat fiui bizalomra indítja s őszintén feltárja előtte nyomoruságos helyzetét (IX. és XIII. sz.); Pozsonyban is, előbb is már sokat nyomorgott, mire pedig a színészekkel való kóborlásából november végén Debreczenbe ér, — „egész csontváz“ lett. Betegen s a legnagyobb inségben tölti itt a telet; de a következő év meghozza a fordulatot: első verskötetével Bajza és Vörösmarty karjain lép a halhatatlanság utjára s végkép ott hagyja a színészetet; a *Pesti Divatlap*-nál 1844 derekától kezdve biztosítva lesz megélhetése is. Ime valóra kezd válni, amit mindig hitt és remélt! Ez a tudat boldoggá s büszkévé teszi. Meglátszik ez ettől kezdve (XVI. sz.) írt levelei vidám, majd dévaj hangulatán s termékeny költői munkásságán is.

A lapokban megjelent szebbnél-szebb költeményei s külön kötetei az egész országban ismertté tették nevét; meggyőződött erről maga is, midőn 1845 tavaszán a felvidékre rándult s először élvezte népszerűségét. Az ifjuság mindenütt lelkesen

ünnepelte s fáklyás zenével, szerenáddal tisztelte meg, visszatérőben pedig Gömörmegyében táblabiróvá nevezték ki. Kirándulása emlékeit remek *Uti jegyzeteiben* örökítette meg, de itt büszke önérzete s pajzán kedve többször oly csipős megjegyzésekre ragadta, hogy megsértődött kritikusait éles támadásokra ingerelte. Ezek őt is egyre ingerültebbé teszik; szerelmi csalódás is bántja, közállapotaink is izgatják, költői és történelmi olvasmányai (Shelley, Byron, a franczia forradalom) pedig szinte ember- és világgyűlöletig fokozzák hangulatát. Ekkor írt munkái (*Szerelem átka, Salgó, Szilaj Pista, A hóhér kötele*, a *Tigris és hiéna, Az őrült*, a *Felhők* cz. lyrai ciklus) hű tükrei lelki hánykódásának és fájdalmának. Erről a másfél évi időszakról (1845. jún. 24-től 1846. okt. 28-ig) egyetlen egy levele (XXI. sz.) maradt fenn, az is tele van a félreértések miatt érzett panaszszal.

Beteges hangulatából az az utazás gyógyította ki, mely új fordulatot adott egész életének. 1846. nyarán Obernyik Károlylyal elhatározták, hogy Pap Endre látogatására Szatmármegyébe s innét Erdélybe rándul-

nak. Szeptember 8-án a főispán beiktatása alkalmából tartott nagykárolyi bálban megismerkedik a környék ünnepelt szépségével, Szendrey Júliával; heves szerelemre gyullad iránta s nemsokára meggyőződik, hogy érzelmei viszonzásra találnak. Ez a boldogság árad ki a Várady Antalhoz (XXII.) és az Orlai Petrics Somához intézett (XXVI.) leveléből s ezentúl írt minden költeményéből. Pedig még sokat kellett küzdenie s várnia míg keblére ölelhette a lányt, aki „Párizsnak is sok volna“.

Az 1847-ik év nemcsak ezt a vágyát teljesíti, megtetézi boldogságát még előbb az Arany barátságával. Amint elolvassa ennek *Toldi*ját (még kéziratban) éles szeme nemcsak a nagy költőt, hanem a jó embert is felismeri szerzőjében.

„A ki ily dicsően festette a gyermeki szeretetet (mint t. i. Arany *Toldi*ban), annak magának is jó fiunak kell vagy kellett lennie, s a ki jó fiú, az nem lehet rosz ember, az szép, tiszta, nemes lélek“. (XXXIII. sz.)

1847. február 4-én írja hozzá első levelét s verses üdvözletét, lelkes örömmel és

bámulattal köszöntve a költőt, kinek „rögtön egész koszorút kell adni“, míg „más csak levelenként kapja a borostyánt“. Arany hasonló elragadtatással felel, mert boldoggá teszi a jutalomdíj gazdag „ráadása“, a Petőfi barátsága. Ezzel indul meg köztük az a meleg s mindvégig zavartalan barátság, mely még bensőbbé lett, mikor egymást június első hetében s Petőfi esküvője után — személyesen is megismerték. Egyéniségök, természetük különböző volt: Aranyt szelidség, higgadtság, szinte öreges nyugalom és túlságos szerénység, Petőfit hevesség, lobogó tűz, szinte erőszakos tettvágy és követelő önérzet jellemezte; amaz az epikának, emez a lyrának volt leghivatottabb művelője. Költészetök mintegy kiegészítette, jellemök ellentétessége még vonzotta egymást, irányuk közössége s lelkök nemessége pedig a legszorosabban egyesítette. Levelezésök, mely együtt jelent meg Arany *Hátrahagyott Iratai* III. kötetében, de csupán Petőfinek gyüjteményünkben levő 34 levele is a legmélyebb bepillantást engedi a két költő s az utóbbiak különösen Petőfi lelkületébe. Míg más barátjához intézett levele legtöbbnyire közlő

természetű, az Aranyhoz intézettek sokkal tartalmasabbak s tréfás hangjuk mellett is komolyabbak. Mindjárt az elsőkben kifejti irodalmi és politikai elveit s kitűzi a czélt: „A népköltészet — úgymond — az igazi költészet. Legyünk rajta, hogy ezt tegyük uralkodóvá! Ha a nép uralkodni fog a költészetben, közel áll ahhoz, hogy a politikában is uralkodjék, s ez a század feladata“ stb. (XXIX. sz.) Feltárja előtte a maga függetlenségi vágyait s rajongó szabadságszeretetét, megismerteti vele az akkori irodalmi viszonyokat és cselszövényeket, ellátja jótanácsokkal s bátorítja félénk Múzsáját. Gyűlöli a tehetségtelen írókat, de a valódi tehetségeket „leborulva imádja“. Kiválogatja az új irány vezető embereit is: „Arany, Petőfi, Tompa triumviratusá“-ban s erélyesen sürgeti barátait az együttműködésre.

A népköltészet ügyét annyira fontosnak tartja, hogy kész szakítani is Tompával, mikor csatlakozását nem látja elég őszintének. De annál ragaszkodóbb Aranyhoz; őszintén gyönyörködik újabb meg újabb alkotásaiban, készséggel és ügyesen eljár azok kiadása ügyében, biztatja s később

egyszer egyenesen ráparancsol, hogy *Toldi*-ját befejezze: „Ha már a fejét és a lábát megcsináltad, kötelességed a derekát is megcsinálni, különben vétkezel isten és ember ellen. Annak meg kell lennie. Olvaszd egy nagyszerű egészszé stb. Ha így bevégzed *Toldit,* Homér és Ossian szerencséjének fogja tartani, ha kezet fogsz velök“. (LXIX.) Ennek az erélyes követelésnek bizonyára sok része van abban, hogy Arany, ha későre is, befejezte a trilogiát.

Petőfi 1847 őszén elérte vágyait: boldog családi tűzhelyet alapít, magához veszi elszegényedett szüleit is s minden idejét az irodalomnak szenteli. 1848 elején *Coriolánt* fordítja s azt tervezi, hogy Vörösmartyval és Aranynyal az egész Shakespearet lefordítják. E munkás és boldog életet egyszerre megzavarja s csakhamar feldúlja — a forradalom. Vége az enyelgő tréfának, itt a tettek ideje és alkalma. „Elemében volt“, mint maga írja Aranynak, s büszke a márcziusi napokra, a sajtó felszabadítására s arra, hogy a nép megmutatta erejét. (LXVIII.) Most minden vágya az, hogy barátját felhozza a fővárosba a kormány által meg-

indítandó s jól jövedelmező *Nép Barátja* szerkesztőjéül. (LXX.) Arany fel is megy, de kishitüségében nem bízik sem a viszonyokban, sem a maga erejében s csak a társszerkesztői állást vállalja el, ami mellett Szalontán maradhatott.

Petőfit ezentúl az irodalomnál jobban érdekli, utóbb egészen lefoglalja a politika. A kezdet sikerei után nem tudja bevárni a békés átalakulást; türelmetlenül sürgeti s követeli a gyökeres átváltozást s mivel ez nem történik kedve, mondhatnók a franczia forradalom mintája szerint, szenvedélyes izgatásban tör ki a hatalom birtokosai ellen. De csak magának ártott vele.

— „Márczius után néhány hét — írja 1848. június 11-én — s íme egyike vagyok a leggyűlöltebb embereknek." Szeretett volna a nemzetgyülés tagja lenni s szülőföldje megbuktatta. Ez rendkivül elkeseríti: ő, — „a nép legfanatikusabb barátja", csak a galériáról lesz kénytelen hallgatni, mit végeznek sorsáról. (LXXIV.) A választások miatt temérdek kellemetlensége s izgalma támad. Ez az izgalom aztán egyre fokozódik lelkében: ebből fakad *Az apostol* megirása

(1848 augusztus), ez magyarázza jótevőjének, Vörösmartynak megtámadását országgyülési szavazata miatt; ez a legjobb barátjával, Jókaival való teljes szakítást. Ez a sok izgalom rendkivül megviselte idegeit s maga is csodálkozik utóbb, hogy kibirta az ő minden benyomás iránt érzékeny lelke, mely „nagyító üveg módjára jót és rosszat óriási alakban tüntet vissza“.

De még csak ezután következtek a megpróbáltatás nehéz napjai. Mikor Jellacsics betört hazánkba, nem elégszik meg azzal, hogy költeményeiben lelkesíti s ádáz bosszura hívja fel a nemzet fiait, maga is beáll honvédnek, sőt atyja is nemzetőrnek. Keserűen emlegeti, hogy az események neki adtak igazat; ő már régen (LXXIV.) „republicanus“-nak vallotta magát s megjósolta (LXXIX.), hogy „egy roppant forradalom előestéjén vagyunk“. Most már legalább a cselekvés terére léptünk, s ő maga is cselekvő részt vehet a munkában. Mindez s főképp az új munkakör, távol a főváros izgalmaitól, nyugtatólag hat lelkére; büszke kapitányi rangjára, örül, hogy Arany is résztvett egy hadi kirándulásban, kezd visszatérni régi

humora, s szerető gondossággal törődik otthon hagyott szüleivel is. Növeli boldogságát a deczemberben reá váró családi öröm, de ezzel aztán vége is minden örömnek és boldogságnak. Szabadságot kért s ennek elintézését be sem várva, engedély nélkül távozott Debreczenből; Orlai az e miatt várható kellemetlenségekről ír neki (XCI.); Egressy Gábor (decz. 6.) a vádakat emlegeti, melyeket hallania kell Petőfi következetlenségéről, melyben költészete és élete állanak: „a márcziusi napok után őt a harczosok élén, a csaták tüzében kivánták“ látni. Hát elmegy oda, a csaták tüzébe; áttéteti magát Bem hadseregébe s résztvesz ennek februári diadalaiban. Bem adjutánsává teszi, érdemrenddel tünteti ki s utóbb őrnagygyá nevezi ki. De a hadi fáradalmak végképp kimerítik, idegességét fokozzák családi és egyéb bajai. Szabadságot kérve visszatér, hogy ezeket rendezze. De csak még nagyobb bajokba keveredik. A hadügyminiszterrel összeütközve lemond katonai rangjáról, aztán nem rég elhalt atyja mellé eltemeti édesanyját s most előtte áll „régi ellensége: a nyomor“, mely a

megszokásnál fogva „barátja lett“ ugyan, de sohasem volt nyomasztóbb, mint most; kedves emlékét, Bem harczi paripáját is el kell adatnia, hogy élhessen. Budavár visszafoglalása után — úgy látszik, mintha jobb napok kezdődnének: ekkor írja a kormánynak felajánlott *A honvéd* cz. költeményét; de pár hét mulva rémhirek érkeznek az oroszok közelgéséről, a kormány június 27-én kiáltványban, Petőfi pedig *Föl a szent háborúra!* cz. harsogó költeményében hívja fel a népet önvédelemre. De csakhamar újabb csalódás éri: maga a kormány is menekül, cserben hagyva híveit, július 2-án elbujdokol hát ő is Orlai szüleihez, a félreeső Mezőberénybe „azon óhajtással, vajha soha többé a nyilvános életnek még csak küszöbére se kényszerítené sorsa“, mint utolsó levelében (CIX.) júl. 11-én Aranynak írja. Mennyi keserűség van e pár szóban: letört reményeinek, sok-sok csalódásának valósággal sírkeresztje e sóhaj. Vajha teljesült volna óhaja! De más volt a végzete.

Bem a mult hónapban küldött neki 200 forintot, hogy újra lemehessen hozzá

Erdélybe. Petőfi azonban nem tudta magát elhatározni, hogy a nagy veszedelmek közt védelem nélkül hagyja kis családját.

De fölkeresi őt a Bem adjutánsával Erdélybe utazó Egressy Gábor; érte jöttek, nem térhet ki, velük indul hát, de magával viszi nejét és csecsemő fiát is, hogy legalább közelében lehessenek. Mily megható az a két levél, melyet halála előtt pár nappal hozzájuk ír. Iszonyú fáradalmak közt jutnak el Bem táborához. Petőfi fásult kedélylyel megy; a harczoknál jobban érdekli a Székelyföld gyönyörű vidéke; újra felszakad lelkéből egy sóhaj: bár ide jöhetne s itt is maradhatna családjával együtt: a vitéz, a romlatlan lelkű székely nép közé! „Majd körülményesebben megvizsgáljuk, ha együtt utazzuk be Háromszéket, mint a fészket rakni akaró fecskék." Egy pillanatra még felvillanyozza az a páratlanul meleg fogadtatás, melyben Bem részesíti, visszahelyezve őt előbbi rangjába s még családjáról is gyöngéden gondoskodva. Követi hát őt, de a lelke ott jár szerettei közt. Im, annyi csalódás után — van, ki őt érdeme szerint megbecsüli: atyai barátja, a nagy hadvezér, van szerető hitvese s gügyögő

gyermeke, s van a távolban egy páratlan hűségű barátja, nagy költőtársa; Arany. Ennyi maradt számára a nagy világ minden örömébő1; kevés s mégis mily gazdag jutalma lenne egy küzdelmes életnek, — ha élnie lehetne. De a jóslatnak, a maga jóslatának (*„Egy gondolat bánt engemet . . .“*) be kellett teljesednie, hogy teljes legyen végzete.

I.

Magán-levelek

I.

Csörföly Lajoshoz.

Barátom Lajcsi!

Minthogy én Selmeczi poëta vagyok, tehát ez alkalommal Selmeczről irok Neked levelet, nem pedig Aszódról; mert ha most Aszódon volnék, tehát Aszódon volnék. No tehát, én Selmeczen vagyok, koszton (vagy is ebéden) az Alumneumban, száláson pedig és félkoszton Nemes Proszperinyi Mihály érdemes kamarahajdú uraságnál, s Krupecz Imre is velem van. Te ezen széles tudományú derék magyar költőt nem ismered, hanem Jakubovicsiak majd megmondják: ki? és mi? Az Alumneum, édes pajtásom! engem igen, igen víggá tesz. Soha sem szomorkodom, mindig jó kedvem van; de amellett — — — — — — l . . . . . l n . . . m i . . . n g . . . . k. Az idevaló magyar literatúrai társaságnak, melynek elnöke Szeberinyi Lajos, rendes tagja vagyok, s épen a mult szerdán szavallottam, a jövőn pedig munkát olvasni fogok. Nálunk October 13-kán esett először hó, hanem akkor nem voltam Selmeczen; de . . . Penczen, Penczen!! Én, Osztroluczky s Kosztolányi

mentünk oda szüretre s ott mulatánk két hétig. Azon szomorú hir volt, hogy a mi derék Bolemanunk hozzátok fog költözni, de hála az égnek, meg nem történt. A másik Professorunk ezen a héten jövend el: Lichardus. Most nálunk Német v. is német szinészek vagynak, s én ugyan szorgalmatosan látogatom a szinházat. Hétfőn egy *Oratio justá*-t kell hoznunk Bolemannak.

Ezzel, kedves Barátom! befejezem levelemet. Köszöntsd Jakubovicsiakat nevemben, téged barátilag csókollak s vagyok szerető

barátod

Irtam Novemb. 1-jén 1838. Selmeczen

Petrovich S.

P. S. Irj vissza, mihelyt alkalom adódik, s tudósits a pozsonyi környülményekről.

Barátom! közöld ezen dicső költeményeket Jakubovicsiakkal.

I.

Ej hajdanan volt jó idő,
Származott a penna, levegő;
De szomorún van mostanában,
Deák nincsen koszorúban,
Elvesztette s pennáját
Nem veheti hasznáját.

II.

Felkapja poharát
S dühös erkölcsével
Kitölti s barátság
S legjobb elméjével,
Nem az a barátság
Fölemelett pohár,

S megélte ő volna
A jó barátjával.
Dúrzással kiölte,
Földre szórván cseppjét,
Volt hamvai közé
Visszatette tettjét.
S megkináltam pohárral
Jó barát mohárral.

Proszperinyi Mihály.

Az elsőt dictálta, midőn egykor pennát kerestem a ládámban; a másodiknak foglalatja: Kinálta Szalayt borral, Szalay fölvette a poharat s véletlenül kiöntötte a bort. Szalay szinte Poeta, s velem együtt van kvártélyon. Vale.

II.

Nagy Imréhez.

Tisztelt barátom!

A messze Tyrol hó környezte bérczei megül véli jönni levelemet? csalatkozik, valamint engem csalának meg reményeim, azon szép honnal megismerkedhetni. A sors nekem nem akar kedvezni, minden léptemet, tettemet gáncsolja; minden feltételeimet dugába dönti, szóval, ő legnagyobb ellenségem. Tyrolból talán örökre — kitiltott. Graeczig jövénk — mely mintegy 20—22 mérföld Soprony-tól — (m. hó 30-kán érénk be) s itt vettük azon hirt, hogy az ezred Tyrolt elhagyván, Horvátország, Zágráb és Karlstadt városaiba menend. Koholmány-

nak hivém ezen hirt, s reménylék. De végre megtudám, hogy bizonyos s változhatlan rendelet. Holnap, t. i. Május elsején, hagyja el az ezred Bregenczet. Nekünk azon parancsolat van hagyva, hogy két héttel előbb, mintsem az ezred, érjünk Zágrábba. E szerint még mintegy Június elejéig Graeczben maradunk.

Az 1-ső, 2-ik és 3-ik Compánia menend Karlstadtba, s igy én is (az 1-ső Compániával). Horvátországban legfölebb 1 s $^{1}/_{2}$ évig maradandunk, s onnan hihetőleg Olaszországba viend utunk Ha ez megtörténik, némikép feledem Tyrolt. Azonban még bizonytalan. — Ezek körülményeim. Mit mondjak önmagamról? Most érzem, mi mélyen sülyedtem, leszállva a tudományok pályájáról, neveletlen, érzéketlen emberek körébe, s egy durva zsarnok körmei közé.

Csak néha emel ki e pokolból a költészet, a mennyei, a malasztos. Oh, ha ezt keblemben nem hordanám: a kétségbeesés ölne meg! Egy hónapja már, hogy itt vagyok, s még igen keveset irtam; de hogyan is irjak? a káplár, mihelyest tollat lát kezemben, lármáz, szitkozódik reám, s dolgot ad. Igy vagyok, azonban nem csüggedek. Non, si male nunc, et olim sic erit. Mihelyt irhat tisztelt barátom, irjon, hogy még Graeczben találjon levele. Legyen boldog s ne felejtse

Graecz, apr. 30-dikán 1840.

igaz barátját

Petrovichot, s. k.

III.

Bajza Józsefhez.

(1)

Tekintetes Szerkesztő Ur!

Ha csekély munkácskáim a megjelenésre érdemesek, kérem őket az Athenaeumba felvenni. Gyenge erőmet továbbra is ajánlva, vagyok

Tekintetes Szerkesztő Urnak

alázatos szolgája

Petrovics Sándor,
tanuló.

Pápán, maj. 5. 1842.

IV.

Szeberényi Lajoshoz.

(1)

Édes Lajos Barátom!

Mi kínosan vártam az időt, melyben felőled ismét valamit hallhassak, hollétedet végre megtudhassam. És eljött az, s mondjam-e, mi örömömre? Használom az első perczet, s elődbe öntöm baráti keblem ömledéseit.

Hollétedet Domanovszky barátunktól tudtam meg, aki tanítványával együtt szünnapokra Ajkára (gondolom Veszprém megyébe) ment Pápán keresztűl. Itt beszéltem vele. De tudnod kell, mint jöttem Pápára, mint telepedtem itt meg, mert megtele-

pedtem! — Veled utoljára Pozsonyban beszéltem — per longum et latum mondom el történetem, ha meg nem únod, — onnan szüleimhez Pestre mentem, Pestről fel Selmeczre testimoniumért, s onnan vissza szüleimhez. Ezek örültek, hogy a katonaságtól megszabadultam, de — képzeld, barátom! — azt akarják, hogy mészáros legyek, én és mesterember! Ennek két oka volt. Először az apám mindig jobban szeretett volna látni: húst mérni, mint jambusokat, trochaeusokat faragni. Másodszor — s ez már fontosabb! — szüleim elszegényedtek, annyira, hogy engem tanulásomban segíteni nem voltak képesek. Azonban — gondolhatod — hogy ha még tíz ily fontos ok lett volna is, ebben velök meg nem egyezem. Én tehát jobb időket várva, két hónapot (1841-ki május és júniust) honn tölték, s itt annyira hozzám szokott azon ragaszkodó jó vendég, kiről Vörösmarty mondja: „holdvilág az arczod, kályha termeted“ stb., hogy eltökélém, tőle erővel elszakadni. S úgy lőn. Pestre menék, de itt semmi kedvező szél nem fútt, nem is lengedezett, tovább folytatám hát utamat (à la „hű bele Balázs“) Füred felé, s innen átkelve a Balatonon, Somogyon, Veszprémen keresztűl Tolnába Ozorára (a fentebbi vármegyébe) jövök, itt szinészek degálnak, velök megbarátkozom, s — szinészszé leszek. Három hónapig szinészkedtem, társaságunk tönkre jutott, s én „annyi balszerencse közt, oly sok viszály után, megfogyva bár, de törve nem“ elbucsúztam a szinészettől Mohácson (de ha isten segít, nem

örökre) s per varios casus et tot discrimina rerum Mohácsról Pécs, Szigetvár, Kaposvár, Keszthely, Sümeg és Szombathelyen keresztül Sopronba értem. Itt tanúlni akartam, de nem volt semmim s „ex nihilo nihil“; onnan Pozsonyba mentem; itt is ugy jártam; végre innen Pápára, s itt némileg csillámlani kezdett szerencsecsillagom. Tarczy, a derék Tarczy az, kinek mindent köszönhetek. S igy vagyok itt Pápán, s noha tengődöm, de még is itt vagyok, és némi reménynyel, hogy dabit Deus his quoque finem! — Édes örömmel függök serdülő „képző társaság“-unk növekedésén; és az valóban növekszik. Talán tudod már, hogy tavaly voltak pályakérdések kitüzve. Az idén szinte vagynak, még pedig 1. lyrára, 2. balladára, 3. novellára és 4. tudományos értekezésre. A legjobb novella jutalma 3, amazok közt a legjobb művé 2, 2 arany. Czuczor, Kovács Pál és Stettner Ignácz (ref. lelkész) a biráló. Már beadtuk pályamunkáinkat, e hónap 30-kán lesz örömünnepünk, melyben a jutalmat, s dicséretet nyert munkák elszavaltatnak s felolvastatnak. A jövő évre zsebkönyvet fogunk kiadni, érdemkönyvünk jobb műveiből. Tudod-e, hogy esztendőre Domanovszky is Pápára jő?

A Kliegl-könyvet még nem láttam, melyben mint literatort idvezelhettelek volna. Nekem az Athenaeumban jött ki egy versem (nem tudom, olvastad-e? saját nevem alatt), azonban ez az első és *utósó vers melyet tőlem lát a világ*. Lemondok, barátom, a verselésről, le! ez a mai világban szegény

embernek háladatlan egy mesterség, átkozott keveset hajt a konyhára; lemondok tehát és a prósához állok, barátom! mitől valaha annyira irtóztam. Papirosom már tele, édes Lajosom! s még szivem is tele van; mikor ölelhetlek, mikor mondhatok el mindent, a mit le nem irhattam? Aug. 21-én lesz examenünk vége, úgy intézd leveled, hogy addig ide érjen. Szeptembert és octobert Békésben töltendem. Élj boldogúl; csókol

igaz barátod

Irtam Pápán, jul. 7. 1842.

(jelenleg) *Petrovics Sándor* tanuló,
(hajdan) *Rónai* szinész,
(jövőben) *Sió* szinész és literator.

V.

Szeberényi Lajoshoz.

(2)

Szeretett Barátom!

Rövid idővel examen előtt vettem leveled; azért nem akartam már addig írni, mig ismét Pápára nem jövök, mert szörnyű omenem volt, hogy nagy változás fog rajtam történni. S előjelem nem csalt. Feljöttem, barátom, Pápára; feljöttem, hogy örökre elhagyjam azt, hogy örökre elhagyjam az iskolát. Engem rettenetesen üldöz a sors. Egy borzasztó mélység előtt állok, melyet átlépnem kell, s e lépés-

sel talán két szivet (szüleimét) repesztek meg. S még sem tehetek máskép. Lásd, barátom! szinészszé kell lennem, kell, nincs semmi menedék; szülőim nem segíthetnek, s Pápán nincs semmi alkalmam, melylyel a nyomorú filléreket életem tengetésére megszerezhetném. Most már harmadszor szinészszé! Lássuk, mit ad a végzet. Mondjam-e, hogy nem csak a mindennapi kenyér keresése czélom (mert úgy kocsissá vagy béressé lennék, s bizonyosabb kenyeret eendném), hanem, hogy magasabbra törekszem, s a czélt szemem elől soha elveszteni nem fogom? Művész és költő! barátom, mint hevülök. De már rég meg van mondva, hogy én középszerű ember nem leszek: aut Caesar aut nihil. Ne nevess ki, barátom, ha bolondokat beszélek.

Nem tudom, hallád-e már, hogy tavaly a pápai képző-társaság egyik pályadíját (balladán) én nyerém meg; azonkivül a másik balladám s két lyrám (többet nem is adtam be) dicséretet nyertek. Ez is elég egy obsitos-logicusnak.

Irod, hogy közöljük egymással újabb elmeszüleményeinket. Ezt én legnagyobb szivességgel, készséggel és örömmel teszem. Arra is kérlek, hogy birálatot küldj verseimre (ha tán arra méltók), de oly elbizott semmi esetre sem vagyok, hogy munkádat birálni fognám. Ismerem e dologban gyengeségemet. E levelet Domanovszky barátunknál írom. Még ma elhagyom Pápát. Midőn bizonyos

helyen leendek, tudósítani foglak. Élj boldogúl, szeresd

barátodat
Petrovics Sándort.

Pápán, nov. 2. 1842.

Ime egy kis csekélység:

Az utolsó éj ** n.

Miljom átok! stb. (Költeményei közt *Felköszöntés* cz. alatt.)

Máskor többet, édes barátom!

VI.

Szeberényi Lajoshoz.

(3) *Kecskemét,* mart. 5-n 1843.

Édes Barátom!

Tudod-e mi vagyok? szinész. — Hiába, naturam expellas furca etc. De most már örökre az vagyok, az maradok, e jelszóval: áldjon, vagy verjen sors keze, itt élned, halnod kell. Oh barátom, annyi írni valóm volna, s nem tudom, mivel kezdjem? a sok között mit írjak? — Emlékszem rá, hogy Pápán létemkor írtam neked november elején, de már nem jut eszembe mit? Megirtam-e akkor mint ütött ki dolgom, s mivé valék leendő? — Tehát miután minden tervem az ott maradhatás ügyében dugába dőlt, fájdalom- és örömtelt szívvel értem Fejérvárra, hol Szabó József igazgató

(derék) társaságába felvétetém. Örömmel mentem oda, mert a pálya várt rám, melyért élek, melyért lélekzem — de fájdalommal is, mert tudtam, hogy e lépés villámcsapás lesz szüleimre. — Mindenre elkészültem. — És azóta szinész vagyok, s noha igen parányi lény még a színpadon, de reménylem, egykor nem leszek utósó; mert nem hiszem, hogy az ég segédkeze ne lenne azzal, ki oly szent czélokkal, oly eltökéléssel, annyit áldozva lépett a színpadra mint én!

Pápán vagy két napig Domanovszky barátunknál laktam, kitől a többek közt hallám, hogy.... szerelmi bajaid vannak; s te, barátom, ezt eltitkolád előttem... de bocsánat, bocsánat, édes barátom, hogy ezt várni mertem tőled; bocsánat, hisz én még nem tettem magam érdemessé bizalmadra. — A mit utósó leveledben a szinészetről írsz, helyeslem, s követni fogom: studium, fáradatlan studium! — Irám, hogy lemondok a verselésről! „nem tudják, mit beszélnek“ valami ilyféle van a szent irásban. — Tehát kitaláltad volna a „borozó“ szerzőjét, ha Petrovics alatta nem volna is? No ugy remélem, még könnyebben kitalálád, ki az a Petőfi Sándor, ugyan az Athenaeumban. Karácsonykor Pesten valék, s megismerkedém személyesen Bajzával és Vörösmartyval. — Vörösmartynak szembetűntek verseim, s a mint Bajzától hallám, ő a Petőfi név alatt valami régibb irót vélt rejtezni. Fél napot tölték a régtől tisztelt, szeretett 2 férfi körében. Boldog fél nap! Szinésztársaim is olvas-

ták az Athenaeumban Petőfi verseit; de ők nem hiszik, hogy én vagyok az. Egyébiránt nem sokat törődöm velök, kik többnyire asini ad lyram. Tisztelj meg, szeretett barátom, nem sokára leveleddel, mit legforróbban várok. De minél előbb, hogy még itt érhessen Kecskeméten. A levél czime legyen: Petőfi Sándor szinésznek, Szabó József társaságánál Kecskeméten. És ezzel csókol

hű barátod
Petőfi Sándor.

Ime egy pár versem; észrevételeidet fogom rájok kérni.

Az álom.
Románcz.

Mondád, anyám, stb. (Költeményei közt *Jövendelés* cz. alatt.)

Az első dal.

Kit a dal istene, stb.

Tőled, kedves barátom, viszont kérek néhány verset.

VII.

Bajza Józsefhez.

(2) *Kecskemét,* Mart. 14-n 1843.

Tekintetes Szerkesztő Ur!

Van szerencsém néhány dalt küldeni, azon alázatos kérelemmel, hogy szigorú vizsgálat után

ha lesz, mely világot látni érdemes, azt az Athenaeumba fölvenni, s ha jut, közőlök a Honderűnek is adni méltóztassék. — Bátorkodom erre a Tekintetes Urat kérni, minthogy Petrichevich választásában nem igen bizom; s üres munkával a közönséget fárasztani nem akarnám. S ha egy sem érdemes? jó; maradjon mind homályban. Inkább semmi, mint rosz. — Három versem közől, mely még ki nem jött, kérem a „Könyeim“ s „Ujság“ czimű̋t örökre kihagyni az Ath.-ból; nagy ellenszenvem támadt irántok. Nem tudom, mit ér az „első szerep“ czimű; de örűlnék, ha méltó volna a megjelenésre; mert első följéptemre emlékeztet. Egyébiránt Tekintetes úr itéletére bizom.

Fejérvárt oda hagyók, s Kecskemétre jövénk, hol nem a legjobban megy társaságunknak. A szinészetben, noha még csekély, de még is észrevehető haladásom; egy párszor már volt szerencsém a közönség figyelmét megnyerni, megtapsoltatni; mi négy hónapos szinésznek elég. Folyó hó 23-n lesz jutalomjátékom, nagy ügygyel bajjal, de még is kivívtam, hogy Lear legyen. A bohóczot játszandom benne; a mit megkapni szinte nem kevés küzdésembe kerűlt; mert mennyi az ármány a szinészetnél. Gyakran jajdulok föl: isteni müvészet, mért ördögök papjaid!

Minthogy épen jó alkalom van, (Szabó József igazgatóm van Pesten,) bátorkodom a Tekintetes urat kérni, méltóztatnék az Ath. azon számait elküldeni, melyekben verseim vannak. A mult év

első feléből 1 szám, a másodikból 2 szám, s az ideiből szinte kettő. — Szinésztársaim kételkednek, hogy én volnék az a Petőfi, kinek az Athenaeumban versei jőnek. Kételkedjenek! keveset törődöm rajt, nem nekik irok. — Ha terhére nem lesz a Tekintetes urnak, könyörgök, méltóztassék megírni, melyek jőnek ki verseim közül az Ath.-ban s Honderűben. Munkáim megválasztásában még egyszer a legnagyobb szigoruságot kérve, maradok a

Tekintetes Urnak

tisztelő szolgája

Petőfi Sándor.

VIII.

Frankenburg Adolfhoz.

Tekintetes szerkesztő úr!

Kéretik a versek szerzői által, méltóztassék azokat áttekinteni, ha megfelelők-e az 1844-ki *Emlény* kivánatainak? s ha igen vagy nem, azt t. cz. Heckenast úrnál kijelenteni, hogy tudják magokat mihez tartani.

A Tekintetes szerkesztő úr tisztelői

Petőfi és Jókay.

Pest, april 10-kén, 1843.

IX.

Bajza Józsefhez.

(3) *Pozsony,* 1. Június. 1843.

Mélyen tisztelt Tekintetes úr!

Örülnék, — ha sorsom jelenleg bármin is engedne örülnöm, — hogy forró tiszteletemet kijelenthetem, annyival is inkább, minthogy Vachott Sándor Ur által van szerencséje levelemnek a Tekintetes Ur kezeibe jutni. Oh az én sorsom! Mily szép reményekkel jöttem Pozsonyba, mily kilátásokkal, — és minden, minden oda! Fekete Gábor nem fogadott be társaságához, mert, midőn ide értem, már fölösleges számmal voltak tagjai; s így nem maradt egyéb hátra, mint irás által biztosítani itt maradhatásomat. És most így vagyok: egész nap irom a Záborszky által szerkesztett országgyűlési tudósításokat, s a fizetés oly nyomorú, hogy elég megszereznem mindennapi kenyeremet. S a mellett szemem, mellem gyengűl; s e száraz foglalkozásnál a múzsa is kerűl. Ily körülmények közt örömest itt hagynám Pozsonyt, s szinésztársaságot keresnék, bármilyet, csak hogy időmet tökéletesen el ne vesztegessem; de így, a mint vagyok, lehetetlen — koldús vagyok!

Meg fog a Tekintetes Ur bocsátani, hogy sorsom panaszlásával untatom; de nekem senkim sincs a világon, senkim, ki előtt bizalommal nyithatnám meg keblemet. — Itt küldök ismét néhány

verset, azon kérelmem ujításával: hogy velök a legnagyobb szigorral bánni méltóztassék; ha csak egy van is köztök jó, vagy egy sincs! Nyugtasson legalább az: hogy rosz munkával nem léptem a világ elé. Tekintetes Ur tanácsát, miszerint a népdalokat is mértékben írjam, követtem a „távolból“-lal; aligha sikerrel. — Lisznyayval közelebbről megismerkedtem. — Mind tens Vörösmarty urnak, mind a Tekintetes Urnak szives indulatába ajánlva magamat, vagyok

A Tekintetes Urnak

örök tisztelője
Petőfi Sándor.

X.

Bajza Józsefhez.

(4) *Pozsony,* Jún. 3-n 1843.

Tekintetes Szerkesztő Ur!

Pesten létemkor Garayhoz vittem négy verset, hogy azokat „*Andor diák*“ név alatt közölje a Regélőben. Megvallom őszintén, egyedűli czélom volt, azon kiváncsiságom kielégítése: vallyon mit szól felőlök Verőczey? S ily kiváncsiságot fiatal irótól rosz néven venni tán nem lehet Kéziratom alatt is a föntebbi név állott, szóval is megkérém, hogy e versek szerzőjének igaz nevét senkivel se tudassa; mert legkevésbbé sem levén szándékom

azon lapnak, melyet több okból oly csekélyre becsülök, rendes iró-társává lenni, fölötte ohajtám nevemnek örök titokban maradását. És íme, Garay mingyárt az első vers alá (mi okból? el nem gondolhatom) szilárd akaratom ellenére kiteszi nevemet. Ez gyalázatos kijátszás! — Alázatosan kérem a Tekintetes Urat, méltóztassék az alábbi néhány sornak az Athenaeum legközelebbi számában helyet engedni, teljes szabadságot hagyván változtatni benne azt, ha mi tán változtatást kivánna. — További tisztelettel vagyok a

Tekintetes Urnak

alázatos szolgája
Petőfi Sándor.

Garay garabonczáskodása.

Discite, mortales, non temerare fidem!

Garay János ur ő szerkesztőségének már egyszer kegyelmetlenűl méltóztatott kényuraságát (Emlényországban) egy „Apolloban barátom“-mal éreztetni. Regélővármegyében nekem jutott a szerencsétlenség, ujabb önkényének áldozatául esnem. Szegény fejem! —

Minap egész bizalommal kérék pakszust ő kényuraságától néhány magzatkám számára, kik a fönnemlített vármegyét incognito szándékoztak beutazni, kritika urral szembeszállandók. Ez talán egy kis elbizottság volt ő kelmöktől .... no de hiszen meg is lakoltak érte! mert, ámbár az incognito-utazhatás *ünnepélyesen megigértetett*, az

elsőről mingyárt lerántaték az álarcz, köszönöm szépen jó 'karatját, drága tisztelt szerkesztő ur! köszönöm. Mert hinnem kell, hogy csupa merő jó szándokból történt az egész. Ön t. i. kedves gyermekeimet az incognitoval gyakran járó lenézés-félreismeréstől megóvandó, nyomá reájok fényes születésök bélyegét. Szép, szép, helyes! De mind a mellett is e nemes szándok *szószegéssel* volt egybekötve; a mi pedig aligha legragyogóbb oldala az ember jellemének. Én tehát, a világ minden kincseért sem akarván lelkülettisztaságának napfogyatkozására még több alkalmat is szolgáltatni, ezennel kérem, még el nem indúlt egy pár szülöttöm előtt a Regélő kapuit elzárni; s bizonyossá teszem a nagylelkű szerkesztő urat a felől, hogy többé nem fogjuk (mint a magyar mondja) ebre bízni a hájat.

Petőfi Sándor.

XI.

Szeberényi Lajoshoz.

(4) *Pest,* júl. 21. 1843.

Drága Barátom!

Husvét után, hogy Pápáról elmentem, — hol Domanovszky barátunk levelében firkantottam egy pár szót számodra, — Pozsonyban töltém egy ideig az időt. Színésznek mentem föl, de Fekete

Gábor nem vett föl. S így kénytelen voltam az országgyűlési tudósításokat borzasztó olcsó áron karczolgatni. De ezt csakhamar meguntam, mint robotot. Szerencsémre megismerkedtem Vachott Sándorral. Ez Pozsonyból lerándult kedveséhez Pestre (ki már e hónap 10-ke óta neje), s itt tudtomon kivűl számomra egy aláirási ivet bocsátott ki az Athenaeisták között, melyen 30 pengő forint gyűlt össze. Az akakozók: Vörösmarty s Vör.-né, Bajza s B.-né, Vachott Sándor s mátkája s ennek atyja stb. Ezzel segítettem ki magamat Pozsonyban. Később maga szólított fel Fekete, hogy álljak társaságához, mit azonnal tettem is. De mindjárt az után való nap kaptam Nagy Ignácztól levelet, melyben jelenti, hogy ha Pestre akarok jőni, kieszközlendik, miszerint a nemzeti színháznál bevegyenek, s azon kivűl néhány hónapra fordítni valót is ad a Külföldi Regénytár számára. Én tehát természetesen azonnal lejövék. Három hete, hogy itt vagyok, s már egy regényt („a negyvenéves hölgy“ Bernard Károlytól) le is fordítottam, melyért száz váltó forintot kapok. Tennap kezdtem a másikba: „Robin Hood“ Jamestől. Ez németben 900 lap; s jó darabig fog elfoglalni. Addig Pesten leszek, azután pedig hova megyek? még nem tudom. Mert a pesti színpadra lépni most még, ez oly fa, melybe nem igen merem fejszémet vágni, noha arra Vörösmarty sine fine ösztönöz. Majd elhatározom magamat. — Fekete Lajossal együtt lakom, ki idvezel, s csodálkozik, miért nem irsz neki, miután

ő már külde neked levelet. Körűlbelűl így állunk. S most engedj egy kérdést terjesztenem elődbe, melyet szükségesnek találok. Érzesz-e valóban irántam oly meleg, forró indulatot, mi szivet szívhez kapcsol, erős, szent lánczczal? szóval *igazi barátságot;* vagy csak egy fiút látsz bennem, kivel egykor egy helyen jártál iskolába, kivel mint sok mással, tán csak a pillanat fölhevülésében, vagy szokásból, *bruderschaftot* ivál? — Ha az első áll: ugy írjál minél előbb, minél többet; írd meg körűlményeidet, sorsodat, írj minden félét; olvastad, vagy olvasod-e verseimet, s ha igen, mondd el felőlök véleményedet, és te tudod, még mit, mit ne írj. Ha az utóbbi áll: akkor ne felelj levelemre, akkor szakadjunk el örökre egymástól, mert bizon hideg levelezés nem méltó az időre, nem a tintára és papirra, melyet rá vesztegetünk; s egyikünknek sem válnék nagy gyönyörére, és egészen haszontalan is. Ha írsz, czímezd ily formán a levelet: Petőfi Sándornak stb. Pilvax kávéházban. — De a mily őszintén tettem én fel e kérdést, remélem, oly őszintén követended te is szived szavát. Isten veled.

Barátod
Petőfi Sándor.

Czím: Teljes czimű Szeberényi Lajos Urnak, tt. Platthy László Táblabiró Urnál házi nevelőnek, barátilag.

Galgócz, Vág-Ujhely. Vieszkán, Trencsén m.

XII.

Orlai Petrics Somához.

(1) *(Debreczen,* 1843. október elején.)

Somám!

Ide érvén a szinházhoz mentem; ott több ismerőmre akadtam. Azok tudtára adák Komlósynak ittlétemet, s ez, noha nem volt szándékom, itt marasztott. E szerint Komlósy társaságában vagyok. Innen egy hét mulva Váradra megyünk, s onnan november elején Kolozsvárra. Csütörtökön vagy szombaton lépek föl először, szerelmes szerepeket fogok játszani. Tudom, szeretnél néha helyettem játszani, te tudod kiért. Még többet is irnék, de már nem fog a pelejbászom.

Ölellek, csókollak lelkem barátja!

Petőfid.

XIII.

Bajza Józsefhez.

(5) *Debreczen,* novemb. 28-n 1843.

Mélyen tisztelt Tekintetes Ur!

Szives engedelménél fogva bátorkodom röviden lerajzolni körülményeimet, s noha ezek alkalmasint feketébbek halvány tintámnál: mindazáltal örömmel

irom le, áthatottan azon édes sejtéstől, hogy talán nincs a Tekintetes Ur minden részvét nélkül sorsom iránt. Legyen szabad ezt remélnem, legyek oly szerencsés, hogy e remény valósuljon; mert elhagyott pályámon a Tekintetes Urnak irántam mutatott — s általam aligha megérdemlett — szivessége, leereszkedése ösztönzőm egy magasabb czél felé, igen, vezércsillagom, büszkeségem.

Elhagyva Pestet Debreczenbe jövék, innen ismét tovább utazandó Erdély felé. De több szinész-ismerőm unszolásából Komlósyhoz menék, kinek társasága akkor itt működött, s ki, mint mondá, télre Kolosvárra menend. Komlósy meglehetősen fogada, s így egy hetet tölték Debreczenben, már mintegy tagja a társaságnak. Ekkor ismét magához szólíta Komlósy, velem körülményesebben értekezendő. De már ekkor nagy meglepetésemre egészen más nótát fútt, s többek között azt is kijelenté, hogy Kolosvártt énekelnem is kellend az operákban. Ez különösen nem tetszett nekem, s a mint tőle távoztam, egy kis társaság igazgatójával találkozám. Ez hítt magához s jó szerepeket, jó fizetést igért. Ennél fogva — de leginkább azért, mert pénzem már elfogyott, s tovább nem utazhattam — hozzá állék. Diószegre menénk — egy Bihar megyei mezővárosba — s itt játszánk néhány hétig. Kaptam egy pár meglehetős szerepet, például Tornyayt a Tisztújitásban, Warningot a 30 éves kártyásban stb. és 50 frt proportioba tétettem. Innen Székelyhidra menénk, s itt mintegy 3 hétig

játszánk. E hónap 24-n felbomlott társaságunk, mivel mi Nagy-Károly- és Szatmárba akaránk menni s az igazgató erre nem állott. Ennél fogva nem volt mást tennem, mint Debreczenbe jőnöm vissza, s nem csupán azon okból, mert társaságunk szétoszlott, de leginkább mert beteg vagyok, s betegségem napról-napra terhesűl. Már Székelyhidon sem játszhatám, s nincs is reményem, hogy egyhamar játszhassam, mert annyira el vagyok gyengülve, hogy erőm visszanyerése bizonyosan bele kerűl két-három hónapba. Egész csontváz vagyok. Igy tengek inséges állapotban s itt kell a telet Debreczenben töltenem. Azon szemtelenségre valék kénytelen vetemedni, hogy Nagy Ignácz Urtól pénzt kérjek költsön. Mint szégyenlem, s még sem tehetek máskép! — L . . . . csakugyan gazember; kicsalt tőlem vagy nyolcz pengő forintot Pesten létemkor, s három pengőmmel most is tartozik. A múzsák kerűlnek; minden, a mit írni tudtam, mióta Pestet elhagyám, két keserves népdal. Tieck dramat. lapjait s Rötscher Kunst der dramat. Darstellungját szorgalmasan olvasom; ezzel telik minden időm. Vachott Sándornak igen szerettem volna írni, de tán nem is érdekelné levelem. Vannak még, kiket annyira tisztelek, kiket szeretnék kérni, hogy néha-néha emlékezzenek rám, de hiszen én oly csekély vagyok, s ezt tenni nem merem. Bocsásson meg a Tekintetes Ur, hogy ily hosszan

alkalmatlankodom és bocsásson meg levelem zavartságaért. Melyek után, szives indulatába ajánlva magamat, maradok

a tisztelt Tekintetes Urnak

alázatos szolgája
Petőfi Sándor.

Czím: Tekintetes Bajza József Urnak,
hites Ügyvédnek, tisztelettel
Lövész-utcza, Teleki ház. Pesten.

XIV.

Nagy Ignáczhoz.

Debreczen, novemb. 28-n 1843.

Mélyen tisztelt Tekintetes Úr!

Irántami szives tettei, melyeket meghálálni nehezen leszek képes, de mikre hálás érzettel emlékezni meg nem szűnök, bátorítanak föl, a Tekintetes Urnál egy alázatos kérelemmel alkalmatlandkodni. A balsors, mely engem már négy év óta példás állandósággal környékez, most ismét különösen érezteti velem sulyos hatalmát. Már az uton, hogy Pestet elhagyám, kezdék betegeskedni, s betegségem mindeddig folyton növekedik, annyira, hogy már három hét óta nem is játszhatom. Ezen okból, de különben is szétoszolván a társaság, melynél valék, kénytelenittetém Debreczenbe jőni vissza, hol a telet töltenem kell; mert ha hamarjában kigyógyulok is, erőm annyira megfogyott, hogy alig lézengek, s egy pár hónapi nyugalom és pihenés okvetlenűl szükséges. Ily körűlmények között kény-

telen vagyok a Tekintetes Urhoz folyamodni, sziveskednék mintegy negyven pengő forinttal segélyemre lenni, minek visszatéritésére mingyárt felgyógyulásom után minden erőmet fordítani el nem mulasztandom. Ha terhére nem esnék a Tekintetes Urnak alázatos kérelmem teljesitése: kiragadtatnám a legnagyobb inségből, melyben ember lehet.

Ezen esetben méltóztassék becses levelét ekkép czimezni: Petőfi Sándor szinésznek özvegy Fogas Józsefné házában közel a cath. kórházhoz. De ha kérelmem nem teljesíthető: azért esdek, ne méltóztassék vakmerőségemért, mire végső szükség kiszte, neheztelni. Melyek után maradok

a tisztelt Tekintetes Urnak

alázatos szolgája
Petőfi Sándor.

XV.

Tárkányi Bélához.

(1) (*Eger,* 1844. február második felében.)

Tisztelt barátom! (ha meg nem sértem e czimmel.)

Többször kerestem önt, de nem találhattam honn. Holnap reggel hét óra tájban eljövök. Igen örülni fogok önt megismerhetni, bár jöttömnek más indoka is van. Igen megszorultam (holnap bővebben elbeszélem), addig legyen ön szives nekem utravalót

szerezni, melylyel Pestig elmehetek. Ne ütközzék meg e quasi parancsoló hangon, de bár nagy szükségben vagyok, nem koldulok. Holnap mindenről bővebben, addig isten önnel.

Petőfi Sándor.

XVI.

Pákh Alberthez.

Pest, Apr. 15. 1844.

Friczi barátom!

Mit irtam, mit nem irtam előbbi levelemben? nem tudom — az igaz, még azt sem tudom, mit fogok *most* irni? Tárgyam ugyan elég volna, de nem tudom, hol kezdjem. Tehát rajtad kezdem, azaz Kaján Ábel barátunkon. — hisz ismered? hogy ne? most jött ki egy czikkje az Életképekben, épen ma. Reggel Frankenburgnál vagyok, hát a mondja hogy aszondja: ki is az a K. A.? hát aszondom, hogy izé, Pakk Adalbert, jó barátom. — Ugy hát, aszondja rá Frankenburg, csak önnek adom a honorariumot, aszondja, s ön majd adja át neki, aszondja. — Jól van, mondok, majd átadom, csak bizza rám, mondok. De később jobban meggondolván a dolgot, azt határzám, hogy én bizon nem adom oda Kaján Ábel barátunknak azt a négy pengő forintot, mert magamnak is roppantott nagy szükségem van rá. Különben sem teszem

föl Kaján barátunkban azt a szemtelenséget, hogy első fellépteért pénzt vegyen el. Köszönje meg, hogy nevét nyomtatva látja. Ebbeli határozatomat légy szives, Berti pajtás, Kaján barátunknak tudtára adni. — Te pedig, ha még utra nem inditottad ládámat, hát csak egymásután. Vörösmarty arczképe is kinn lóg a falon, ott ne maradjon. A mi pedig engem illet, barrrátom!! a mi engem illet: *lelépek a szinészi pályáról* (de bizonyosan mindazáltal nem tudom, örökre-e vagy sem?) Lemondok tehát a szini pályáról, s tudod mi leszek? vagy is mi vagyok már úgy szólván? hát izé: a Regélő segédszerkesztője, a jövő félévtől kezdve Vachott Imre mellett. Már bizonyos Bajza, Vörösmarty, Nagy Ignácz s átaljában mindnyájan helyeslik e lépésemet. Vachott Imre maga szólított föl. Hát te nagy itélőtehetségü barátom (mint a physiognosisból olvasók), hát te mit tartasz felőle? Legközelebb elvárom leveledet Duna-Vecsére, hol a következő két hónapot tölteni fogom. Husvéti ünnepekre is otthonn voltam néhány napig. A napokban megyek ismét haza. Tehát írj minél elébb. A levél czime: Petőfi Sándornak, átadandó a mészárszéknél Duna-Vecsén. De te többet írj ám, mint írt

literátortársad

Petőfi.

XVII.

Tárkányi Bélához.

(2) *Duna-Vecse,* april 28. 1844.

Admodum reverende barátom!

Ha nem az volnál, a mi vagy: türelmetlenséged már ezóta alkalmasint néhány adtateremtettekővel emelte volna magasabbra a káromkodás díszes Pantheonját; de pap létedre, ugy hiszem, hozzád illő csendes békével vártad soraim megérkeztét. És ime, megérkezett azoknak megérkezése. Mert ugy gondolom, mire ezeket olvasandod, már nálad lesz levelem. Miért tettem ily irgalmatlan próbára „békességes tűrésedet“ (mint mondják a magyar vándorszinészek a türelmet mind e mai napiglan): ne kérdezd; egy hamarjában magam sem tudnék rá felelni. Mentségemül annyit mondhatok: hogy kutyarest levéliró vagyok — ha ez általában mentség. Egyébiránt, igazat szólva, meg is akartalak lepni mingyárt első levelemben a . . . legendával. De minthogy ez ideig az ihletés semmikép sem lepett meg, a fent említett dologgal én sem lephettelek meg tégedet. És, barátom, őszinte nyiltsággal szólva, aligha lesz valami már a legendából. Bizony isten, annyit törtem rajta fejemet, hogy no! és csak egy kukkot se tudtam összeeszkábálni... az az hazudok, mintegy negyven sor meg van biz abból, de itt aztán a ne tovább! Már más valami tárgyat keresek, és ha csak lehet, elkészítem a

határideig, mert a mellett, hogy szavamat is adtam, miszerint az Őrangyalba dolgozandom: igen nagy gyönyörömre válnék veletek, derék ifjak! egy mezőn föllépnetni, kiknek meleg barátságával dicsekszem. Oh, Béla barátom! be szép napok voltak, melyeket körötökben tölték; istenemre, sohasem feledem. Tőletek eljövén, mikor, mikor nem? azt már nem tudom, de akármikor, csakhogy Pestre értem. A verseimet sokat hurczoltam ide oda, s nem boldogulhattam velök, mert egyik könyvárus sem akarta megvenni: minthogy a verseknek egyátaljában nincs kelendőségök. Ügyem végre egészen reménytelen, s a mennyire reménytelen, épen annyira kedvező, nem különben meglepő fordulatot vőn. Vörösmarty tudniillik a Nemzeti kör elé terjesztette. S ez elhatározá verseimet kiadni; a mi meg is történendik, olyformán: hogy a verseket előfizetés utján kiadja 1000 példányban, s az egész jövedelem, a költségeket levonva, enyém lesz. Július eleje táján kijön. A példány egy pengő lesz. Vörösmarty, Vachott Sándor és Szigligeti voltak megbizva verseim átnézésével, s ezek, barátom, vagy tizenötöt kivetettek belőlök, s nagy részt bordalokat. Csak nézd, a „szomjas ember tünődését“ is ki akarták küszöbölni, de már ezt nem hagytam. Ilyenformán állok verseimmel. A mi a szinészpályámat illeti... annak vége van. Igen, barátom, lemondtam a szinészetről, s július elsejétől a Regélő szerkesztője leszek Vachott Imre mellett. Ezentúl tehát kirekesztőleg az irodaturának vagyis literadalomnak vagy

irodalomnak élendek. Ha jól emlékszem, ezt is te tanácsoltad. Ergo úgy lett. Június közepéig itthonn leszek szüleimnél, hová leveledet minél előbb elvárom. Derék társaid szives, baráti emlékezetébe ajánlva magamat, ölellek

barátod

Petőfi.

Leveled így czimezd:

Petőfi Sándornak

Duna-Vecsén.

Pentelén keresztül, a mészárszéknél.

Az „Ivás közben“ kijött a Regélőben; vagy már tudod is?

XVIII.

Dömök Elekhez.

(*Pest,* 1844. október 20-ika táján.)

Lexikém, oh én Lexikém!

Siralmas pofával vettem el a minap egy levelet a levélhordótól, mert hát vagy hét pengő krt kelle érte fizetnem, azonban látám, hogy a levelet te irtad, és akkor azt gondolám, hogy ugyanannyi forintot sem sajnáltam volna érte. (Nota bene ha lett volna annyi forintom.)

Komisz dolgokat irsz, pajtás, a levélben — azt mondhatom én te néked — mint például: „Szeretett

barátom (remélem még annak nevezhetlek)" — ezt irtad pajtikám, és én tudtodra adom, hogy ezért kutyául boszankodtam. — Hát talán az hozott afféle gondolatokra, hogy levelet nem küldtem hozzád kocsiszámra? Oh ha a levélirás nálad a barátság mértéke, akkor én nem vagyok senki barátja, mert én nem tudok, nem akarok senkinek, nem vagyok képes irni! A levélirás több mint halál, több mint a kínpadok, hogy Vörösmartyként fejezzem ki magamat. És így, barátom, ezután se hizlald reményeidet e dologban, s mindamellett barátod vagyok és maradok oly mértékben, mint senkinek e világon, és ha Pestre jösz (quod Deus faxit), „agyonszoritlak egy öleléssel", mint Petőfi mondja Tompának.

Van-e tájatokon előfizetési ív a verseimre, melyek a pesti novemberi vásárra kirohannak a nyomtatás alól a két magyar hazába? Már egy más munkám is ki van nyomva, s a jövő héten kapható lesz, czíme: „A helység kalapácsa", hősköltemény. — Tehát csak vadászsz, olvass, járj gyülésekre s el ne feledd szeretni

Petőfit.

Tegnap irtam egy verset, a tulsó lapon olvashatod, ha akarod.

Legenda.

Megint panasz, stb. (l. Összes Művei III. k.)

XIX.

Degré Alajoshoz.

(*Pest*, 1845. február.)

Te nagyfejű vad disznó! Hát nem érted a tréfát? vagy a saját árnyékodtól is megijedsz? Ha igaz, a mit Károlynak mondtál, hogy visszaveszed darabodat, mert kifiguráztalak pajtási körben, akkor megérdemled, hogy a Honderü örökös munkatársa légy, Nádaskayval meg Zerffyvel egy són és kenyéren élj Petricsevich Horváth Lázár vendégszerető asztalánál. Jó étvágyat kiván hozzá

Sándor.

XX.

A Pákh-nővérekhez.

Pest, jun. 24. 1845.

Szerelmes ... azaz szeretett édes barátnéim (ábc szerint: Amália, Johanna és Vilhelmina.)

E pillanatban értem Pestre, még sem körülményeim, sem eszem nincsenek rendben ... ha ez meg fog történni: hosszában-széltében elétek tálalom dolgaimat, gondolataimat és érzéseimet. Addig legyen jó dolgotok, gondoljatok gyakran reám és érzelmeitek ne változzanak irántam, valamint titeket változatlanul szeret

barátotok
Petőfi.

XXI.

Kecskeméthy Aurélhoz.

Pest, jan. nem t'om hányadika, 1846.

Kedves Aurélom!

A mint megkaptam leveledet, mingyárt válaszoltam; de levelemet zsebembe dugtam, s addig hordoztam, mig .... elveszett. Ebadta, ez kutya vexa, de ki tehet róla; most már ugy pótolom ki, a mint lehet. Ha hazudni akarnék, azt mondanám, hogy az fél árkusos levél volt; de nem mondom, mert .... ugy sem hinnéd. — Leveledre boszankodtam egy kicsit, mert igaztalan vagy benne irántam. A mit én Jókayról irtam, azért egyik barátom sem apprehendálhat ..... mit én Jókay iránt érzek, az igazság szerint nem is barátság, nem is testvéri szeretet, vagy tán e kettőnek keveréke, vagy talán mind a kettőnél több .... valami le nem irható, s tagadhatatlan, hogy a világon senki iránt sem érzem azt, egyedűl ő iránta; de abból nem következik, hogy másokat ne szerethessek bármily mértékben is, s minthogy tudod, miszerint a sentimentalis ömlengéseket nem imádom, tehát csak simpliciter köpöm ki, hogy te is azok egyike vagy és lészsz, kiket szeretek, lelkemből szeretek. Ha ez sem elég, akkor kutyák ...., tudja kend? .... Én meg azért apprehendálok, hogy a második bécsi levelet már nem hozzám czimezted; ismersz, e szerint tudni fogod: büsz-

kébb vagyok, semhogy a többit elfogadjam, ha már egyszer degradáltál. Egyébiránt az egész nem valami világdöntő baj. Holnapután (azaz pénteken) megyek ismét falura, hol márcziusig maradok, mig tudniillik „tigris és hiéna“ czimű drámámat adják. Be nevetnék, ha akkorra téged is Pesten kapnálak. Tedd meg ezt a tréfát, öcsém, nagy örömet szerzesz vele nekem, a te hűséges barátodnak, a ki ölelve ölel és szerencsés jó egészséget kiván.

PS. mpr.

Czím: Ketskeméthy Aurélnak
Bécsbe.

XXII.

Várady Antalhoz

(1) *Koltó,* október 28. 1846.

Kedves Tónim!

Elhagytam Szatmárt, és hogy hagytam el!... szerettetve, barátom, szerettetve a legdicsőbb lénytől, mely valaha az isten kezéből kikerült. Alig várom az órát, melyben ölelhesselek, melyben boldogságomat rokon kebledbe önthessem. Oh mi boldog vagyok! — Alkalmasint nem tudod, hol az a Koltó, honnan e levelemet kapod; tehát megmondom: Erdélyben, Kővár vidékén, Nagybányától egy óranyira. Valami egy hét mulva megyek innen Kolosvárra. Pesten november közepén leszek. Addig ölelve és csókolva nődet és tégedet, vagyok

igaz barátod
Sándor.

Az ide mellékelt levéllel menj az első hetivásáros napon a kerepesi-utra, s add át valami czinkotai embernek, hogy szolgáltassa apám kezébe. Barátságunk nevében kérlek erre.

Czím: Tekintetes Várady Antal urnak, hites ügyvédnek, barátilag

Pesten
átadandó a Nemzeti-körben
hatvani-utcza.

XXIII.

Urházy Györgyhöz.

(*Koltó,* 1846. nov.)

Édes Gyurim!

Nem szeretem azt a sok ebadta teketóriát, azért simpliciter te-nek szólitlak. Utóbb is erre kerülne a sor. — Ha nem késő, vedd te ezt a verset; ha tetszik, hagyj ki helyette mást amazok közül, vagy add mind a négyet, a hogy jónak látod, nekem mindegy. Már megindultam Erdélybe, s megint csak vissza kellett fordulnom. S ez most harmadszor történt velem életemben. Fatum. De a jövő nyarat végig Erdélyben töltöm; már akkor bemegyek, ha minden határon egy .... mered is elém, azzal ijesztő, hogy belém búvik, ha tovább lépek. Amint Pap Endre által izentettem, az elől a szerelmes versem elől hagyd ki mind a Júliát

mind az Erdődöt, csupán a dátumot tedd czimül. S aztán, a mint megirtam, az Uniónak nekem járó példányát küld Riskóhoz, ki majd az illetőnek átadja. Koltón voltam Teleki druszámnál másfél hétig, most vágtatok Pestre, mert *muszáj!* Isten veled s veletek erdélyiekkel!

P. S.

A levél szélén:

Azután azon légy, hogy verseimben ne legyen sajtóhiba, mert az nagy vexa; néha az egész verset elrontja.

XXIV.

Bernát Gáspárhoz.

(1) (1846?)

Bálványom!

Háromszor már főbe lőttem magamat s ezt még egy párszor da-capózom a miatti kétségbeesésemben, hogy képtelen vagyok szolgálni. Még csak azt sem mondhatom meg, hol lehetne megkaparintható azon „satira-kincs". Különben remélem, hogy ezentúl is ugy fogsz imádni, mint ha a kivánt izét 30,000 példányban küldtem volna meg díszkiadásban.

Barátod

Petőfi Sándor.

XXV.

Várady Antalhoz.

(2) *(Pest,* 1846. decz. ?*)*

Dunnye sór!

Dél tájban voltam jegyért, de már akkor minden páholy el volt kapva, s így boldogabb időre kell a mulatságot halasztanunk. Servus!

búbánatba merült barátod

Kapanyéli Gereblye Richard.

Czím: Nagy-Váradi és Kis-Váradi Várady Antal barátomnak

helyben.

XXVI.

Orlai Petrics Somához.

(2) *Pest,* deczember 26. 1846.

Barátom Rafael en miniature!

Remélem, levelem meglep, mert eddig nem igen jogositottalak föl azt remélhetni, hogy ily hirtelen válaszoljak. De vigasztalódjál, minél inkább siettem e levelet elkezdeni, annál inkább sietek bevégezni.

Jelenleg roppant pimasz állapotban vagyok... pénzem nincs... többek között; de majd lesz, ha

a könyvárus úgy akarja, mint magam. E szomorú epochában csak a mult emlékével táplálkozom. Be szép időket éltem azóta, hogy elváltunk, kedves öcsém! . . . Szatmárban egy olyan lyánykát ismertem meg, a milyen Párizsnak is sok volna, a George Sandok hazájának, nem pedig Szatmárnak, az ólmos fütykösök termőföldének. És én szeretem e lyánykát, és ő szeret engem, és mi boldogok vagyunk, és talán még boldogabbak is leszünk, mert meglehet, hogy mielőtt a most születendő év meghal, mi így fogjuk egymást szólitani: „Hallod, kedves feleségem? . . . Hallom, édes férjem.“ Ördög bujjék beléd, szeretett barátom, ha nem örülsz; mert én úgy megörültem, mikor azt olvastam leveledből, hogy ezer pengőt kaptál, mintha én kaptam volna két ezer pengőt. Te Soma! hátha mi még nagyszerü életet is élünk valaha, olyat, a milyenről sokszor álmadoztunk, tudod? . . .

Önkénytelenül keserü mosolyra fanyarodott ajkam.

Neked, nem mondom, hogy ne lenne szép életed egykor; de nekem? soha! Az alföld pusztáin barangol képzeletem, és nézi a délibábokat és reményeimet. Egyik oly kézzelfogható, mint másik.

Isten veled, kedves barátom. Ha levelet irsz, csak Emich Gusztávhoz czimezd. Ölel hív barátod

Petőfi.

XXVII.

Kovács Pálhoz.

(1) (*Pest,* 1846. deczember végén.)

Drága tisztelt barátom!

Örömmel szolgálok mind jelenleg, mind jövőben verssel. Legközelebbi alkalommal majd többet küldök, mert készen van elég, de most egyátaljában nem érek rá többet leírni. Szeretném, ha a föntebbi vers az első számban jelennék meg. Lisznyaival beszéltem. Forró idvezletemet családjának! Önt ölelve vagyok

tisztelő barátja

Petőfi.

XXVIII.

Gróf Teleki Sándorhoz.

(1) *Pest,* deczember 29. 1846.

Kedves druszám!

Nagy szomorúság éri a te fejedet, azért tanácslom neked, hogy légy rá elkészülve. De a mily elkerülhetetlen a halál, oly elkerülhetetlen, hogy te nekem hat száz pengő forintot adj, vagy adjál, a mint neked tetszik; még pedig úgy, hogy két száz pengő forintot rögtön útnak indíts, akár addig végig se olvasd e levelet; négy száz pengőt pedig

márcziusi pesti vásárra küldj föl. A mi a visszafizetést illeti, minden év végén adok neked két száz pengő forintot, s így három év alatt kvittek leszünk. Komolyan beszélek, kedves barátom, most mutathatod ki, ha van benned emberség. Életemben legeslegelőször fordultam mágnáshoz, kimélj meg a szégyenpirulástól, mely a ragyánál jobban el fogja rágni képemet, ha visszautasítasz. Különben mint barátomhoz s nem mint mágnáshoz fordultam [hozzád]. Azt mondhatod, hogy nincs pénzed, akard és lesz; s a ki czigánynak vet ezer pengőt ingyen, az nekem mindig adhat hat száz pengőt kölcsön; mert ingyen el sem fogadnám, már annál csak büszkébb vagyok, hál' istennek. Nem kétlem, hogy szívesen teljesíted kivánatomat, még pedig két száz pengőt e pillanatban, mert ha óriási szükségem nem volna, nem is vetemedtem volna e lépésre. Küldd leveledet a pénzzel együtt a gyorskocsin. Lakásom: Hatvani-utcza, Jankovics-ház 585-dik szám, 2-dik emelet. — Viktort köszöntöm. Vagyok őszinte barátod

Petőfi.

XXIX.

Arany Jánoshoz.

(1) *Pest,* február 4. 1847.

Üdvezlem Önt! Ma olvastam *Toldi*-t, ma írtam e verset, s még ma el is küldöm.* Az Életképek-

ben ki fog ugyan jőni, de én minél hamarabb akarom Önnek tudtára adni azon meglepetést, azon örömet, azon elragadtatást, melyet műve költött bennem. Hiába, a népköltészet az igazi költészet. Legyünk rajta, hogy ezt tegyük uralkodóvá! Ha a nép uralkodni fog a költészetben, közel áll ahhoz, hogy a politikában is uralkodjék, s ez a század föladata, ezt kivívni czélja minden nemes kebelnek, ki megsokalta már látni, mint martírkodnak milliók, hogy egy pár ezren henyélhessenek és élvezzenek. Égbe a népet, pokolba az aristokratiát!

Írjon Ön nekem, ha nem fogja restelni; írjon magáról, akármit, mindent, hány éves, nőtlen-e vagy házas, szőke-e vagy barna, magos-e vagy alacsony ... minden érdekelni fog. Isten Önnel, isten Önnel. Ab invisis őszinte barátja

Petőfi Sándor.

ARANY JÁNOSHOZ.

Toldi irójához elküldöm lelkemet
Meleg kézfogásra, forró ölelésre! ....
Olvastam, költőtárs, olvastam művedet,
S nagy az én szivemnek ő gyönyörűsége.

Ha hozzád ér lelkem s meg talál égetni:
Nem tehetek róla ... te gyujtottad úgy fel!
Hol is tehettél szert ennyi jóra, ennyi
Szépre, mely könyvedben csillog pazar fénynyel?

Ki és mi vagy? hogy így tűzokádó gyanánt
Tenger mélységéből egyszerre bukkansz ki.
Más csak levelenként kapja a borostyánt,
S neked rögtön egész koszorút kell adni.

Ki volt tanítód? hol jártál iskolába?
Hogy lantod ily mesterkezekkel pengeted.
Az iskolában nem tanulni, hiába,
Illyet ... a természet tanított tégedet.

Dalod, mint a puszták harangja, egyszerű,
De oly tiszta is, mint a puszták harangja,
Melynek csengése a rónákon keresztűl
Vándorol, s a világ zaja nem zavarja.

S ez az igaz költő, ki a nép ajkára
Hullatja keblének mennyei mannáját.
A szegény nép! olyan felhős láthatára,
S felhők közt kék eget csak néha-napján lát.

Nagy fáradalmait ha nem enyhíti más,
Enyhítsük mi költők, daloljunk számára,
Legyen minden dalunk egy-egy vigasztalás,
Egy édes álom a kemény nyoszolyára.

Ezen gondolatok elmém környékezték,
Midőn a költői szent hegyre jövék fel;
Mit én nem egészen dicstelenül kezdék,
Folytasd, te, barátom, teljes dicsőséggel!

XXX.

Gróf Teleki Sándorhoz.

(2) *Pest,* február 5. 1847.

Szeretetre méltó barátom!

Nem hiszem, hogy meg ne kaptad volna levelemet, melyet új esztendő után irtam. Nagyon nehezemre esik, hogy a füledet sem mozgatod; — —

— — e vagy kalapos inas? Ha már kérésemet nem akarod teljesíteni, legalább megirhatnád, hogy ne támaszkodjam rád, s akkor másfelé fordítanám a rudat, mert nagy szükségben lévén, igy bizonytalanban nem maradhatok sokáig. Remélem, második levelemet nem hagyod válasz nélkül, még pedig rögtöni, azonnali, tüsténti válasz nélkül. Lakásom: Hatvani utcza, Jankovics-ház, második emelet. — Isten megáldjon!

őszinte barátod
Petőfi Sándor.

XXXI.

Kovács Pálhoz.

(2) *Pest,* febr. 16. 1847.

Édes Palim!

Nagy meglepetéssel pillantottam meg épen most a *Kutyakaparót* a Hazánkban, miután én a küldött verseket megszámoztam, s kértem önt, hogy a szerint adja őket. Megvallom, ilyesekhez én nem vagyok hozzászokva. Ez egy kis szerkesztői önkényt azonban elnézem; de jövőre határozottan nyilatkoztatom, hogy ha önök előleges tudósitás nélkül ilyesmit tesznek verseimmel, kénytelen leszek magamat a Hazánk irótársainak sorából kitöröltetni, először azért, mert én nem ok nélkül számozom verseimet, mulatságból vagy gyermekségből, másod-

szor és kiváltképen pedig azért, mert én halálos, irtóztató ellensége vagyok mindennek, mi az önkény, despotismus árnyékának árnyékát viseli is! — Pálffyt s Jókayt egyre sarkalom, hogy írjanak a Hazánknak, s fognak is írni; Tompának is irtam már ez ügyben s üzentem Kerényinek. Mindnyájától várhat ön. Isten önnel.

Őszinte barátja

Petőfi Sándor.

Czím: Tekintetes Kovács Pál úrnak,
a Hazánk szerkesztőjének,
barátilag
Győrött.

XXXII.

Kovács Pálhoz.

(3) *Pest*, febr. 18. 1847.

Édes barátom!

Meglehetősen goromba levelet irtam önnek tennapelőtt; bárcsak elveszett volna a postán! De eszembe sem jutott hirtelenében, hogy azok az akasztófára való censorok is léteznek a dicső *szabad* magyar hazában, s hogy ön e miatt szegte meg kivánságomat, miszerint ugy adja verseimet, a mint számozva vannak. A *Nagy-Károlyban* s az *Egy gondolat bánt engemet* czimű két dal kijön összes

verseim között, azért akartam, hogy előbb e kettő jelenjék meg. E helyett, a mit a censor kitörölt, irok a tulsó lapon mást; valamint jövendőben is, mindazok helyett, melyeket a censor tiltó aláirásával visszaküld ön hozzám. Ez igen természetes és igazságos dolog! Hazugság, hogy Pápa táján jártam ; nem biz én, még gondolatban sem. Győrbe azért nem mehettem, mert minden istenáldott nap kétszer kell a nyomdába zarándokolnom. Annyi bajom van, mint az istennyila, avval a mennykő nagy kötettel. A propos! Ön ugyan befütyült nekem ; azt irja a minap a Hazánk: „Petőfi kiadja összes költeményeit, arczképével együtt." Ebből azt gondolhatják, hogy én magam adom ki arczképemet, a mi csakugyan csunyaság volna tőlem s legfölebb Császártól telnék ilyesmi. Különben Isten önnel! Igaz barátja

Petőfi Sándor.

XXXIII.

Arany Jánoshoz.

(2) *Pest,* február 23. 1847.

Lelkem Aranyom! Nem veszed tán rosz neven, ha elhagyom az önözést. Én olyan ember vagyok, hogy, a mely házba bemegyek, szeretem magamat hanyatt vágni a ládán . . . miután tehát nálad bekopogtattam, s te ajtót nyitottál: megengeded,

hogy egész kényelmemet használjam, annyival inkább, mert már barátomnak neveztelek s te engemet viszont, és én, részemről, nem szoktam e szót mindennapi értelmében használni, s remélem, te sem így alkalmaztad reám. Igaz, hogy ismernünk kell annak jellemét, kit barátunknak választunk; de hiszen, gondoltam, te az enyémet már ismerheted munkáimból, valamint én kiismertem a tiedet Toldidból. A ki ily dicsően festette a gyermeki szeretetet, annak magának is jó fiúnak kell vagy kellett lennie, s a ki jó fiú, az nem lehet rosz ember, az szép, tiszta, nemes lélek. Ilyennek tartalak téged, s ezért neveztelek mingyárt barátomnak. Leveled csak ma került kezemhez, isten tudja hányadik embertől, a minek magam vagyok oka, mert elfelejtettem megírni szállásomat, annyira magamon kívül voltam akkor az elragadtatás miatt. Látod, és még is azzal vádolnak némelyek, hogy én el vagyok fogulva a költők ellen. Ez udvarias kifejezése annak, hogy magamon kívül senkit sem akarok költőnek ismerni, s az élő istenre mondom, ez a legnyomorúbb rágalom. Az igaz, hogy a tehetség nélkül vagy a fél tehetséggel előretolakodó embereket nem szeretem, nem szenvedhetem, elgázolom, ha lehet, de a valódi tehetség előtt leborulok és imádom! — Nagy, igen nagy örömemre volt leveled, s versedet már annyiszor elolvastam, hogy könyv nélkül tudom. Majd leírom és elküldöm Tompának. Legény ám még az is a talpán! Átaljában: Arany, Petőfi, Tompa, isten-krisztusugyse

szép triumviratus, s ha dicsőségünk nem lesz is oly nagy, mint a római triumviratusé volt, de érdemünk, úgy hiszem, lesz annyi, ha több nem. S az érdemdíj? egy falusi papság, egy falusi jegyzőség és egy nagy városi ... izé ... semmi. De se baj! én igénytelen ember vagyok, s ezzel is beérem, s ha éhen veszek is, megélek holtom napjáig, azon túl pedig nem szoktam aggódni sorsom felől ... a temetési költségekről gondoskodják más. Bizony nyomorú mesterség ez a magyar íróság! valami hivatalt tán csak magam is kaphatnék, de attól meg irtózatosan iszonyodom, s így nem marad más hátra, mint: egyél, öcsém, ha van mit. Ah, a lelkem fáj, ha elgondolom, milyen beduin veszett el bennem! de hiszem az istenemet, hogy itt nálunk is megjön még az ideje, mikor a szabadság-imádó pogány emberek is megélhetnek, nem csak az *egy igaz úr* előtt alázatosan görnyedező jámbor keresztyének. Ezért nem is házasodom, mert megeshetik, hogy, a mit nem akarnék, özvegyet és árvákat hagynék magam után. Nem házasodom, barátom, pedig hejh be képzelem, milyen szép az a házas élet, milyen boldog lehetsz te benne!

Azt kérded leveledben, hogy nem lenne-e chimaera a népi szellemben és nyelven írt komoly eposz? meghiszem, hogy nem; és nagyon jól teszed, ha minél elébb bele kapsz. Csak királyt ne végy hősödnek, még Mátyást se. Ez is király volt, s egyik kutya, másik eb. Ha már a szabadság eszméit nem olthatjuk szabadon a népbe, legalább

a szolgaság képeit ne tartsuk szeme elé, még pedig a szolgaságnak a költészet színeivel kellemessé, vonzóvá festett képeit. Nekem ily eposz már régi eszmém, hőseim Trencséni Csák Máté és Rákóczy. Az a szerencsétlenségem, hogy egyiket is, másikat is agyonütné a censura, s későbbi, tán jobb idők számára azért nem írhatom meg, minthogy napról napra élek, s így nem fordíthatom időmet oly művek készítésére, melyekért mingyárt nem fizetnek. Látod, barátom, ilyen a nyomorúság. Adna csak nekem a nemzet évenként hét-nyolcz száz pengő forintot, megmutatnám, hogy pénze nem lenne elvesztegetve. Ezt természetesen csak a nemzettől fogadnám el, privát embertől a félvilág sem kellene ajándékban; persze, hogy a nemzetnek kisebb gondja is nagyobb, mint ilyesmire csak gondolni is. Nincs a földön gyermekeitől zsarnokilag követelőbb s aztán irántok hálátlanabb anya, mint édes hazánk, ez a jó Magyarország.

De már annyit pletykáztam, hogy bele is únhattál; megállj, ha arra a tájra vetődöm, majd kibeszéljük magunkat. Meglehet, hogy a jövő nyáron Erdélybe utazom; akkor semmi esetre sem mulasztalak el meglátogatni. Úgy szeretnélek már látni, és megölelni és fölkiáltani a múzsa nevében: „Lelkemtől lelkezett gyönyörű magzatom!“ mint Toldinak mondja az anyja. — Én ugyan roppant kuvasz levélíró vagyok, de azért, ha nem resteled, néha-néha szívesen firkantok össze egy pár bolondságot számodra, s a te leveleidet mindig gyönyör-

rel veszem. Lakásom: Hatvani-utcza, Jankovics-ház, 585. szám, 2-dik emelet . . . azonban, ha írsz, tán még is inkább a Pillwax kávéházba czímezd; ott könnyebben hozzá jutok, minthogy itthonn nagy néha szoktam lenni. Márcziusi vásárra megjelennek összes költeményeim; ha tudnám: mi úton-módon juthatna hozzád, küldenék egy példányt.

Szilágyi Pistával levelezel úgy-e? Írd meg neki, hogy eddig is szerettem, de most még jobban szeretem, azt tudva, hogy ő ösztönzött téged az írásra. Eszköz volt ő a gondviselés kezében, mely ha elrejti is gyöngyeit, rendel számára halászokat, kik azt fölhozzák. Te új példa vagy azon régi állításomra, hogy a világon semmiféle tehetség el nem vesz. Nem olyan bolond a természet, hogy hiába teremtsen erőket. A mit teremt, azért teremti, hogy hasznát vegye. Hanem hát áldjon meg a jó isten, és ha érdekli hitvesedet idvezletem, mondd, hogy idvezlem őt melegen. Téged pedig ölel igaz barátod

Petőfi Sándor.

NB. Hallom visszakérted *Toldi*-t javítani vagy mi. Ugyan minek? Hanem ha már ott van, legalább iparkodjál felküldeni, hogy minél hamarabb kinyomhassák, s aztán bámulhassa két ország!

XXXIV.

Sass Károlyhoz.

(1) (A boríték postabélyege: *Pesth,* 12/3. 1847.)

Károly barátom!

Mindenek előtt arra kérlek, hogy e sorokat csak magad olvasd, s mihelyt elolvastad, égesd hamuvá a papírost. Második kérésem pedig az, hogy e levélkét, melly e boriték alatt volt, add át Júliának, de a legirtózatosabb titokban, tudod-e? Mind a kettőt elvárom barátságodtól. Annak a Jezerniczkynek meg (vagy hogy híják) mondd meg, hagy ha azt meri állítani, hogy én bizonyos naplóról beszéltem neki, ugy ő a *legalávalóbb hazug gazember.* Mondd meg ezt Júliának is. Barátod

Petőfi Sándor.

Czím: Sass Károlynak barátilag
Debreczen Erdődön
Szatmár

XXXV.

Arany Jánoshoz.

(3) *Pest,* márczius 31. 1847.

Te aranyok Aranya! Azt akartam oda föl írni, hogy hány próbás arany, de nem tudom, hányadik próbás a legjobb, mert bizony már régen nem bajlódtam aranyokkal, a miért tulajdonkép ne engem vádolj, mert nem az én hibám. Egressy Gábor barátom Székes-Fejérvárra ment vendég-

szerepekre s engemet is elhítt magával és csak tennapelőtt jöttünk meg. Ezt csak azért mondtam el, hogy okát tudd, miért nem írtam mindeddig. Különben még hosszabb pausákat is fogsz megérni; most azért vagyok oly pontos, hogy meg ne hazudtoljam a példabeszédet, mely hangzik ilyetén-képen: új söprő jól söpör. Egyébiránt meg ne itélj, ha bekövetkeznek a hallgatás epochái... szivem, mint minden élő halandóé, folyvást szokott dobogni, és dobogásában hangzani fog neved, ha majd ritkábban irok is.

Hanem, édes kedves ecsém, azokkal a dicséretekkel hagyj föl, mert mikor olvasom, olyanokat pirulok, mint valami meggyúlt város, s ha ilyenkor a tükörbe találnék pillantani, azt gondolnám, hogy Nagy Ignácz orrát látom. Aztán meg azon pirulok, hogy pirultam. Én nem vagyok túlszerény ember, ezt legdühösebb ellenségem sem foghatja rám; őszintén elismerem, hogy megérdemlem a dicséretet; de ha szembe dicsérnek, tudj' az ördög, olyan furcsán érzem magamat, mintha rühös volnék s nem volna szabad vakaróznom. Ez ugyan nem a legaestheticusabb hasonlítás, de igaz; s én az az ember vagyok, ki az igazért a szépet is föláldozom. Ezt sokan vették már rosz neven tőlem, de ha még többen veszik sem bánom. A mi igaz, az természetes, a mi természetes, az jó és szerintem szép is. Ez az én aestheticám. Mikor Toldi alszik s szájából a nyál foly, ezért sokan le fognak téged köpni, de én megcsókollak. —

Ebadta! hogy mered azt gondolni, hogy én Dózsáról más véleményen vagyok, mint te? Én Dózsát a magyar történet egyik legdicsőbb emberének tartom, és szentül hiszem, hogy lesz idő, (ha fönn marad a magyar nemzet) midőn Dózsának nagyszerű emlékszobrot fognak emelni, és talán mellette lesz az ... enyém is.

Mit kellett olvasnom a *Pesti Divatlap*-ban!... te kizárólagos dolgozótársa lettél. Szerencsétlen! figyelj. 1845 elején vagy egy hónapig unszolt engem Vahot Imre mindenképen, hogy kirekesztőleg az ő lapjában dolgozzam. Végre beleegyeztem kérésébe s írtam neki esztendeig. Ezért a másik két szépirodalmi lap, egyik nyiltan, másik úgy szűr alatt, ellenségem lett, s elkezdtek jobbra-balra csípni, döfni, rúgni, köpni, ki így, ki úgy ... a mit bizonynyal nem tesznek, ha nekik is dolgozom. S e bántogatások addig tartottak, míg mind Horváth Lazival, mind Frankenburggal rútul összevesztem, azzal publice, ezzel privatim. Így telt el az esztendő; ekkor Vahottot új alkura szólítom föl, mert addig nyomorúság volt, a mit fizetett. Ő azonban, a helyett, hogy most többet adna, azt nyilatkoztatja ki, hogy ezentúl nem fog a *Pesti Divatlap* minden számába közleni tőlem verset, csak minden másodikban, ennél fogva egy versért ugyan valamivel többet, de átalában évnegyedenként kevesebbet kaptam, mint azelőtt. Hanem, azt mondja Vahot, ezután a többi lapokba is írhatok. Merci, monsieur. Mikor már összevesztem a többi szerkesztővel, akkor

menjek hozzájuk, hogy itt vagyok, uraim, fogadjatok be! s ezt épen az mondja, a ki miatt amazokkal meghasonlottam. De nem szóltam semmit, hanem hallgattam és káromkodtam, mint a mennydörgés, míg elfeledtem a dolgot. Nem sokára azt nyilatkoztatja Vahot, hogy csak az év közepéig szerkeszt. Jól van, mondok, hát én is csak addig írok lapba, aztán végkép elvonulok a journalisticától. Ezt elmondtam másoknak is, kik azt mondák, hogy szint' azt teszik, s ebből keletkezett a Tizek társasága. Eljön az év közepe, mi lelépünk, Vahot azonban rég megváltoztatta előbbi szándékát, s nekem esik, hogy én milyen komisz fráter vagyok, nemcsak hogy magam elpártolok tőle, hanem még dolgozó társaitól is megfosztom, et caetera, s vádol égbekiáltó hálátlansággal, mondván, hogy ő emelt föl engemet a porból, ő tett azzá, a mi vagyok, ő teremtett. (Nem mosolyogsz? nem nevetsz? nem kaczagsz? nem röhögsz?) S ezt azon embertől kellett hallanom, ki maga megvallotta, hogy előfizetőinek nagy részét nekem köszönheti, s kinek én mindazon antipathiákat köszönhetem, melyek ellenem támadtak Még ez nem elég. A mult július elsejétől kezdődött a Tizek társasága, s íme mingyárt a *Pesti Divatlap* júliusi első számában (a tizek közűl többek munkáival együtt) látom egy versemet. Mondtam Vahotnak, hogy ez ellen fölszólalok nyilvánosan. Ő azt felelte, hogy ha komolyan föl merek lépni, megsemmisít. („Merek“ ... „megsemmisít“ ... hallod ezt?) Meg-

írtam a czikket, s benne megmutattam simpliciter, hogy Vahot kijött versemet lopta. S ez világos és elcsavarhatlan tény volt. Ő elolvasta czikkemet, s visszadobta, hogy nem fogja kiadni, s el kezdett engem gazemberezni szemtől szembe. Erre nem felelhettem egyébbel, mint kardhegygyel vagy golyóval. Elküldtem hozzá secundánsaimat, de ő másfél napi gatyázás után végre határozottan kimondta, hogy ő semmi esetre sem fog vívni. Ezek voltak végszavaim hozzá: No... a milyen aláváló gazember, épen olyan gyáva is vagy! — És most ítélj: méltó-e ilyen ember nem arra, hogy valaki kizárólagos dolgozótársa legyen, de csak arra is, hogy nevét esztendőben egyszer tétesse lapjába? Így tett minden, de minden emberrel, így tett velem, és hiszed-e, hogy veled másképép fog tenni? Magasztal, égbe emel, (kivált ha szerény vagy pénzbeli követeléseidben) aztán pedig f... rúg, és azt kürtöli, hogy ő teremtett tégedet. Legjobb esetben ezt írja majd, mint most rám írta: Arany János egy idő óta nem szorult dicséretünkre... azaz: emlékszel-e rá, hogy ránk voltál egyszer szorulva? Meglehet, hogy csalódom, de nem hiszem, hogy csalódnám. Ő olyan, a milyen volt, s olyan lesz, a milyen most. Írtam pedig mindezeket hideg vérrel és nem szenvedélyből, mert gyűlölségem, mint szerelmem, drága gyöngy, melyet nem vetek minden szemétre. Leveledet elvárom. Ölellek téged, nődet, gyermekeidet, mindnyájatokat, kedveseim! Igaz barátod:

Petőfi Sándor.

XXXVI.

Kovács Pálhoz.

(4) *Pest*, apr. 1. 1847.

Kedves Palim!

Szivesen vettem mind a pénzt, mind pedig a *te*-t. Köszönöm. Egyre kérlek, ird meg azon költeményeim czimét, melyek nálad vannak, nehogy tévedésből közülök valamelyiket Frankenburgnak adjam; mert már elfeledtem, mit küldtem. Aztán még egyet: most első aprilistől légy szives a Hazánk nekem járó példányát öcsémnek küldeni, s czimezd így: Petőfi Istvánnak Palotán, utósó posta Veszprém. Mészároslegény az öcsém, de végtelenül szeret olvasni. Az Életképeim is neki járnak. Én máshol is megolvashatom a Hazánkat, aztán meg e hónapban különben is elhagyom Pestet. Igaz! majd elfeledtem a fődolgot. A menynyire telik, őrizkedjél olyan égbekiáltó silány portékákat közleni, mint a minap Bulyovszky és Halka vagy ki fene versei voltak. A mint elolvastam, hát — — — — — — — aszkórságba estem és három izben ütött meg a guta. Ha kedves előtted életem, válogasd meg jobban a verseket. Inkább semmit, mint rosz verset. Isten veled; csókol

igaz barátod

Petőfi Sándor.

XXXVII.

Térey Marihoz.

Pest, apr. 6. 1847.

Tisztelt kisasszony!

Bocsánatot kérek, hogy alkalmatlankodom, de rövidebb és biztosabb útat nem láttam, e könyvet Sz. Júlia kisasszony kezeihez szolgáltatni. Kérem kegyedet, méltóztassék átadni ő neki s egyszersmind nevemben igen-igen boldog házaséletet kivánni, mert hallom, hogy férjhez megy. Kezét csókolva s szives emlékezetébe ajánlva magamat, vagyok

a tisztelt kisasszonynak

alázatos szolgája
Petőfi Sándor.

Czím:

Térey Mari kisasszonynak
tisztelettel.

XXXVIII.

Kubinyi Rudolfhoz.

(1) *Pest,* apr. 10. 1847.

Kedves Rudim!

Miről írjak te néked? megírjam-e, hol és hogy utaztam három hétig Fejér megyében? megírjam-e, hogy tennap jöttem haza? leírjam-e hogartho-ráfaeli

ecsettel utazásom tragicomicus kalandjait? vagy az európai eseményekről írjak, melyeket én csak fülhegygyel hallok s melyeket te egész nagyságos füleiddel szísz be? írjak-e néked sasokról és fülemilékről vagy írjak békákról és Császár Ferenczekről? avagy talán írjak szent György napjáról?.... igen, barátom, végre eltaláltam! Szent György napjáról irok neked, és semmi egyébről, mint szent György napjáról és a te igéretedről és arról, hogy kutyamódon számítok igéreted beváltására, mert különben olyan rakás —ban maradok, mint a babiloni torony vagy Jókay orra. Azért szent György napja for ever. Circiter május 10-kén leszek Gömörbe' s rohanok a te ölelő karjaidban. Addig isten veled! ölel

igaz barátod

P. S.

NB. Hát a mint mondtam, csak Emich Gusztávhoz küldd az utasitásodat vagy mi mennykőt. Ott legegyenesebben megkapom.

XXXIX.

Sass Károlyhoz.

(2) (*Pest*, 1847. april 20.)

Édes Károlyom!

Kérlek, add e levelet az illető kezébe, — hisz tudod kiébe, — s mondd meg neki, hogy a pél-

dányt összes költeményeimből már ezelőtt másfél vagy két héttel átadtam a Károlyi-házhoz, honnan N.-Károlyba viszik s ő Térey Mari kisasszonytól fogja megkapni. Ha választ ír levelemre, neked fogja átadni s te azt küldd bátyád levelében hozzám, mert most Szent-György napra szállást változtatok s még nem tudom, hová megyek. Pista majd át fogja nekem adni. Te is írj, különösen ő róla mindent, a mit tudsz, mert róla a világon minden érdekel. Isten veled! Igaz barátod

Petőfi Sándor.

Czím: Sass Károly uradalmi irnok
barátomnak
Debreczen Erdődön
Szatmár

XL.

Orlai Petrics Somához.

(3) *Pest,* apr. 24. 1847.

Édes kis öcsém!

„A levélirás valóban borzalmas csapás az emberiségen“, ezt mondja Petrics Sámuel, a hajdanta leendő-novellász, és én azt mondom, hogy neki tökéletesen igazságos igazsága van; ennek az ő okáért egy cseppet se lepjen meg, ha levelem oly rövid találna lenni, mint a nyúlfark. Különben is akármilyen hosszu levelet vágnék, azt mondja a szentirás, hogy száz szónak is egy a vége. Szerelmes

vagyok, pénzem nincs .... ez biographiám. Május 7-kén leszáguldok ismét Szatmárba, barna kis leánykámhoz, onnan odább lengek Zemplénbe, onnan Gömörbe, aztán Nógrádba s ugy vissza Igy töltöm majd a tavaszt s a nyarat. Ha csavargásomból megjövök, tudtodra adom, hogy megjöttem. Ha az alatt változtatnád szállásodat, írd meg, s czimezd leveledet Emich G. könyvkereskedésébe, hol visszajöttömkor megkapom, vagy ha jobban tetszik: megkapandom, vagy mea pace: meg fogom kapandani. Lásd öcsém, igy szokták a papirost tölteni .... anana! .... ez ásitás volt, tudd meg, olyat ásitottam, mint Jeruzsálem kapuja. Nem csoda, már egy hét óta mindig éjfél után kettőkor fekszem le, s ma is egyszeribe holnap lesz .... anana! .... ah, ismét ásitás. Már végzem firkámat, mert homeopathice te is olyat találsz ásitani, hogy leszakad az állkapczád. Adjon az isten neked pénzt és dicsőséget .... én már jól laktam az utóbbival, nekem hát csak az első kell. Fene csömörletes is az a dicsőség .... Ha majd módod lesz benne, mohón ne fald, mert a nélkül is okádni fogsz tőle. Experto crede Ruperto. Csak képzeld, most is, hogy e levelet kezdtem írni, kopogtatnak ajtómon, bejön egy fiatal ember, s mondja, hogy ő tisztelőim egyike, s hogy holnap itt hagyja Pestet, s hogy elutazása előtt még látni akart, minthogy eddig nem lehetett szerencséje. És ez éjfél tájban történt. Vesztél volna meg tiszteleteddel együtt! gondoltam magamban, s iparkodtam, hogy minél hamarább lerázzam

nyakamról. Látod, ezt a hirnek köszönhetem, hogy oly sok tisztelőm van .... és oly kevés pénzem. Isten veled! ölel, csókol karjaidba s egyszersmind az ágyba vágyakozó

barátod
Petőfi Sándor.

XLI.

Kubinyi Rudolfhoz.

(2) *Pest,* máj. 4. 1847.

Édes Rudim!

Legforróbb köszenetemet a pénzért. F. évi sept. 1-én kezedben lesz a 200 pengő. Igaztalan lészsz irántam, ha csak egy pillanatig aggódol is, mert visszaküldöm a határidőre, ha a világ minden pénzét száz mérföldnyire ássák is a föld alá. A napokban utazom, de még magam sem tudom merre? mert egy levelet várok, mely lépteimet intézni fogja. Azonban e kettő lesz egyik utam: vagy egyenesen Szatmárba, vagy felétek Zemplénbe. — Törtem rajta fejemet: irjak-e kötelezvényt a föntebbi összegről? Ugy hiszem, e sorok is szolgálhatnak kötelezvényül, de ha semmi nem volna is... becsületemet jobban őrzöttem eddig, hogysem most ily összegért a — — dobjam.

Csókol igaz barátod
Petőfi Sándor.

XLII.

Pap Zsigmondhoz.

(1) *Szatmár,* május. 28. 1847.

Édes ecsém!

Holnapután utazom Pest felé, azért az arczképeket ne ide küldd, hanem Pestre, a mint mondám Emich Gusztáv könyvkereskedésébe, de ugy iparkodjál, hogy június 15-kén okvetlenül ott legyen, mert magammal akarom vinni London és Párisba, hogy együtt járjuk meg a külföldet. A mit pedig most mondok, arra meg ne ijedj, szent fiam, mert a mily égberagadó reám nézve, te reád nézve oly pokolra sujtó, úgy hiszem ... Augustus vége felé megjövök, lejövök és septemberben *lakodalom* lesz. Servus ecsém! Ölel a világ legboldogabb embere

Petőfi Sándor

Czím:

Pap Zsigmondnak

Nagy-Bányán.

XLIII.

Sass Károlyhoz.

(3) *Szalonta,* jun. 8. 1847.

Édes Károlyom!

Képzeld nyugtalanságomat vagy is képzelheted vagy tulajdonképen nem is képzelheted, mióta elveszítém szemeim elől rőt szakállodat. Annak

okáért markolj tollat szeretett öcsém és illetőleg hazámfia, markolj tollat, mondom, de abban a szempillantásban, a mellyben szemed négy lovas kocsija végig nyargalt e sorokon, s írj meg nekem mindent, a mi azóta a várban történt, de mindent. Ugy iparkodjál, hogy leveled circa 18. június Pesten legyen a Pillvax kávéházban, mert legfölebb 20-kán indulok a külföldre. Júliának már két levelet írtam; kérdezd meg, hogy megkapta-e? s mondd, siessen nekem írni, hogy levele ott találjon még Pesten. Ma egy hete értem ide Szalontára Arany Jánoshoz, s holnapután, azaz 10. júniusban indulok Pestre. Kérlek még egyszer, Károlykám, írj rögtön és írjon Júlia is, ha kétségbe nem akar ejteni. Isten veled! Ölel

őszinte barátod
Petőfi Sándor.

XLIV.

Arany Jánoshoz.

(4) Pest, június 18. 1847.

Imádott Jankóm! A te lelked a Krisztus lelke volt. Elég erről ennyi. Illyés uramat Túron elkergettem gorombaságai miatt, és én négy nap alatt értem Pestre esőben és szélben, hanem ezt te kutyába se vedd, valamint én nem vettem, mert hiszen: vidi alios ego jam ventos!... Pontiustól

Pilátushoz lótottam futottam Toldi-ért (vagy Tholdy-ért?), míg megkaptam. Tíz példányt adtak. Hatot megtartok, négyet elküldök a legközelebbi alkalommal. Már nem megyek a külföldre; nincs annyi lelkem, barátom, hogy Juliskámat oly távol hagyjam, nem lehet; aztán meg Emich is fene sovány alkut akar tenni költeményeimre, melyeket örök időre szándékozom eladni neki Ezt tudva, hogy nem fogok utazni, még nálad maradhattam volna, de ki tudta? . . . Számtalanszor gondolok rátok, szeretteim, és azt gondolom: vajha oly boldog lenne az én családi életem, mint a tiétek, mert annál boldogabb már nem lehet. Csókold össze-vissza nevemben komámasszonyt, gyermekeidet és magadat. Laczinak pedig mondd meg, hogy ne sírjon, mert egyszer csak azt veszi észre, hogy ott termek s még nagyobbat vágok a fenekére, mint a minap; akkor aztán majd sírhat. Felelt-e már Tompa Mihály bátyám ő kegyelme, és mit felelt? most írok neki is a jövő évi Életképek ügyében, Hát arra a levélre mit mondasz, a mit Vahot Imre írt hozzá? ez koronája ostobaságának, atque pimaszságának. Ha egy szót sem írt volna többet, ebből ki lehetne ismerni a veséjéig és májáig. Leveledet mindig örömmel, lelkesedéssel veszem, de csak úgy, ha nem frankózod. Hagyd el ezt a szamár falusi tempót. Én restelek itt bejárni a postára s ott várakozni, míg rám kerül a sor, hogy kifizessem. Isten veled, isten veletek! Igaz barátod

Petőfi Sándor.

XLV.

Kovács Pálhoz.

(5) *Pest,* június 19. 1847.

Kedves Palim!

Itt a hat vers a jövő évnegyedre; kérlek, küldd el rögtön a járandóságot, mert nagy szükségem van rá. Ha postán küldöd: Hatvani utcza, Jankovics-ház, a körrel átellenben, 2-dik emelet. A novellát is nem sokára megkapod. Minthogy pedig szeptemberben házasodom, kénytelen vagyok a jövő évre kerekszámot kérni, t. i. a negyvenöt helyett ötven pengőt évnegyedenként, s így száznyolczvan helyett kétszázat évenként. Aztán ennél maradunk. Minthogy a különbség nem nagy, s Jókayval is így egyeztem, remélem, veled sem kapok hajba. Arany Jánossal beszéltem, ő is ír neked, ha kell; Jókayval már megalkudott annyi összegben, mint velem, csak hogy kevesebb verset ad, mint én, csak hónaponként egyet. Azt tanácslom, szerezd meg, mert *nagy* költő, annyit mondhatok. Hát Tompával egyezkedtél-e? — Kérlek, édes Palim, írj és küldd el a küldendőt rögtön, a mint levelemet kapod. Ölellek.

Igaz barátod

Petőfi.

XLVI.

Arany Jánoshoz.

(5) London ... az az hogy Beje, július 5. 1847.

Imádott Jankóm! A mint látod ott fönn, nem Londonból írok (mint igértem), hanem Bejéből, hanem hisz az mindegy, kettejök közt csak az a különbség, hogy London nagy város, Beje pedig kis falu, London Angliában fekszik, Beje pedig Anticyrában vagy Krähwinkelben, vagy plane Magyarországban. Denique megmondtam én még ott Szalontán, hogy aligha lengek én a tengereken tűnejd, ha tovább is így tartanak a sóhajtozások, és tovább is úgy tartottak mind e napig. Veszedelmes is lett volna most nekem a tengeren járnom, mert ezek a sóhajtások orkánnak is beillenek ... Lisznyay stylusában szólva. Harmad napja, hogy master Tompánál dégálok. Czivakodunk, mint az istennyila; ismered az én szende, békeszerető, angyali természetemet, hanem ez a kapczáskodó komisz pater Tompa mindig dühbe hoz. Holnapután megyünk Sáros-Patakra ... érjünk csak a Tiszához vagy Bodroghoz, majd belelököm ő kelmét. Patakról én pedig Szatmárra és illetőleg Erdődre vágtatok. Nagyon várnak ott, hé, hát sietek. Sietek pedig nem csak Erdődre, hanem ezen levelet bevégezni is, mit azonnal meg is teszek, mihelyt téged családostúl, különösen komámasszonyt, Julcsát, Laczit s magadat összevissza-

csókollak . . . persze csak így szárazon. Ha megházasodom, tudósítlak, hogy a hányadik égbe röpültem. Addig isten velünk! — Hű, igaz stb. barátod

Petőfi Sándor.

XLVII.

Lisznyai Kálmánhoz.

Strassburg, júl. 17. 1847.

Vándortárs!

Igy kellett Pestre jönnöd? Lásd, nem győztelek bevárni — végre magamnak kellett indulnom a roppant utra. Iparkodjál utánam, még ott lehetsz Párizsban, mire én ott leszek. Hanem egy dolog meglepett: hát te már a Pesther Zeitunghoz is odaszegődtél dolgozótársnak? Olvastam benne művedet a sequestrumról. Servus öcsém,

imaadó

Sangyid, s. k.

XLVIII.

Pap Zsigmondhoz.

(2) *Szatmár,* júl. 21. 1847.

Ecsém, Zsiga!

(vagy magad szerint: 'Siga.)

Már egy hete, hogy Szatmáron vagyok, de bizony isten nem is jutottál eszembe, mint sok

más nem, a mit egyébiránt rosz neven ne végy, mert bolond vagy, ha ugy veszed. Csak azt akarom tudtodra adni, hogy add tudtára Tarjányi urnak, miszerint tervem megváltozott, s így nem fogok Nagy-Bányán lakni, minél való fogvást az emlitett házat sem árendálom ki, természetes. Valamelyik héten elrándulok Nagy-Bányára; addig, remélem, elkészited a csárda ruináit (csak azért tettem a „ruináit“ a „romjait“ helyett, mert igen szép hangzása van... mintha kis malacz röfögne.) Isten áldjon meg, boldogtalan barátom! kivánja

boldog barátod

Petőfi Sándor, s. k.

Czím: Rivuli Dominarumi Pap Zsigmond urnak és illetőleg barátomnak, nemkülönben Nagyreményü pictornak

Nagy-Bányán.

XLIX.

Kovács Pálhoz.

(6) *Szatmár,* jul. 22. 1847.

Édes Palim!

E leveleket következő feltételek alatt adom oda: 1. ha minden levélért egy aranyat adhatsz; 2. ha szóról szóra kiadod. (Nem értem itt, a mit netalán

a censor törölne, de olyasmi belátásom szerint nem igen van bennök.) Ha így kell, jó; úgy még küldök ismét nyolczat, melyek újabb utamat tárgyalják Nógrád, Gömör, Borsod, Zemplén, Ung és Bereg megyékben. Ha nincs rájok szükséged, tartsd magadnál, míg Pestre nem megyek s akkor elhozatom tőled. Akár kiadod akár nem, a kéziratot visszakivánom pontosan, mert nincs többször leirva. Azért, kérlek, vigyázz rá. Ird meg első alkalommal: kell-e vagy se? hadd tudjam mihez tartani magamat. Leveledet utasítsd Szatmárra; átadandó nekem Pap Endrénél. September nyolczadikán házasodom. Légy oly boldog, a milyen én vagyok. Isten veled! Csókol

igaz barátod

Petőfi Sándor.

L.

Luby Zsigmondhoz.

(1) *Szatmár,* julius 31. 1847.

Édes Zsigám!

Itt vagyok Pap Endrénél s itt is maradok september elejéig; végtelen örömet szereznél, ha addig bevetődnél egy kis fecsegésre; tudod, mennyire szeret

Petőfi Sándor.

LI.

Arany Jánoshoz.

(6) *Szatmár*, augusztus 6. 1847.

Meghaltál-e? vagy a kezedet görcs bántja, imádott
Jankóm, vagy feledéd végkép, hogy létezem én is,
Vagy mi az ördög lelt? . . . híred sem hallja az ember.
Hogyha magába fogadt az öröklét bölcseje, a sír:
Akkor béke veled, legyenek szép álmaid ott lenn,
Feddő kérdésem nem fogja zavarni nyugalmad,
Hogy mi okért hallgatsz? mért késel szólni levélben?
Hogyha pedig görcs bánt, menj a patikába s iparkodj'
Meggyógyúlni, fiam, s aztán írj rögtön, azonnal.
S ha feledél engem? ha barátod volna feledve?
Dejsz' ugy, öcsém veszsz meg, kívánom tiszta szivembül.
Te mikoron nevedet keblem mélyébe beírtad,
Mit tettél, tudod azt? gránitsziklába aczéllal
Vágtál életen át múlás nélkűli betűket;
Hát én? én nevemet karczoltam volna homokba,
Mellyet, névvel együtt, egy hó szellője is elfúj?
Megköszönöm, ha netán így van . . . no de elhiszem inkább,
Hogy rossz verseim is vannak, mint hogy te feledtél.
Lomha vagy, itt a bibéd; restelsz, mint jó magam, írni.
Kérlek, hagyd nekem a restséget, légy te serényebb,
Lásd, nekem úgy illik (s oly jól esik!); úgy-e lemondasz
Róla, ha én kérlek? — Hah már is látlak ugorni,
Mint ragadod nyakon a tollat, mint vágod az orrát
A tintába, miként huzod a sok hosszu barázdát
A papiron, ringy-rongy eszméket vetve beléjök . . .
Mert ne is írj inkább, hogysem bölcs gondolatokkal
Terheld meg leveled s gyomrom, mert semmi bolondabb
Nincsen, mint az okos levelek, s én isszonyuképen
Irtózom tőlük; tán mert én nem tudok ollyat
Kompónálni, azért. Ez meglehet. Ámde hogy úgy van,

Esküszöm erre neked túróstésztára, dohányra,
És mindenfélére, mi csak szent s kedves előttem. —
Drága komámasszony, kegyedet kérem meg alássan,
Üsse agyon férjét és szidja meg istenesen, ha
Még ezután sem fog nekem írni az illyen-amollyan.
Írjon mindenről hosszan, de kivált ha kegyedről
Ír röviden, haragunni fogok majd hosszu haraggal.
El ne feledje a barna Laczit s a szőke Julist, e
Kedves gyermekeket. Hát a kert hogy van, a melynek
Rózsáin szemeim sokszor függének, a míg a
Messzeröpült lélek hívemhez vitte szerelmét.
És a csonka torony, melly a harczoknak utána
Most szomorún hallgat gyér fű-koszorúzta fejével,
S várja jövendőjét, mely lábát ráteszi, s akkor
Összeomol, mint a koldús, ha kikapja kezéből
A mankót a halál . . . áll még a gólya fölötte,
Méla merengéssel nézvén a messze vidékbe?
Mindenről akarok, mi nekem kedves vala, tudni.
Jártam azóta dicső szép tájakon, ám de tiétek
Mindig eszemben volt, bár nincs mit rajta csodálni;
A veletek töltött kor tette szivemben örökké.
S jártam azóta magas fényes paloták körül, a hol
Minden, minden nagy; gazdáik lelke kicsiny csak . . .
Akkor eszembe jutott alacsony hajlékotok, ebben
Mind kicsinyecske, de a gazdának lelke nagy és szép; —
Ejnye, mi a fene lelt engem, hogy szembe dicsérek?
Most veszem észre, hohó! mind, a mit mondtam, hazugság,
Csúnya hazugság volt. Le akartam csak kenyerezni
A nótáros urat, hogy . . . hogy . . . hogy majd beszerezzen
Bakternak vagy kondásnak falujába, ha e szép
Hívatalok valamellyike meg fog ürűlni idővel.
Hja, nekem is hozzá kell látnom végre, barátom,
Házasodom, tudod azt, s tudod azt is, hogy jövedelmet
Dús uradalmam nem hullat zsebeimbe, mióta
Századik édesapám eladá vagy meg se szerezte.
S így az eléléshez nincsen mód, nincs! hivatal kell.

Meghajtom fejemet, szépen mosolyogni tanúlok,
Nyájas szófogadás, kígyó-csúszásu hizelgés
Lesz kenyerem (s zsíros kenyerem) . . . hah, lesz a kutyának,
Nem nekem! oh pusztán a gondolat is már
Lángfelhőket idéz véres szemeimnek elébe,
És szívem tombol, mint a harmadfü csikó, ha
A pányvás kötelet legelőször dobja nyakába.
A pásztor, hogy a ménesből kocsirúdho' vezesse.
Nem a tehertől fél, a mellyet húznia kell majd,
Nem, hanem a hámtól, mely korlátozza futását
És a mit így elveszt, azt nem pótolja sem abrak,
Sem pedig a ragyogó szerszám. Mit néki az étel
S a hiu fény! megelégszik ő a pusztai gyeppel,
Bármi sovány, s a záporesők szabad égnek alatta
Verhetik oldalait s a bozót hadd tépje sörényét,
Csak szabadon járjon, csak kergethesse tüzében
A sivatag viharát s a villám sárga kigyóit. —
Isten hozzátok! Lelkem mulatni szeretne
Még veletek, kedves hiveim, de az elragadó szél
Képzeletem százrétü vitorlájába beléfújt,
Szétszakad a horgony, fut gályám, elmarad a part,
S ringat habkarján a látkör nélkülí tenger,
És mig az orkán zúg, a felhők dörgenek, én a
Lant idegébe kapok s vad tűzzel zengi el ajkam
Harsány hymnusodat, százszorszent égi szabadság!
És kijön a vizek aljáról a szörnyetegek s a
Tündérek serege, s valamennyi dalolja utánam:
„Téged dícsérünk, légy áldva, imádva, szabadság!
Nélküled élni örök szenny, érted halni örök fény!
Éljünk vagy haljunk? létünk szentsége, parancsolj!"
És a nagy mindenséget bétölti ez ének,
És a szolgasereg, melly él és hallja dalunkat,
Térdre borul s könyörög, hogy szállj le fülébe, siketség,
S kik már meghaltak: poraik reszketnek a sírban.

Petőfi Sándor.

Tennap váltottam jegyet, szeptember 8-kán esküszöm. Eddig leszek itt Szatmáron, akkor megyek Koltóra. Írj tüstént, Jankó, ha istened van. Ölel, csókol benneteket igaz barátod

P. S.

Megkaptad a Tholdykat és verseimet? mert elküldtem. Remélem, rigmusban felelsz.

Czím: Arany Jánosnak. Nagy-Várad, Szalontán.

LII.

Luby Zsigmondhoz.

(2) *Szatmár,* aug. 8. 1847.

Drága kedves Zsigmond barátom!

A teens asszony pedig igen szépen köszönteti velem a baraczkot, vagy is világosabban szólva: engem szólitott föl, hogy köszönjem meg helyette, a mit fölötte sajnál, hogy maga nem teheti, de nagyon el van foglalva a trónörökössel, kinek most van az a szerencsétlen szerencséje agyarat kapni, s jónak látja a születendő agyar tiszteletére nagyszerű zenebonákat csinálni. Milyen gyerekesek ezek a gyerekek! egy foggal is milyen zajt ütnek... nekem van valami harminczkettő vagy hány, még sem kiabálok.. „Ha férfi vagy, légy férfi", mondja a szentirás vagy tulajdonkép én, a mi különben mindegy, a dolog vége csak az, hogy hát köszöni a baraczkot és csókolja az illetőket;

de mindazonáltal is én sem Erdődön sem Szatmáron nem vagyok állandóan, hanem hol itt, hol ott. Tegnapelőtt voltam kinn és váltottam jegyet (!!!), holnap ismét kimegyek, noha kedden Sziget felé indulunk Niskó Ráczival, a nélkül hogy tudnók, mikor jövünk vissza. Ha megkerüljük a világot, majd tudósitlak, hogy kimeheték-e vagy sem. Addig is nőd s a te bájos ajkacskáidat csókolván, voltam, vagyok és leszek valódi hű igaz s több efféle

barátod
Petőfi Sándor.

LIII.

Kovács Pálhoz.

(7) *Szatmár,* aug. 10. 1847.

Édes Palim!

Kaptam leveledet, s többek közt azt a tanulságot merítettem belőle, hogy kisebb nagyobb mértékben minden szerkesztő gyáva. Ebadta, mikor én egy becsületes embert sem bántok, csak a haszontalan pimasz csőcseléket, s te félsz ezek neveit kitenni lapodban! — Ezt előre bocsátva kezdjünk még kellemetlenebb dologba, t. i. az alkudozásba. Rám nézve legalább ez a legkellemetlenebb, mert én nem vagyok batyus zsidó, ki egy nadrágkelmét 6 pengőre tart, hogy aztán 25 garasért eladhassa. Én tudom, mit ér munkám, s lelkiismeretes dolognak tartom többet nem kérni,

mint a mennyit ér. Ha sokalod, azaz ha nem telik lapodtól annyit adni, mondd, hogy nem kell; ne félj, nem veszem rosz neven, olyan komisz fráter nem vagyok. Tehát:

A már elküldött 8, a most szállított 6 és még küldendő két vagy három levelet összesen od'adom 60 pengő forintért oly föltétellel, ha a még járandó harmincz pengőt és a jövő évnegyedi verseimért a negyvenöt pengőt (összesen 75 f. p. p.) azonnal utnak bocsátod. Ezen esetben megengedem, hogy kihagyd leveleimből azok neveit, kiket megsérteni rettegsz, iszonyodol. A versek pedig készen vannak, ha kell, majd a nyugtatványnyal együtt azonnal elküldöm. A nevek kihagyását semmi esetre sem engedném meg, ha házasodó félben nem volnék s ennélfogva nem volna szükségem minél több pénzre, még pedig hamarjában. Azonban e nyilatkozatom ne birjon arra, édes barátom, hogy föltételeimet csak azért fogadd el; azt a világért sem akarom, annyival kevésbbé, mert hála istennek még más módjaim is vannak segítni magamon, s az megbántana, ha érettem áldozatot tennél. Ha kell, kell; ha nem kell, nem kell. Csak írd meg rögtön, hogy miben leszünk. Kaptad levelemet a verssel a napokban? Válaszodat csak úgy czimezd, mint a minapit, simpliciter nekem Szatmárra. Isten megáldjon nagy közönséggel és jó dolgozótársakkal. Csókol

igaz barátod

Petőfi Sándor.

Figyelmeztetlek, hogy kézirataimat megőrizd. Ha kiadod leveleimet, irasd le valaki által az én költségemen, s abból a példányból töröld ki, a mit nem akarsz kiadni, de csak azt, a mit mondtál. Tisztán szeretném visszakapni a magamét.

LIV.

Arany Jánoshoz.

(7) *Szatmár,* augusztus 17. 1847.

Aranyos szájú szent János barátom! Kapva kaptam két leveledet, melyekből sok szép dolog esett értésemre; valamennyi között legszebb pedig az, hogy tiszteletes tudós Tompa Mihály uram csakugyan lutheranus! Szép és még egyszer szép. Ki hitte volna, hogy még ez iránt az ember iránt is meghűlök, meg kell hűlnöm ... mert én csak characteres, szilárd characterű embernek tudok barátja lenni. Fáj, fáj, fáj ... fáj a szivem, fáj. Egyszer azt mondja, hogy ő mint új gazda nem dolgozhatik 7 frt 30 krért, máskor meg hogy neki Vahottal bonyolódott viszonyai vannak, azonkivül meg nekem már szavát is adta. Azok a bonyolódott viszonyok határtalanúl gyanúsak előttem mindenkor és mindenben, aztán szeretném én látni, kapott volna-e különben 7 frt 30 krt is, ha én nem kivántam volna Jókaitól, hogy hármunkat egyenlőn fizessen? de ha húsz annyit kapna is! midőn az

ügy áldozatot kiván, áldozni kell, K . . . . . frater, a ki csak haszonért áll a szent zászlóhoz. Ez minden bitangtól kitelik. Nekem Vahot Imre igért négyszáz forintot, Horváth Lazi is adna négyszáz forintot, sőt megadna a kettő évenként 400 pengőt, és nem kell! . . . hanem persze nekem hivatalomból és jószágaimból és mindenhonnan csak úgy dől a pénz, és magamon kivül nincs senkire gondom, csupán feleségemet és szüleimet kell tartanom és öcsémet segítenem, így hát könnyen beszélek. Ezeket meggondolva, tökéletesen átlátom, hogy Miska barátunk nem tehet áldozatot. Denique a pap csak pap, és a „telhetetlen papzsák“ nem chimaera. Te is mondtál utolsó leveledben egy titáni otrombaságot, tudniillik hogy Jókaihoz a kedvemért csatlakoztál. Quo jure a kedvemért? az én kedvemért, édes öcsém, ne tégy semmit, effélét legalább ne. S ha ezt csupán az én kedvemért tetted, úgy ezennel fölmentelek minden kötelezettséged alól. De itt több forog kérdésben, mint becses úri személyem kedve, ezt beszédeim után nem nagy mesterség volna belátnod. Én a népköltészet képviselőit akartam egyesíteni. Miért az Életképek-ben? Mert annak legtöbb olvasója van, mert ahhoz szegődtek a legjobb fejek, mert annak szerkesztője egyik főtagja a fiatal Magyarországnak, hova mindazokat számítom, kik valódi szabadelvűek, nem szűkkeblűek, merészek, nagyot-akarók, azon fiatal Magyarországnak, mely nem akarja a haza kopott bocskorát örökké foltozni, hogy legyen folt hátán folt, hanem tetőtől talpig

új ruhába akarja öltöztetni . . . szóval az Életképek legnekünkvalóbb organum. Ha nem látod át, kedves barátom, hogy én ezekért híttalak az Életképek-hez, úgy csak maradj *Krähwinklben*, maradj Vahotnál.

Különben, hogy ezen kedvetlen dolgok után áttérjünk végre . . . még kedvetlenebbre: az én vőlegényí napjaim nyomorúságosak. Ipam annyira nem szeret, hogy formaliter megtiltotta a kijárást hozzájok. Már megszegtem ugyan egy párszor e tilalmat, de vesztemre, mert utósó kinnlétemben — valami tíz vendég szeme láttára — oly hidegen viselte magát irányomban, mint valami jeges medve, úgy hogy én tökéletesen jégcsappá fagytam volna, ha mátkám napvilág-pillantásai nem ónak. Levelezünk erősen egymással és ő néha berándul Szatmárra, ez menti meg lelkemet az éhhaláltól. Hanem hiszen holnaphoz három hét nem a világ. — Mostanában bizony már nem igen látjuk egymást, azonban mondd meg az én kedves komámasszonyomnak, hogy a világ minden kincseért se essék kétségbe, mert:

Még jőni kell, még jőni fog
A jobb kor, mely után
Buzgó imádság epedez
Mind hármunk ajakán.

Addig türelem! már csak folyamodjunk a szamarak és birkák erényéhez. Te Jankó, tudnál-e te nekem oly sok és oly hosszú levelet írni, hogy beléjök únjak? Százezer pengő forintot teszek föl Császár Ferencz poémáira, hogy nem. Próbáld

meg. Most pedig (valamint mind örökkön örökké) áldjon meg benneteket az én istenem . . . ez a legbőkezűbb valamennyi között, azért kérem ezt; hejh, derék gyerek ez az én istenem, bizony isten. Csókollak, ölellek et caetera, s maradok hívetek: az örök-dühösségű

Petőfi Sándor.

LV.

Várady Antalhoz.

(3) *Koltó,* aug. 26. 1847.

Bájdús Tónelém!

— — — — — — — — — — — — — —

. . . Én nem értelek benneteket. Az előbbeni postán kaptam Marczi levelét, mellyben erősen fogadja, hogy september másodikán elindul, most pedig te irod, hogy te eljőnél, de ő nem akar. Már mi a fene ez? én bámulom annak idejében a szemfényvesztés mesterségét, de most ne bolondozzatok velem, hanem irjátok meg együtt kereken, hogy jöttök-e vagy sem? hadd tudjam már mihez tartani magamat, mert ha nem jöttök, hát kapok én itt is embert, a ki bir annyi műveltséggel, ha többel nem is, hogy a nevét csak be tudja irni a matriculába vagy csízióba vagy minek híják azt a papi protocollumot. Feleljetek azonnal, a hogy e soraimat átgallopírozzátok, és feleljetek határozottan,

mert az idő rövid . . . bár csak még rövidebb volna, mert bizony isten meguntam már azt a nagy-bőjtöt, melyet vőlegénységnek neveznek. Több mondani valóm nincs; ha eljöttök, majd beszélgethetünk bőségesen. Idának már csak a kezét csókolom, mert mátkám egyenesen Othellótól ered, hanem neked csókolom szendebáju ajkaidat, ölelem herculesi kebledet, s szorítom sámsoni kezedet, s vagyok

hűséges barátod

Petőfi Sándor.

Czím: Hites ügyvéd Várady Antal
barátomnak
Pesten.

Zöldfa-utcza
Salazár-ház
2-dik emelet.

LVI.

Arany Jánoshoz.

(8) *Szatmár,* szeptember 9. 1847.

Bájdús Jankóm! Igazság szerint még csak augusztus 29-ke van, de miután rám parancsoltál, hogy szeptember 9-kéről írjak, tehát ezt a dátumot nyomintottam föl oda az eszterhéjra . . . már megbocsáss, a Jézus áldjon meg, hogy a rendelt időnél előbb találok *írnya,* mint Jókai mondja. De én neked meg nem bocsátok azért, hogy nem te

írtad leveled borítékára a czímet. Asszonyírás ... fekete pecsét ... no d ... teremtette, ezt az embert az ördög elvitte! ez megszakadt a verscsinálásban, meghalt! így gondolkodtam, s remegve bontottam föl leveledet. Máskor ilyen bolondot ne tégy, mert én nem igen szoktam megijedni, de ha megijedek, szörnyűt ijedek. Ha meghalsz, akkor üss fekete pecsétet, de legalább a czímet még akkor is te írd.

Tompát pedig *héjjá*ba mentegeted, mert ha én magam ki nem tudtam őt menteni, bizony senki más nem lesz rá képes. Ha Vahothoz hosszabb időre kötelezte magát, megmondhatta volna ő ezt nekem, a helyett hogy oda igérkezett az Életképekhez nagy gyáván vagy nagy kétszínűen. Eh!

A szavadra tökéletesen elhiszem, hogy silányok azok a versek, melyeket írtál, hanem azért csak írd le őket kedves öcsém, és küldd el nekem, mert két orr többet lát. Nem cselekszel bölcseség nélkül, ha afféle balladákat írsz, mert azoknak nem csak szűkében, hanem plane teljes hiányában vagyunk. Már én rég megpróbáltam volna, de tudj'isten, nem igen érzek hozzá tehetséget magamban. *Toldi Estéjé*-t, ha a lelked kinyögöd is bele, elkészítsd október 10-kéig, akkorára majd megírom, hova küldd. Én megírtam Széchi Máriát ... el ne ájulj ijedtedben, nem pályázok vele; az Életképek-be vagy a Szépek Könyvé-be adom.

Koltóra az utolsó posta Nagy-Bánya. Legközelebbi leveledet már oda zarándokoltasd. Szeptember 8-kán este ott leszünk, s ha tőled jön a levél, ne

búsulj, házasságom első napján is elolvasom. Akár hiszed, akár nem, ezt nem minden emberrel tenném.

Toldi-t most olvasom hatodszor. Csakugyan nyomorú férczmű. Még vagy hatszor elolvasom az idén, hogy silányságát minél jobban fölfogjam.

Tennap voltam ismét Juliskámnál. Hetenként egyszer megyek ki hozzá s kétszer kapok tőle levelet. Milyen levelek! . . . Az utósót ezzel végezte: „Rabszolgád vagyok, mert szeretlek; királynéd vagyok, mert szeretsz. Úgy hódolok neked, így felölellek magamhoz. Mind a két helyzet boldogítóbb, mint világok fölött uralkodhatni, mint istennek lehetni!“

Arra pedig veszett kutya módra számítok, hogy Pesten minélelébb vendégem lészsz. Szegény legény voltam eddig is, ezután, másod magammal, még szegényebb leszek, de valahogy csak elférünk majd, ha szorulunk is, ha mingyárt hárman fekszünk is egy ágyba, s hárman eszünk is két tányérból. És ha hármunknak kevés lesz az étel, én majd azt mondom, hogy nem ehetném vagy hogy beteges vagyok, s ti jól laktok. Denique ne aggódjál egy garas árát se.

Hanem inkább bíborba bársonyba öltöztetlek, hogysem még többet írjak. Elég tőlem ennyi, „elég, talán sok is“ mint Vachott Sándor mondja egy költeményében igen költőileg. Tehát agyba-főbe ölelvén és csókolván benneteket egy szálig, vagyok atque maradok . . . barátod

Petőfi Sándor.

LVII.

Arany Jánoshoz.

(9) Koltó, september 17. 1847.

Szerelmetes fa-Jankóm! Leveledet kapám (és ásóm!). Nagyon szép tőled, hogy olyan hosszan írsz, ezután is úgy tégy, de tőlem ezt ne kivánd viszont, a világért se! Mióta megházasodtam, olyan lusta vagyok, mint valami török basa, még csak verset se írok, hát egyebet hogy írnék. Tisztel és ölel atque csókol benneteket barátod

P. Sándor.

Október vége felé nálatok leszünk!

Czím: Arany Jánosnak barátilag.

Nagyvárad. Szalontán.

LVIII.

Kubinyi Rudolfhoz.

(3) *Koltó,* septemb. 17. 1847.

Kedves Rudim!

Megbocsátasz, hogy eddig nem írtam .... házasodni készültem, most pedig azért fogok oly kutyafuttában írni, mert megházasodtam. September 8-ka óta vonom a szent házasság arany igáját, Nem kétlem, hogy a pénzt, melyet ezennel ünnepélyesen és szivemből köszönök, megkaptad. Száz

pengőt Győry Daninál hagytam, a másik százról pedig könyvárusomnál rendelkeztem, hogy augustus végére hozzád küldje. Tudósíts és illetőleg nyugtass meg, kérlek, hogy csakugyan rendben van dolgunk, mint remélem. Leveledet nevemmel czimezd *Koltó*ra, utósó posta *Nagy-Bánya*. De ne késsél sokáig, mert october közepe felé elutazunk innen. Isten veled! csókol

igaz barátod
Petőfi Sándor.

Czím:

Kubínyi Rudolf barátomnak
Miskolcz
Rima-Szombat
Várgedén.

Postabélyeg: Nagy-Bánya 19/9.

LIX.

Bernát Gáspárhoz.

(2) *Koltó*, sept. 30. 1847.

Szent Gáspár barátom!

Ha tudod, tudod; ha nem tudod, tudd meg, hogy én megházasodtam. Minthogy pedig még csak három hete, hogy fejem harangja ünnepélyesen elkongatta a holtomiglan holtaiglant, tehát ha nem bizonyos is, de legalább valószinü, hogy életem csupa merő édesség, és én már egy kis

borsos paprikás ételre éhezem. Soká gondolkoztam, hol keritsem meg e gyomorerősitőt? s abban állapodtam meg, hogy az ilyszerű ételeknek országszerte leghiresebb konyhája a te dicsőséges elméd levén, tégedet kérlek meg egy portióért, s ugy hiszem, e csekélységet nem fogod megtagadni barátodtól. Irj egy rakás pesti ujdonságot, ird meg companiánk tagjainak legujabbkori történetét; rám nézve minden ujság, a mi július óta történt, mert én azóta egy hirmondó madarat se láttam. Egy lélek se ir nekem a sok k . . . a közül. Légy te különb ember náluk s firkantsd meg a levelet, de abban a szempillantásban, a mint e sorokat átkalandoztad, nehogy akkor érkezzék ide épen, mikor én Pestre érek. Még csak arra figyelmeztetlek, tulságosan el ne paprikázd leveledet, hogy feleségem is élvezhesse. Jehova úr és Fortuna kisasszony veled.

Igaz barátod

Petőfi Sándor.

Igaz! a levelet czimezd Koltóra per Debreczen és Nagy-Bánya.

Czím: Táblabiró tekintetes Bernát Gáspár úrnak, nemzetem nagy férfiának, hódoló tisztelettel. Pesten, kalap-utcza, Festetich-ház, földszint.

LX.

Kovács Pálhoz.

(8) *Koltó*, oct 11. 1847.

Édes Palim !

Élvén házasságomnak ötödik hetében, irok te néked, mondván: a hónap tizenötödikéig küldd a Hazánkat, s azontúl ne, mert 20-ka felé indulok Pestre, s ott leszek e hónap végén, a hol is lakozni fogok a dohány-utczában, Schiller-házban, a hová is küldd le a pénzemet circiter november 2- vagy 3-kára. Szörnyen vigan vagyok, csak ez a mennykő hosszu út aggaszt, lévén feleségem, a ki filigránabb a colibri-tojásnál. Hanem hiszen valahogy csak följutunk. A tőled való búcsúvétel helyett pedig adpm tudtodra, hogy a *Naplótöredék* feleségem által irva és leirva a Hazánk számára küldetik. Úgy hiszem, ez elég szivreható bucsú, melynek utána is, feleségemmel együtt tisztelve családodat, ölellek, csókollak stb. s maradok

igaz barátod

Petőfi Sándor.

NB. November elejéig tartsd magadnál a Hazánk számait s akkor feleségem számára küldd együtt s aztán folyvást szállásunkra. A naplót, kérlek, egy számban add, ne szakítsd meg.

LXI.

Orlai Petrics Somához.

(4) *Pest,* novemb. 17. 1847.

My dear Sámuel!

Ma kaptam leveledet. Sietek válaszolni. Én félesztendő óta ugy szólván nem is voltam itt. Innen hosszu hallgatásom. Holnap lesz két hete, hogy megérkeztem Erdélyből . . . feleségestűl. Ma tiz hete, hogy megházasodtam. Biz ugy, öcsém. Hosszu volna boldogságomat leirni, s az irás után sem képzelnéd, mig feleségemet személyesen nem ismered. Siess le; méltó, hogy megismerd. Attól tartok, hogy te soha sem házasodol meg, mert nagyon készülsz neki . . . . . . ex tempore kell ezt tenni, hogy elsüljön. Lásd én soha sem készültem. Denique boldogságos vagyok. Verseim második kiadása most van nyomtatás alatt, ebből okvetlenül küldök egy példányt; az elsőből nem küldhettem, mert ingyen példányaimat elkapkodták tőlem. Leveleidet mindig szivesen veszem és várom erősen. Lakásom: dohány-utcza, nro 373. Pingálj dühösen és szeresd veszettül téged szerető

Petőfi Sándor
bátyádat vagy öcsédet.

LXII.

Tyrolerhez.

Pesth, 24. nov. 1847.

Lieber Herr von Tyroler.

Es ist mir Leid, dasz ich in eigener Person kann nicht Sie besuchen; ich bin krank, wie der Teufel. Wenn mein Brief nicht zu spät kommt, so haben Sie die Güte, den Bart mir so machen, wie ich habe gezeichnet hier auf diese Bild manu propria, weil ich so hab lassen vaxen den Bart in die neuere Zeit. Aber sonst machen Sie nichts nach von diesem Bild, und am wenigsten die Nasen. Und ich bitte Sie, machen Sie nicht zu dick und dunkel das Bart, weil ist mein Bart nicht dick. Wen ich werde gesund, werde ich Sie besuchen. Leben Sie wohl!

Ihr

verehrer
A. Petőfi.

Czím: Réz- és aczélmetsző Tyroler urnak
Váczi-út, kifelé menet balra 77. sz.
Pesten.

LXIII.

Arany Jánoshoz.

(10) *Pest,* deczember 1847-kén, anno 3.

Drága barátom, stibli! Nagy lehet a te szórakozottságod. Eltévesztetted a dolgot: leveledet

alkalmasint lábad fejére tekerted, a kapczádat pedig elküldted levél gyanánt hozzám. Az valóban kapcza-levél volt. Üdvözlégy, Hunniának második... meghasonlott kedélye! Hogy meg nem dögönyözlek, csak annak köszönheted, hogy nem vagyok király, s így nincs elég hosszú (egészen Szalontáig érő) kezem. De hisz elkaplak én még valahol ebben az életben, s akkor fogadom, hogy eposz helyet elegiát zengesz. Utazásunk vígan és szerencsésen ment végbe, mert kettőnknek összevéve is csak valami hatvan oldalbordánkat törte-zúzta össze Túr környékének regényes utja, s utána a feleségem csak három hétig köhögött, s a melle sem repedt szét bele, pedig közel járt hozzá, szegényke. Én pedig a minapában nemcsak a láng lelkű, hanem egyszersmind láng torkú Petőfi voltam... t. i. irtóztató torokgyuladásom volt. De csak egy hétig tartott. Bagatelle! s most már mind a ketten épek vagyunk, mint a makk. Úgy, igaz! egy anekdotán, melyet tőled hallottunk, a feleségem égbe kiáltólag töri fejét, és nem jut eszébe. Írd meg, ha emlékszel rá; az ebédnél mondtad el, de nem a tentáról, melyet a paraszt megivott. Remélem, sőt hiszem, hogy legközelebbi leveledben, szánva-bánva bűnödet ostoba persvasiódat illetőleg a nem-verselhetés tárgyában, azt fogod írni, hogy már mind *Murány Ostromá*-val mind *Toldi Estéjé*-vel fikszomfertig vagy. Ezt elvárom, s ezzel berekesztem levelemet. Minthogy oly sokáig várakoztattalak, tehát kárpótlásul iparkodtam minél rövidebbre szabni levelemet.

Tisztelve csókolva benneteket jobbra-balra, agyba-főbe, előre-hátra, maradok érdemes barátod

lord *Krumpli Arthur.*

A verseket lassanként küldheted már az *Élet-képek*-be.

Czím: Arany Jánosnak. Szarvas. Orosháza. Szalontán.

LXIV.

Arany Jánoshoz.

(11) *Pest,* január 2. 1848.

Koszorús Jan*kó (ficz)!* Megint semmi kilátás hosszú levélre. Vigasztaljon legalább az, hogy a papiros nagy, ha a levél nem az. Aztán meg a mi üresen marad, gondold teli az én gondolatimmal, a mi könnyű munka lesz, mert hiszen *magna convenia ingeniunt.* Immáron pedig a mi *Murány Ostromát*-t illeti, arra való nézvest czethalszájamnak kéne lenni, hogy méltóképen megdicsérjem, azért bele sem kezdek, csak annyit mondok, hogy mind a hárman (t. i. én, Petőfiné és Jókai) elragadódtunk általa. Légy nyugodt, tovább is barátom maradsz, mert hisz dicsőségednek egy új, nem selyemszálát, hanem hajóhúzó kötelét eresztetted ... Lisznyaiasan beszélve. Alleluja! — Ennyit materialis oldaláról; a mi a dolog költői oldalát érinti, voltam vele Emichnél, a ki munkádat meg is venné, de oly csekély árt szabott neki (100 p. frtot), hogy alkuba

sem ereszkedtem vele. Ezt a Kisfaludy-társaságnak köszönheted, miért árulja Toldi-t olyan drágán, hogy kevesen veszik. A könyvárus nem a munka becsét, hanem a keletét nézi, és ezt kereskedőtől nem is vehetni rosz neven. Már most én azt gondoltam, hogy legjobb lesz a munkát el nem adni, hanem kinyomatni, így hosszabb idő alatt ugyan, de két, sőt három vagy négy annyi hasznod is lehet, mint amúgy lenne. Ezt tanácsolja maga Emich is; azután a többi munkáidra, ennek a kelete szerint szívesen alkuszik. Ő magára vállalja a kinyomatást, oly föltétellel, hogy a munka hozzá menjen bizományba. Természetesen, a nyomtatási költségét aztán levonja a jövedelemből. Véleményem szerint ez lesz a legjobb. Ha rögtön van szükséged pénzre, eljárok vele a többi könyvárushoz; ha nincs, maradjunk emellett. Én nekem valamennyivel volt már dolgom, s biztosítlak, hogy Emich a legbecsületesebbb ember köztök, s így jó lesz, vele jönnöd összeköttetésbe. Írd meg tehát tüstént, hogy mit csináljak? ha a föntebbi terv szerint nyomatjuk ki, úgy hiszem legjobb lesz *János Vitéz* formája és ára mellett maradni. Különben, ha akarod, Emich fényesen is kiállítja. Tégy rendelést tetszésed szerint. A szerint végzek. De világosan írj meg mindent, hogy aztán velem össze ne veszsz, s barátságunk meg ne szakadjon, s gúlyáshússá ne aprítsuk egymást. Kegyes engedelmeddel, Jókai mutatványt közöl belőle legközelebb. Hát Tompa *Szécsi Máriá*-ját olvastad? Nem is Szécsi Mária az, hanem Panyó

Panni. Isten látja lelkemet, nem irigységből beszélek, nem is kárörömből.., de ő velem akart versenyezni és olyat bukott, a milyet csak a Rotschild-ház volna képes bukni, noha az én Marcsám is csak, a mint Miska mondta Adorján Bódinak „nagyon középszerű“. Meglásd, Tompát a versenyzés öli meg; ő velem akar minden áron futtatni, adja isten, hogy elhagyjon, de attól tartok, hogy megszakad. Vahot Imre engem akar vele ellensúlyozni lapjában, a Szemle rovásomra dicsérte őt. Gömör vármegye Európa csillagának tartja... és a szegény Miska... bizony isten, sajnálom. Nevetséges és kisszerű minden irodalmi versenyzés. Én soha sem mondtam, hogy ez meg ez eddig fut, tehát én egy mértfölddel még tovább nyargalok; hanem föltettem, hogy eddig s eddig megyek, ha mehetek, a többivel aztán nem gondolok, nem nézek sem jobbra, sem balra, Vége van annak, kit csak a versenyzési vágy kerget, s nem lelke viharja ragadja! — Szeretném, ha ezt szóról szóra megirnád neki; én nem teszem, mert Jókainak azt irta, hogy „ha Petőfi ír neki néhány sort, ő is ír Petőfinek néhány sort“. Köszönöm szépen.

— Kegyelmetek pedig a mennybeli atya áldja meg ezen új esztendőben minden testi lelki áldással, a mi francziául így hangzik: legyetek oly boldogok, mint mi vagyunk. És ha ezt nem teljesíti az isten, hát én vele az első alkalommal élet-halálra duellálok. Tisztelünk, csókolunk benneteket sorra! s vagyok és maradok

A ki tavaly voltam.

Mégis jó hosszú lett a levél, hékás!... de van is benne csepű és csutka és szalma stb.

Coriolán-t fordítom, az első felvonással készen leszek a napokban.

Rittig! Lakásunk: dohány-utcza, Schiller-ház, Nr. 373.

Czím: Arany Jánosnak az én drága kedves komám uramnak. Szarvas. Orosháza. Túlatiszán. Szalontán.

LXV.

Adorján Boldizsárhoz.

Pest, január 6. 1848.

Kedves ecsém Trifunácz!

Tanulj ezen versből, igen épületes dolgok vagynak benne, s megjavulásodat azzal kezd, hogy firkancs valami hozzád méltót ezen emléklapra, a mi én hozzám szóljon, mert az enyém a lap, nem feleségemé. Aztán küldd el rögtön szinte postán és igy, összegyüretlenül, jó vastag boritékban, hogy meg ne törődjék. Sed cito. Ha nem tudod a verset elolvasni, nem tehetek róla, késő éjjel irtam álmosan és gyorsan. Szeretetreméltó Rudinkat pedig kitelhetőképen csókold nyakon a nevemben. Isten és minden szentei veletek!....

őszinte barátod
P. S.

Czím: Adorján Boldizsár barátomnak
Losoncz. Rimaszombat Kisfaludon.

LXVI.

Arany Jánoshoz.

(12) *Pest*, január 29. 1848.

Hazánk östökös-csellagja, Nagyrabecsült barátom! Nyisd meg a te méltóságos füleidet a hallásra és figyelj. Véghetetlen fontos és detto sürgetős ügyben írok te néked, vagy Vachott Sándor szerint *teneked*. Rengeteg zűrzavar uralkodik Európában, melyet egyedül te hozhatsz tisztába. Azt vitatják pro et contra, hogy *Toldi*-ban azon oroszlánbőrbe bújt szamarat énekelted meg, kinek oroszlánbőre Toldi, saját természettől nyert szamárbőre pedig Schedel. Barátom, hogy a szakadatlan káromlásoknak, fricskáknak, fülrángatásoknak, hajtépéseknek, pofozásoknak, oldalbaveréseknek, farbarúgásoknak és mindennemű dögönyözéseknek vége szakadjon, s hogy nemzetedet megódd a Dózsánál dózsább polgárháborútól, nyilatkoztasd ki minél előbb minden magyar, chinai és hottentott lapban, hogy te nem a tudós Toldit vagy akarom mondani a tudóstársasági Toldit énekelted meg. Tedd ezt, barátom, kérlek a haza és az emberiség nevében, tedd ezt. Légy a béke nemtője, és a jövendő századok áldani fognak.

Ez az, egyes-egyedül ez az, miért tollat ragadtam, vagy tulajonkép nem is tollat, hanem fából való botot, melynek vége hasított hegyes aczél vagy réz . . . de minthogy már kezemben ez a

szerszám s még egy pár sorra való tiszta papirosom is maradt, bocsáss meg, oh dísze Szalontának, hogy tovább is fárasztom a te türedelmességedet, kérek pedig bocsánatot annyival inkább, minthogy a többi nem lesz oly érdekes, mint becses levelem eleje.

Muránynak Veselényi által való ostromoltatása a censor bájos körmei között lengedez, február nyolczadikáig ott fog fütyölni, akkor elhozom s rögtön nyomatom, ha ő mindenhatósága fölségsértést nem lát benne s nem crucifigálja, a mitől nincs mit rettegni. Az ajánlást pedig csak hadd el, hé, vagy ajánld Veselényi inasának vagy kanászának, azt nem bánom, de Veselényi akármilyen derék ember, csak nagyúr, hiába, és a poéta nagyúrnak ne ajánlgassa semmiét, vagy a versét legalább ne, ha más valamit ajánl is neki. De meg annyival inkább, mert nem hiszem, hogy Veselényi büszkélkednék azon ősében, ki a császár nevében hadakozott... ez különben Csengery Antal észrevétele (kivel közlöttem a dolgot) és helyes.

Hogy van az én kedves komámasszony? a te kedves komádasszony jól van, s kivánja tiszta szívből, hogy az én komámasszony is úgy legyen, s kiván biz ő mindenféle jót, a mit ha megád az a jó isten, nagyon jó lesz, de mindazt leírni nem nagyon jó, mert unalmas dolog, mint mindenféle tisztelem, csókolom stb. Te pedig, bájdús Jankóm, nagyon szép verset küldtél Jókainak, azt a *Télben*. Csak iparkodjál, mindig megmondtam én,

hogy lesz belőled valami. Én most *Lehel*-t írom elbeszélő költeményben, röviden, de egész életét Ázsiából az akasztófáig, olyan nyolcz soros alexandrinusokban, mint a te Schedeled vagy Toldid. Ez a Schedel, ez a Schedel, ez engemet agyonüldöz! . . . Ma este (most éjszaka van) Egressy Gáboréktól igen jó lágy czipót kaptunk; gyere föl Jankó, neked is adunk belőle. De milyen rosz ez a toll, azt csak az képzelheti, a ki ezt az írást látja, a melyet vele teszek; a földhöz is vágom mingyár . . . . Bújj el, Jankó, mert háború lesz, már itt van a szomszédban, Olaszországban . . . de szeretnélek lóháton látni avval a pörge kalapoddal. Úgy igaz! rendelj valami alkalmatosságot, mert valami paksaméta van itt a számodra; és én nem tudom kitől van és mi van benne? Írd meg, ki által és miképen küldjem el. De nem, ne írd meg; én addig ki nem adom, míg magad el nem jösz érte . . . Ez jó gondolat. Az egész levelemben alkalmasint a legjobb. De már nem birok ezzel az istenverte tollal! tisztelet, csókolat jobbra balra, a legnagyobbtól a legkisebbig! — Leveledet minden pillanatban várom; sőt várjuk! Imádandó barátod

P. S.

LXVII.

Arany Jánoshoz.

(13) *Pest,* február 10. 1848.

Kedves Jankóm! Az eső esik, a hó olvad, mind a mellett is nagy a sár. Bocsáss meg, hogy esőben sárban végeztem *Murány Ostoba*... akarom mondani *Ostroma* ügyében. A censor három versszakot meg akart benne gyilkolni, ott a hol arról beszélsz vagy beszélteted Máriát, hogy nézzünk csak a szegény romlott cseh szomszédig stb. azt fogta rá, hogy ez allusió a mostani politikai viszonyokra, de én bizonyossá tettem, hogy nem lehet az, már csak azért sem, mert szerzője olyan szamár paraszt, a kinek fogalma sincs politikáról és viszonyokról; denique a capacitatió köszörűkövén megtompítottam gyilkos szándékú tőrét, s kedves rajkód életben és tökéletes épségben maradt, nem hogy meg nem ölték, hanem még csak zsidóvá sem lett, azaz környül sem metéltetett. És ezt nekem köszönheted, mert a censor az öreg Rezseta volt, az öreg Rezsetával pedig csak én tudok beszélni. Tőle a nyomdába mentem, s ott is végeztem. Olyan formában nyomják, mint a *János Vitéz* első kiadása, ívét 22 pengőért szép velinpapiroson 1000 példányban. A nyomatási költség és a bekötés mindössze mintegy 130 pengő, ára 40 p. kr. lesz, s így levonva a nyomdai költséget és a könyvárusi procentet, tiszta hasznod lesz, ha az

1000 példány elkel, körülbelül 400 pengő. Ha akarod, e 400 pengőt a legközelebbi alkalommal saját erszényemből elküldöm, csak arról az egyetlenegyről biztosíts, hogy addig a legközelebbi alkalomig megnyerem a nagy lutrit.

Shakespearet erősen fordítjuk Vörösmartyval, én e hónapban bevégzem *Coriolánus*-t, már a negyedik felvonás vége felé járok, Vörösmarty *Lear*-ez. Én *Coriolán*-on kívül még okvetlen lefordítom *Romeó*-t, *Othelló*-t, III. *Richard*-ot *Athenei Timon*-t, *Cymbelin*-t s talán IV. *Henrik*-et és a *Téli regé*-t; Vörösmarty *Lear*-en kivül *Macbeth*-et, *Hamlet*-et, *Violát*-t, a *Nyáréji álmot* s még nem tudom mit. Hirdették, hogy a könyvkiadótársulat megveszi fordításainkat, de nem igaz. Úgy volt, hogy megveszi, hanem megint mást gondolt, mint olyan jóféle magyar társulat. Most azt az ajánlatot tette, hogy kinyomatja (persze a jövedelemből aztán levonja a költséget) és procent nélkül árultatja. Már most majd meglátjuk, hogy leszünk. Hát te meddig vagy a *Windsori víg dámák*-kal? úgy-e baromi veszekedett munka? Küldj legközelebb az én számomra *János Király*-ból* egy kis mutatványt, én is küldök neked a másik lapon *Coriolán*-ból. Megláthatod belőle, mennyi szabadságot veszek mind a külsejére mind a belsejére nézve; úgy hiszem, a magyar nyelvtől nem igen kivánhatni ennél többet, már ez is óriási feladat. Néhol egy-

*) Ha jól emlékszem, ezt fordítottad.

egy sorral hosszabbra jövök ki, de ezt a hires Schlegel is teszi, pedig ő német, s angolból németre fordítani, a magyarhoz képest valóságos gyerekjáték.

Lehel-lel hallgatok, míg *Coriolán*-t el nem végzem, akkor egész erővel bele kapaszkodom; 37 strófa van meg belőle 8 soros.

Előbbeni levelemre még nem feleltél, tán ez az első alkalom, hogy emberi lénynek kétszer írok egymás után.

Hogy vagytok? persze jól; mi is, rettentő dicsőséges boldog életünk van, de azért nem feledjük Szalontát, hát ti Pestet? Kész-e már Tholdy, hé? iparkodj', mer' a saraglyádba hányok, ha Pestre jösz. Készíti már komámasszony az elemózsiát az útra? Siessen, kedves komámasszony, az isten áldja meg, avval a libapecsenyével, a sonkával és a pogácsával... Laczi, te meg ne pityeregj aztán, ha eljön apád, lásd Julcsa nem sír, hiszen nem lesz itt apátoknak semmi baja, legfölebb a pénzét lopják ki a zsebéből, az megesik az olyan ostoba falusi emberen. Azért öcsém Jankó, sok pénzt ne hozz magaddal, beéred egy pár száz pengővel. Isten megáldjon! Barátod

P. Sándor.

LXVIII.

Arany Jánoshoz.

(14) *Pest*, márczius 21. 1848.

Öcsém Jankó! Megvallom, nagyon kár volt azzal fárasztanod magad, hogy más ember levelét lemásold s azt nekem elküldd. Ha azt gondolod, hogy én a pletykákban gyönyörködöm, titánilag csalatkozol. Azért semel pro semper, hagyjuk el a pletykákat. Kivált ily időkben! forradalomban! Forradalom van, barátom, s így képzelheted, mennyire vagyok elememben!... Sokan el akarják mozgalmainktól e nevet disputálni, és miért? mert vér nem folyt. Ez csak dicsősége a dolognak, de a dolgot nem változtatja meg. Én forradalomnak tartok minden erőszakos átalakulást; már pedig mi erőszakkal vívtuk ki a sajtó szabadságot és Stancsics kibocsáttatását. Hogy ellenszegülés nem történt, ez csak azt mutatja, hogy az ellen vagy teljesen átlátta tehetetlen gyöngeségét, vagy gyáva volt megtámadni bennünket. Hah, ha láttad volna, midőn a *comité du salut public*-ből a deputatió megjelent ezrek és ezrek kiséretében követeléseivel, milyen halvány volt s mint reszketett a nagy méltóságú helytartó tanács!...

De én most nem érek rá hosszan írni, csak azt adom tudtodra, hogy *Coriolan*omat már nyomják s ott az első czím ez: „Shakspeare összes színművei, fordítják Arany, Petőfi és Vörösmarty“,

hát ehhez tartsd magad. Készítsd el vagy *János Király*-t vagy a *Windsori Víg Nők*-et, hogy annak idejében, ha szükség lesz rá, elküldhesd. A mutatványt mért nem küldted *János Király*-ból? s átaljában mért nem írsz, he? — A később fordítandó művekről majd később beszéljünk. Tisztelünk, csókolunk benneteket. Isten ójon, kedves barátom, minden veszedelemtől ott a kemencze mögött. Írj minél elébb! Igaz barátod:

Petőfi Sándor.

A levél szélén: Az ide mellékelt verset nyomta ki legelőször a magyar szabad sajtó. Tedd el emlékül e példányt belőle.

LXIX.

Arany Jánoshoz.

(15) *Pest,* április 18. 1848.

Kedves Jankóm! Azt hallottam, hogy te azt hallottad, hogy én fogva vagyok. Elhiszem, hogy van elég olyan jóakaróm, a ki szivéből óhajtja, hogy statusköltségen tartsanak holtom napjáig, de ezen óhajtásuk mind e napig csak pium desiderium. Azért is szűntesd meg könnyhullatásaidat és ne búsulj miattam, úgy is eleget búsulok én a te bolond fejed miatt. Bizony isten, nem dicséretképen mondom (hisz tudod, hogy nem igen szeretek szembe dicsérni) de el nem hallgathatom,

hogy nagy szamár vagy. Mi a mennydörgő mennykő jutott eszedbe, azt mondanod, hogy *Toldi Estéje* utósó munkád? Öcsém, a te fejedben még igen sok van, és ha magad szép szerével mind azt ki nem bocsátód, majd kiverem én, ne félj, akár bunkósbottal akár kalapácscsal, a mit választasz. Nekem pedig affélét többé ne írj, mert mind azon leveleidet, melyekben ilyesmik lesznek, fölbontatlanul küldöm vissza. Legelőször is kapj bele ismét *Toldi*-ba; ha már a fejét és a lábát megcsináltad, kötelességed a derekát is megcsinálni, különben vétkezel isten és ember ellen. Annak meg kell lennie, ha háromszor halsz is bele. Olvaszd egy nagyszerű egészszé. Hogy a história nem szolgál adatokkal, ez nem baj, sőt még jó, mert szabadabban költhetsz. Hurczold keresztül a magán és nyilvános élet minden viszonyain. Ha így bevégzed Toldit, Homér és Ossian szerencséjének fogja tartani, ha kezet fogsz velök. Ezt én mondom, és én az vagyok, a ki soha sem hazudik. Tompa Miska itt volt, vagy tán még most is itt van, nem tudom. Többször találkoztam vele a napokban, de egy idő óta már nem láttam. Neki megvan az az eredeti szokása, hogy holmi jöttment emberekkel szivesebben mulat, mint a maga szőrű emberekkel. Egyébiránt azt is fölteszem róla, hogy már elment, bucsúzás nélkül . . . csak egy melegebb sugár sem volt szemében, míg együtt voltunk. Ő el van veszve, malcontentus a legnagyobb mértékben, se magával se mással nincs megelégedve. Ez minden

szavából, minden tekintetéből kirí, s én őt sajnálom lelkemből, sajnálom kettősen: mint barátomat és mint költőt. Landerer néplapot fog kiadni, már előlegesen, hirdetés előtt is van 4500 előfizető rá. A terv készítésre választmány van kinevezve, melynek én is tagja vagyok, s én azt nyilatkoztattam, hogy a szerkesztésre te kívüled senkit sem tartok alkalmasnak. Én elvállaltam volna, de már szerződésem van az *Életképek*-hez Jókai mellé. Írd meg rögtön, micsoda föltételekkel fogadod el a szerkesztést, úgy hogy feljőj lakni Pestre. Ha például biztosítanának valami öt évre mintegy 2000 pengő fizetéssel évenként? mi? tüstént írj, a föltételeket magad fogod legjobban tudni, több kell-e vagy kevesebb. Te Jankó, a lenne ám még az élet, ha feljönnél! gyere föl, az isten áldjon meg. Úgy élünk, mint a Krisztus, ha egy kicsit szegényecskén is. Tisztelünk, csókolunk benneteket, mindnyájotokat, apraját, nagyját, és én vagyok, a ki voltam, leszek a ki vagyok, igaz barátod

Petőfi Sándor.

A levél szélén: Murány Ostroma már régesrégen kijött. *Toldi Estéjé*t ajánlottam a könyvkiadó társulatnak, de ez fölfüggesztette működését egész júliusig, már most nem tudom, mit csináljak hamarjában munkáddal. Majd gondoljunk valamit. Ölellek 10000000000000000000-szor!

LXX.

Arany Jánoshoz.

(16) *Pest,* május 5. 1848.

Kedves aranyom, Barát János! Röviden írok de fonto- és pontosan. A néplap ügyében tennap tartott gyűlést az erre kinevezett választmány, melynek tagjai: Vörösmarti, Stancsics, Sükei, Nyári Pál, Fényes Elek, Petőfi stb. Mindenek előtt tudnod kell, hogy e lapot nem könyvárus adja ki, hanem kiadja a Pest megyei középponti választmány, a ministeriumnak pénzbeli segítségével. E lapnak főszerkesztője lesz egy magyar ember, a mellett lesz négy vagy öt segédszerkesztő, a kik ugyanazt, a mi a magyarban megjelenik, lefordítják németre, tótra, oláhra, ráczra, s így ezen újság öt nyelven fog megjelenni. Most nyisd ki mind a hat füledet, hogy megérts, mert különben is rosz magyarázó vagyok. A megyei választmány a ministerium segítségével fizet ezen szerkesztőnek évenként hatszáz pengő forintot és nyomat 1000 példányt ingyen a lapjából a maga számára, azaz a szerkesztő számára, a mi ha csak két pengő is az előfizetés évenként, már 2000 pengő, hozzá adva a hatszáz készpénzt, 2600 pengő évenként. Ennyi a biztosíték, de ha ezer példánynál több elkel, a nyomtatási költségen fölül minden haszon egy fillérig a szerkesztőé, ha ötvenezer előfizetője lesz is. Azonfölül kap a

szerkesztő évenként 2000 pengőt a czikkek honorálására, mert díjazni kell minden czikket, a mi a lapba bejön; egy ívre gondolom 40 pengő honorárium esik . . . hetenként egyszer és egy íven fog megjelenni. Magában értődik, hogy a mit a szerkesztő maga ír, azért szinte 40 pengőjével fizet magának; megírhat egy év alatt balkézzel is tíz ívet, a mi 400 pengő, s így a szerkesztőnek összes bizonyos fizetése évenként 3000 pengő forint . . . két annyi is lehet, de ennyi bizonyos. Öcsém Jankó, midőn a szerkesztőválasztásra került a dolog, mindenekelőtt én emeltem szót, mondván: ajánlom Arany Jánost. — Nem kellett ajánlatomat ismételnem, nem kellett magyaráznom, az egész választmány beleegyezett, egyetlen egy tag sem szólott ellene. Ezt azért írom meg, hogy azt ne gondold, hogy én isten tudja, mennyit fáradtam, izzadtam, szónokoltam s tán veszekedtem, míg téged megtehettelek szerkesztőnek. A efféle kitelik a kend szamár fejétől. Én nem tettelek szerkesztőnek, tetted magad magadat, azért ha nekem valaha hálálkodni mersz, (a mit már múlt leveledben megkezdeni elég szemtelen voltál) én agyonütlek. — Egy pillanatig sem kételkedem, hogy ott hagyod Szalontát. De rögtön kell jönnöd, mert már most megkezdhetnéd a lapot, ha itt volnál. A mint levelemet megkapod, ülj tüstént kocsira vagy à la Zajtay István uram lóra, s rohanj. Rögtön egész perepútyostul felzarándokolnod bajos lenne már csak a szállásra nézve is. Hagyd rendben otthon

dolgaidat, jőj magad s itt aztán elvégezzük, mikor és hogy jőjjenek utánad a többiek. Barátom, vannak alkalmak, melyeket ha elmulaszt az ember, az isten sem teremti meg újra . . . úgy hiszem ez olyan; nem teszem föl rólad, hogy ezt elszalaszd. Siess, siess, siess! ölelünk csókolunk benneteket!

barátod
Petőfi Sándor.

A levél szélén: Te úgy jőj fel, hogy aztán ne kelljen többé visszamenned. Levelet már nem várok tőled, mert remélem, hogy előbb ide érsz, mint érne a levél. A szalontaiak gondoskodjanak más jegyzőről, mintha meghaltál volna. Az ő dolgok.

Czím: Arany Jánosnak. Szarvas. Orosháza. Szalontán.

LXXI.

Bankos Károlyhoz.

(1) *Pest,* május 25. 1848.

Barátom Károly!

Szándékom követté lenni a küszöbön álló ország-gyülésen, ha elválasztatom. Fordulhatnék többfelé, de egyenesen és csak szülőföldem ajtaján kopogtatok, Kis-Kunságban. Leszesz oly szives, ugy-e barátom, hogy azonnal megirod, hol fog Kun-Szentmiklós választani, helyben-e vagy máshol? remélem, ti meg fogtok választani s ha megválasztotok, úgy hiszem, nem vallotok szégyent velem. Isten látja lelkemet, nem dicsvágyból vagy önérzetből óhaj-

tom a követséget, hanem egyedül azért, hogy a hazának szolgálhassak, a mennyire tőlem telik. Nem kétlem, elég okos ember lesz az országgyülésen, de lesznek-e lelkesedettek és lelkesítni tudók, az kérdés, pedig most leginkább ilyenek kellenek... fanaticus lelkesedés kell, hogy világítson a nemzet előtt, mint világított Mózes bujdosó népe előtt a tűzoszlop a pusztában. Ismételve kérlek, válaszolj tüstént, mert az idő sürgetős. Lakásom: dohány utcza, 373. szám. Valamennyi jó embereimet üdvözölve s téged ölelve vagyok őszinte barátod

Petőfi Sándor.

LXXII.

Arany Jánoshoz.

(17)

A következő levél, mely a postabélyeg szerint június 21-én Pesten adatott postára, csak ennyiből áll:

Mért nem írsz, Jankó?

Czím: Arany Jánosnak barátilag. Szalontán.

LXXIII.

Bacsó Jánoshoz.

(1) *Pest,* június 30. 1848.

Kedves barátom!

Mind a két leveledet megkaptam, az aranyat is benne, melyért ezennel küldöm az illető példányt. Ára így bekötve körülbelül egy arany, néhány krajczárral több vagy kevesebb. A kár vagy nyereség tehát nem sok. Ezt azért találtam szükségesnek elmondani, mert pénz dolgában nagyon scrupulosus vagyok. Hogy eddig nem válaszoltam leveleidre, ne vedd rosz neven, barátom; én mindig rosz levelező voltam, ilyen zavaros időkben pedig különösen az vagyok, hol az ember azt sem tudja, mihez kapjon. Végtelenűl sajnálom, hogy nem tudtam, miszerint te jelenleg Fülöpszálláson lakol. Hiszen ha én ezt tudom, bizonyosan meglátogattalak volna. Át akartam én oda rándulni Szentmiklósról, de mondok: kihez menjek, mikor egy ismerősöm sincs ott? . . . akkor mindenesetre sok máskép történt volna; de már megvan, aztán majd megváltoznak még a dolgok. A verificationalis választmány okvetlenűl visszakergeti Nagy Károlyt, s akkor meg vagyok győződve, hogy a másodszori választásnál én leszek a követ. Financialis körülményeim nehezen fogják megengedni, hogy ismét leutazzam, de bízom bennetek, kik barátaim vagytok néhányan, hogy meg fogjátok irányomban azt tenni,

a mit az igazság és a magatok joga is kiván. Ha feljösz Pestre, mindenkor szívesen látlak, lakásom dohány-utcza 373. szám. Isten veled!

őszinte barátod

Petőfi Sándor.

LXXIV.

Arany Jánoshoz.

(18) *Pest,* július 1. 1848.

Kedves Jankóm! Leveledet nem csak hogy elolvastam, de meg is kaptam. A helyett, hogy vigasztalt volna a belőle vonható „dulce est socios habuisse malorum“, még inkább elkeseredtem. Disznóság, a mit azok az emberek országszerte elkövetnek, disznóság. Lesz ugyan elég derék gyerek az országgyűlésen, de a nép legbuzgóbb és legönzéstelenebb baráti úgyszólván egészen kimaradnak. Éljen a népképviselet! ... te még annyiban mennyiben megnyughatol a választáson, mert a mint én ismerem legalább híréből, a követnek van esze és becsületessége ... De én! Diadalmas vetélytársam olyan dicső virág, mely Augias istállójának legkirivóbb éke lett volna. Nem azt sajnálom, hogy én nem lettem követ, hanem hogy ő lett az, ki nem méltó arra a kötélre, melyen egykor függeni fog. De ha a verificationalis választmány nem kergeti is őt rögtön vissza, nem fogja ő

azért kitölteni a három esztendőt ... hohó, három esztendő leforgása múlva vagy előtt is egészen más szőrű követek fogják képviselni a nemzetet ... az lesz az igazi nemzetgyűlés. Ne félj, öcsém, mi is ott leszünk. Most azt mondták „ez republicanus, nem kell!“ azon az új követválasztáson azt fogják mondani „ez nem republicanus, tehát nem kell“ vagy „ez republicanus, tehát kell követnek“. Milyen szép lesz az a jövendő, barátom, milyen szép! azt te nem képzelheted, azt csak én tudom, mert látom, olyan tisztán látom, mint ott a falon arczképedet és emitt Marat arczképét ... nem csuklol ijedtedben, hogy Marattal együtt találtalak említeni? ... de ördög bújjék abb' a politikába, úgy is eleget politizálok éjjel-nappal, hagyjunk föl vele. — Ma mondja Vas Gereben, hogy a lapból tiszta hasznotok van már erre az évre hatszáz pengő egynek-egynek. Ezzel falun beéred nyolcz esztendeig, hanem azért az *Életképek*be is sominthatnál egy-egy szellemforgácsot. Jókai már dühödik, s én hidegvérű ember vagyok ugyan, de már én is kijövök ma-holnap a phlegmámból vagy Vahot Imreként a flegmámból. Az a Rákóczi-féle versed itt maradt; elküldjem, vagy otthonn is megvan? A *Toldi Estéje* végett majd beszélek Jókaival, de előbb írd meg, hogy mit kívánsz érte, mert ha én bocskort akarok venni, hát nem szólok először, hogy ennyit adok érte, hanem a varga mondja: hogy ennyiért adom ... egyébiránt ezzel nem azt akarom mondani, hogy te bocskor vagy, a *Toldi*

Estéje pedig varga. Ejh, ejh, Jankó, hogy te nem lettél követ! ez valódi csapás, ha nem a hazára is, de legalább rám, ki már erősen számítottam arra, hogy a jegyedet nekem fogod adni, mely szükséges lesz, hogy az ember a nemzetgyülést a galeriáról! bámulhassa... hahaha! Én tehát a galeriára szorultam! én a galeriára! Szegény nép, szegény nép, legfanaticusabb barátod csak úgy a távolból fogja hallgatni, mit végeznek sorsodról, s ha el találja magát ott fönn köhinteni, még onnan is szépen kiutasítják. Szegény nép!... de ne busúlj, ez volt ellenségeid végvonaglása, melylyel engem elrúgtak, ez volt végvonaglásuk... még egy koppintás a fejökre és aztán sak matt! — Servus Jankó, feleségemmel együtt tisztelünk csókolunk mindnyájatokat de nagyon ám! Isten veletek! barátod

Petőfi Sándor.

Igaz! arczképeidből csak négy példányt kaparíthattam meg, azt majd legközelebb elküldöm, ha Emich Váradra küld könyveket. Te meg írj aztán, tudod-e? te exkövet, vagy Vahot Imreként ekszkövet!

Czím: Arany Jánosnak polgártársilag.
Szarvas. Orosháza. Szalontán.

LXXV.

Heckenast Gusztávhoz.

Pest, július 3. 1848.

Tisztelt kiadó úr!

Ma tudtam meg, hogy a mult szerdán nem volt Barabásnál Nyári, részint temérdek elfoglaltatása, részint közbejött betegsége miatt. Voltam Barabásnál s ő megigérte, hogy akármely napon és órán kész Nyárit lerajzolni; elmentem tehát Nyárihoz, ki az ülés idejét holnap négy órára határozta. Méltóztassék tehát Barabásnak (még ma) tudtára adni, hogy holnap, azaz kedden délután négy órakor legyen szives itt Pesten lenni. Nyári okvetlenül elmegy hozzá. Ha most elszalasztjuk az alkalmat, nem hiszem, hogy az országgyülés folyta alatt megkaphatnók Nyárit.

Tisztelő polgártársa

Petőfi Sándor.

LXXVI.

Bankos Károlyhoz.

(2) *Pest,* július 9. 1848.

Kedves barátom!

Alkalmasint olvastad már a hirlapokból Nagy Károlynak, Kis-Kunság dicsőségének, heroicus magaviseletét. Soha Kis-Kunság magát még oly

csúfosan pelengérre nem tette, mint ezzel a nyomorú fattyúval. Már nem is jár a gyülésekbe és átaljában nyilvános helyen sehol sem láthatni. Ha a legutolsó hitvány borbélylegényt provocáltam volna, nem hátrált volna oly förtelmesen mint ő. Midőn először hozzá küldtem secundansaimat, nem csak hogy el nem fogadta a párbajt határozottan, de rögtön futott Perczel Móriczhoz, mint policzájfőnökhöz, hogy ótalmazza az életét, mert én törvénytelen úton akarok elégtételt venni rajta. Már ekkor föl voltam e példa nélküli gyávasága által mentve minden további elégtételadás vagy vevéstől, csak az volt hátra, hogy fölpofozzam vagy megkorbácsoljam; mindazáltal, hogy más nap az a hír terjedt, miszerint kész már a párbajt elfogadni, magam küldtem ismét secundansaimat hozzá vagy is az ő secundansához, ki azt nyilatkoztatta, hogy csak kardra megy, de pisztolyra nem ... ezt azon ember nevében nyilatkoztatta, ki néhány nappal (azelőtt) nyilvánosan merte írni, hogy ha bajom van vele, ki a síkra nyílt sisakkal, *ő semmiben sem hátrál előttem.* Gyáva kutya. Secundansaim a pisztolyt sürgették, minthogy erősebb fegyvert mindig szabad akármelyiknek választani s a másik köteles elfogadni, a pisztolyt is ugy ajánlották secundansaim, hogy ha az első lövésre nem találunk, ujra töltünk és mindaddig, míg egyikünk a fűbe nem harap. Képzelheted, hogy visszahökkent erre az ellenfelem secundansa is, hát még maga az ellenfél! .... Nekem elvem, hogy csak ugy a hiriért soha sem vivok; ha egyszer

kiállok, annak élethalálra kell mennie, mert a párbaj nem tréfa; csak azzal vivok meg, a ki ugy megsért, mint az a nyomorék, hogy aztán oly passioval süthessem rá fegyveremet, mint a felém közelgő veszett kutyára. De elég erről ennyi, ezt sem érdemelte, hogy eddig vesződtem vele, oly emberrel, kiről a gyalázatot az özönviz és az örökkévalóság sem mossa le. Hanem igaz, még egyet: a követek nem ismerik őt személyesen, csak az én leirásom után, s most mindenik fél a gyülésen magas barna emberrel ülni egy padon, attól tartva, hogy hátha az az azon bélyegzett ember. — A tennapi gyülésben neveztek három tagot a követek közül, kik hozzátok mennek vizsgálat végett: Asztalos Pál, Besze János, Bónis Samu. Nagyon meg vagyok elégedve velök, majd napfényre hozzák ezek az igazságot; csak te is szólítsd vagy szólítasd föl az illetőket a nép közül, hogy a szükséges tanúságot letegyék, s magad is állj elé aztán, mint tanú. Ha Nagy Károlyból a becsületérzés legutósó szikrája is ki nem lobbant volna, e vizsgálatra már nem is lenne szükség, itt hagyná Pestet nyakrafőre és örökre, mert itt akárhová fordul, azt várhatja, hogy szembe köpik vagy megpofozzák, a nélkül, hogy valaha elégtétellel tartoznék neki az, ki valamely csufját követ el rajta. Isten veled! ha feljösz elvárlak,

őszinte barátod
Petőfi Sándor.

Megirtam ugy-e, hogy ne bántsanak, mert végre

kiállok, s azokat, a kik bántanak, megnyúzom, mint Apolló Marsiast. Én szavamat szoktam tartani. Ajánld ezt az illetők figyelmébe.

LXXVII.

Arany Jánoshoz.

(19) *Pest,* július 14. 1848.

Kedves öcsém! Jankó! Oh! Épen a mai napon, úgy mint július 14-kén, ötvenkilencz esztendeje, hogy a párizsi nép ostromolta és elfoglalta a Bastille-t. Minthogy ez ily nevezetes nap, föltevém magamban, hogy én is teszek valami nevezetest. És tettem. Kölcsön vettem Arany Jánostól 108 pengő forintot. Ha nem hiszed, nem tehetek róla, de úgy van. Itt a commentár:

Nekem a napokban 208 pengő forintos váltót kell kifizetnem. Mentem Heckenasthoz, hogy az Életképek szerkesztéseért előlegesen fölvegyek 200 pengőt, de az a silány frater nem adott többet száz pengőnél, aszongya, hogy nincs pénze. No, mondok, se baj, száz pengőm van, a másik száz pengőt fölveszem Emichtől, ki épen annyival tartozik e hónapra contractusunk következtében . . . tudakozódom Emich után, hát az elutazott Stájerországba valami fürdőbe s csak hetek multával jön meg. Már ez fájt, nagyon fájt, és fájdalmas érzéseimmel mentem az országgyülésre. Ott találkoztam Vas Gerebennel, ki azon nyilatkozatot tette,

hogy 3000 bankó forint esik már rád a lap jövedelméből. E szavak rózsaszinű görögtüzet gyújtottak keblem elsötétedett templomában ... abból a 3000 forintból jut nekem 108 pengő, gondolám, s fölszólitottam Vas Gerebent, és ő a napokban át fogja adni az összeget a te osztalékodból. Már most sírj és jajgass, öcsém, mint a pusztuló Jeruzsálem, én nem bánom, csak nálam legyen a pénz. Mire megirhatnád Vas Gerebennek, hogy a világ minden kincseért se adjon egy fillért se, én már akkorára elcsapom az egész sommát, hahaha! Ebből az a rövid, de fontos tanulság, hogy máskor szemesebb légy.

Komolyan szólva, talán csúfság, hogy épen tégedet csíplek nyakon, mert meglehet, hogy szint olyan szükséged van a pénzre, mint magamnak, de gondoltam, hogy ha már fölharagítok magam ellen valakit, inkább te haragugyál rám, mint más; te nem lakol Pesten, ritkán is jösz ide, nem kell remegnem minden pillanatban, hogy hátha találkozom hitelezőmmel. Villámló, mennydörgő válaszodat szívszakadva várom, hogy minél elébb átessünk a zivataron. Isten veletek ... de nem kivánok most semmi jót, még csak el sem búcsúzom, nehogy azt gondold, hogy le akarlak kenyerezni, nem! én férfi vagyok, bátran nézek a vész elébe, igen!

Petőfi Sándor.

Czím: Arany Jánosnak, a Pesten megjelenő „Nép Barátja“ czímű lap egyik bokros érdemű szerkesztőjének. Szarvas. Orosháza. Szalontán.

LXXVIII.

Bacsó Jánoshoz.

(2) *Pest,* július 16. 1848.

Barátom Jancsi!

Nem szeretem a levélirást, nem is igen érek rá a levélirásra, azonfölül épen ma adtam postára egy hozzád szóló levelemet; mindezek daczára sem hagyhatom felelet nélkül most kapott leveledet. Mi annak első részét illeti, sok hamis állitás között sok igazat mondasz. Igaz, hogy ollyan a nép, a millyennek te rajzolod, de csalatkozol abban, ha hiszed, hogy én valami idealis testületnek képzelem, nem, barátom, én egy szikrával sem képzelem különbnek, mint a millyennek lenni te állítod, de életem főtörekvése az, hogy ollyan ne maradjon, a millyen jelenleg. Sokan a nép nemesítését, művelését sysiphusi munkának tartják; én nem; s épen azért van erőm csüggedetlenül küzdeni az ő érdekében, s ha én nem érném meg a boldogabb szebb időt, megéri más, s enyészszék el bár az óriási munkában az én fáradozásim nyomdoka, ne említsék bár az én nevemet a népregeneratorok nevei között, azért én boldogan halok meg azon öntudattal, hogy lelkemből is cseppent egy harmat azon szentelt vízbe, melly az emberiséget ujonnan meg fogja keresztelni. — Leveled második részét a párbajt illetőleg, attól én nem kevésbbé undorodom vagy is nem tartom kisebb bolondságnak, esztelenség-

nek, mint te. Tudom én, hogy becsületemet senki el nem veszi, el nem veheti, és ha valaki elvenné, azt ugyan párbajjal vissza nem szerezhetném; de itt nem is becsületem jött kérdésbe, hanem bátorságom, s annak tanuját, fényes tanuját kellett adnom, nehogy feljogosítsak, felbátorítsak minden pimaszt, minden sehonnait, hogy velem paczkázzék, hogy insultáljon, hogy piszkoljon. Nagy Károly azt mondja azon szemét czikkében, hogy „ha bajom van vele, álljak ki nyílt sisakkal, ő nem fog hátrálni előttem semmiben!“ Nem a meghiusult követség, nem Nagy Károly czikkének csárdai gorombaságai, hanem ezen szavai, ezen hetvenkedése tetette velem, a mit tettem. Ez nyilvános kihivás a párbajra, s ha én hátrálok vagy is ki nem lépek, minden ember leköphetett volna, és leköpött volna s diadalmaskodott volna bizonyosan Nagy Károly, pedig ezt soha sem fogja velem tenni nem csak olyan ember, kinek a vezeték neve Nagy, hanem még ollyan sem, a kinek a *nagy* epithetona! — Soha magam iránt mellőzhetlenebb kötelességem nem volt, mint ezen nyilatkozata után őt provocálnom, s ezt megtettem Jókai és Pálfi által. Ők elmentek hozzá, s kihíták, de ő semmi szín alatt el nem fogadta a párbajt, s miután secundansaim elhagyták őt, rohant Perczelhez, s föladott bennünket. Perczel kinevette őt . . . épen azután találkoztam vele, hogy Nagy Károly eltávozott tőle s kaczagva beszélte el a megtörtént jelenést. Ekkor irtam azon néhány sornyi kis nyilatkozatot, melly

a Pesti Hirlapban s egyéb lapokban megjelent, mellyben előadom, hogy Nagy Károly gyáván hátrált. Más nap azon hír terjedt, hogy már kész elfogadni a párbajt, s én — tulságos lovagiasságból — azonnal küldtem secundansaimat az övéhez, Szeleshez, ki a kihivott nevében kijelenté, hogy ez kész vívni karddal, mibe secundansaim nem egyeztek bele, ajánlván a párbaj szabályaival megegyezőleg a pisztolyt, mint erősebb fegyvert. Én nem akartam puszta parádét, puszta kardpengetést vagy legfölebb néhány karczolást, én koczkára akartam tenni életemet azon remény fejében, hogy lelövöm azt a silány fattyút, ki vakmerő volt olly veszettkutya módon nekem rohanni . . . . de, a ki néhány nap előtt azon hetvenkedő phrasissal ijesztett a közönség előtt, nyomorúságosan visszahökkent a pisztoly előtt. És ennyiből áll az egész affaire. Én eleget tettem magam iránti kötelességemnek, ő pedig szép melléknevéit a *gyávával* szaporította. Hogy föl nem pofoztam, annak köszönheti, mert nem akarom tenyeremet bemocskolni piszkos pofájával . . . . a mit mások tesznek vele, ahhoz semmi közöm, én senkit se nem csillapítok, se nem ingerlek ellene. — A ki ennyit mond ez ügyről, mint én mondtam, az igazat beszél, a ki kevesebbet vagy többet mond, annak ne higy, mert hazudik. — Végre a mi a követséget illeti, annak megnyerése végett soha és sehol egy lépést sem teszek többé ez életben . . . ha széles e hazában egyetlen egy kerületnek sem lesz annyi becsületérzése vagy

tulajdonképen belátása, hogy engem megválaszszon, ugy isten szentháromság ugyse nem érdemli meg Magyarország, hogy képviseljem!

Isten veled!

őszinte barátod
Petőfi Sándor.

Czím: Bacsó Jánosnak barátilag
Laczháza Fülöpszálláson.
Kún-Szentmiklós.
Posta-bélyegen: Pesth $^{17}/_{7}$.

LXXIX.

Arany Jánoshoz.

(20) *Pest*, augusztus 16. 1848.

Kedves barátom! Olvastad-e Tacitust? ha nem, olvasd el, tapasztalod, hogy köztem s közte (legalább e levelet tekintve) nagy hasonlatosság létezik, a mi a rövidséget illeti.

Mindeddig nem irtad meg, mennyi honorariumot kivánsz az Életképek-től *Toldi Estéjé*-ért. Arczképeidből a példányokat hogy küldjem el? — Utósó marha leveled után itélve, azt gondoltam, hogy ott lenn vagy valahol a bunyeváczok között, s erősen . . . bujkálsz a kukoriczában, azért nem írtam mind eddig. — Új lakásom: Lövész-utcza, 391. — A legpecsovicsabb lap széles e hazában a Nép Barátja, értve benne kedves collegád royalistico-ministerialis czikkeit. Ezt én mingyárt

eleinte vagy is előre sejtettem, sőt neked is megmondtam, hogy Vas G. ha nem gazember is, de éretlen legény. De én ő kelme becsületében sem bízom határtalanúl, azért hatalmazz föl engem világosan legközelebbi leveledben, hogy megszámoltassam őt a lap jövedelméről, ha jónak látod. Én jónak látom. Emichnél voltam ügyedben; felelete az, hogy csak a jövő évi áprilisban fogja megmondhatni bizonyosan, mennyi kelt el *Murány Ostromá*ból, mert csak akkor számol a vidéki könyvárusokkal; annyit azonban mondhat, hogy ha a vidéken is oly kelendősége volt, mint helyben, úgy már bejött a nyomtatási költségnek vagy fele. — Én a minap fejeztem be egy hosszú költeményt (valami 3400 sornyi) melynek czime: *Az apostol.*

Mi jól vagyunk, egészséghiány és pénzbőség nem háborgat. De a haza czudarúl van; vagy jön egy mindent fölforgató, de mindent megmentő forradalom, vagy elveszünk, de oly gyalázatosan, mint még nemzet nem veszett el. Én hiszem, hogy egy roppant forradalom előestéjén vagyunk, s tudod, nekem nincsenek vak sejtelmeim. Akkor aztán első dolgunk egy óriási akasztófát állítani s rá kilencz embert!

Isten veletek mindnyájatokkal. Ölelünk, csókolunk benneteket! — barátod

P. S.

Írj minélelébb!

Czím: Arany Jánosnak. Szarvas. Orosháza. Szalontán.

LXXX.

Bankos Károlyhoz.

(3) *Pest,* augusztus 18. 1848.

Károly barátom!

Mindössze három levelet kaptam onnan alulról. A két első megjelent az Életképekben, a harmadik ma érkezett hozzám, azt is ki fogom adni. Ha tudnád körülményeimet, nem neheztelnél eddigi hallgatásomért. Nem annyira foglalkozásaim tartóztattak, mint épen az, a mi úgy szólván minden foglalkozásra alkalmatlanná tesz: a szórakozottság, mi abnormis, kétségbeejtő állapotunkból ered. Nyomoruságosan vagyunk. Soha silányabb, haszontalanabb országgyülés és ministerium nem volt, mint ez a mienk. Ti szerencsétlen minister-imádók! felnyilt-e már szemetek? látjátok-e már, hogy én a ministerium iránti legkeserűbb kifakadásaimban nem hogy igazságtalan lettem volna, sőt inkább igen is szeliden és lágyan beszéltem róluk? Épen most foly a vita, az élethalálküzdés a gyülésben, a fölállitandó katonaságról, mit Mészáros, ez az őrült . . . erőnek erejével a régi német katonaság kaptafájára akar ütni. Láttál-e ennél czudarabb hazaárulást, a magyar nemzetre nagyobb gyalázatot hozó dolgot, akár ostobaságból, akár gazságból ered? de most jut eszembe, hogy épen utósó leveledben beszéltél Mészárosról . . . borulj hát le előtte és csókold meg lábát, azon lábat, mely a

magyar függetlenséget és a magyar nemzet méltóságát olyan csúful oldalba rugja! Ha mindent elbeszélnék, mindnyájan, a kik alant vagytok, felrohannátok és először is a ministereket és az országgyülést irtanátok ki, mert szabadságunk és leendő nagyságunk legmegrögzöttebb ellenségei itt vannak Pesten. Pista öcsémmel nem találkoztál még? a VI-ik zászlóalj negyedik századában van. Leveleidet ezután is szivesen veszem, sőt kérlek, hogy tudósits többször! Isten veled!

igaz barátod
Petőfi Sándor.

Czím: Bankos Károly nemzetőr barátomnak a jászkun táborban Ó-Verbász alatt.

LXXXI.

Özv. Jókainéhoz.

Pest, september 6. 1848.

Tisztelt Asszonynéném!

A küldött egyetmást szives köszönettel vettük. Laborfalvi Móriczról nem sokat tudok, a régi barátság tökéletesen ketté szakadt köztünk és örök időkre. Móricz oly nemtelenül, oly gyalázatosan viselte magát irányomban, hogy rá sem nézhetek többé soha. Midőn meghallottam, hogy megjött faluról már mint férj, oda mentem Emődihez s kihivattam őt (mint azelőtt szokásom volt, mert L. Rózához soha sem mentem be), de Móricz, a helyett, hogy kijött volna, azt üzente ki nagy gorombán, hogy

menjek be, ha dolgom van vele, s én erre boszankodva haza jöttem. Másnap legényemet küldtem oda, hogy jöjjön hozzám, mert igen fontos végezni valóm van vele, s erre a tennapi pimasz gorombasággal ismét azt üzente: én is csak annyira lakom tőle, mint ő én tőlem, ha dolgom van vele, sétáljak hozzá. Láttam hányadán vagyunk s egy levelet irtam neki, mely utósó levelem hozzá az életben, s mellyben keserüen szemére hánytam irántami silány magaviseletét s különösen bizalmatlanságát, hogy házassága ügyében soha egy őszinte szót sem hallottam tőle. Ő e levelemért s különösen azért, hogy akkor a városban és a hegyek között kerestem őt, hogy állott rajtam boszút? Csufondárosan! hirem és tudtom nélkül egy komisz czikket irt ellenem az Életképek utósó számában, mellyben engemet többek közt Vörösmarti iránti hálådatlansággal vádol stb. pedig Móricz sokkal több hálával tartozik nekem, mint én Vörösmartinak. Isten neki, már mindennek vége van, s ő bánja meg a dolgot, nem én, mert nekem, azért, hogy ő elhagyott, még maradtak barátaim, de neki én voltam egyetlen egy igaz barátja. Én Móriczot gyönge embernek ismertem, de elnézéssel viseltettem iránta, mert ezen hibáját fiatalságának tulajdonitottam, s abban a hiszemben voltam, hogy majd megemberedik idővel; gyönge embernek ismertem őt, mondom, de azt nem tettem föl róla, hogy alávaló, pedig ime világosan kimutatta, hogy az. Ezentul ne kérdezősködjék felőle Asszonynéném én nálam, mert

én semmit, de semmit nem tudok, nem is akarok tudni felőle. Nem érdemli meg, hogy figyelmemet csak egy pillanatig is rá forditottam. A contractusunk deczember végén telik le, addig már nem hagyhatom el az Életképek szerkesztését, de akkor tüstént el fogom hagyni. Szomoru vigasztalás, de én egyébbel nem vigasztalhatom Asszonynénémet, mint azzal, hogy elvesztette ugyan a fiát, de igen igen rosz fiut veszitett, ki után nem méltó bánkódni. Feleségemmel együtt tisztelvén kedves Asszonynénéméket, maradok

őszinte jóakarójuk
Petőfi Sándor.

Czím: Özvegy Jókainé asszonyságnak tisztelettel Komáromban.

LXXXII.

Ötvös Mihályhoz Szatmár megye alispánjához.

Szinfalu, 1848. september 30.

Tisztelt alispán úr!

Nagybányáról jövök. A Székelyföldre szándékoztam utazni, némileg országos küldetésben, de Nagybányáról vissza kellett fordulnom, miután hiteles tudomás szerint Kővárvidékén az utazás bizonyos veszély minden kaputos magyar emberre nézve. Tizezer oláh van talpon, kik az ellenségeskedést

azzal kezdték meg, hogy a kővárvidéki cassát, mintegy 18,000 pengőt, elrabolták. Tegnap egy helyen már gyujtani kezdtek. Teleki Sándort, a kővárvidéki főispánt és Mihályi kormánybiztost elfogták s csak csel által sikerült elillanniok, s midőn kocsira ugortak és vágtatni kezdtek, egy vasvillát hajítottak utánok és két puskát sütöttek el rájok. Szerencsére egyik sem talált. Mindezt magától Telekitől és a kormánybiztostól tudom, kik Nagybányán vannak több kővárvidéki urakkal, kik szinte megszöktek hazulról, mert életök nem biztos többé.

Tisztelt alispán úr! a veszély nagy, néhány nap alatt roppant lehet; nem én kérem önt, hanem a haza követeli, hogy minden kitelhető lépést megtegyen ön, mi a veszély megszüntetésére szolgál. Véleményem szerint nem lesz elég az a néhány száz nemzetőr, kik már útban vannak; hirdessen ön általános népfölkelést e megyében s különösen rendeljen minden meglevő ágyút a hely szinére. Ismerve önnek erélyes jellemét, nem kételkedem, hogy mindez a legrövidebb idő alatt meg fog történni s önt a haza köszönete s a fenyegetett vidékek hálája követendi.

Én legszentebb hazafiui kötelességemnek tartom itt maradni s az önök zászlója alatt harczolni. A sereggel együtt Nagybányán termek. Addig is Isten önnel!

Tisztelő polgártársa

Petőfi Sándor.

LXXXIII.

Arany Jánoshoz.

(21) *Erdőd,* október 18. 1848.

Fiam Jankó! Egy hónap kéne rá, hogy az utósó egy hónapi eseményeimet leírjam csak vázlatban is. Bejártam Tolnát, Baranyát. Pestről el, Pestre vissza, meg onnan ide. A dolog vége az, hogy katonává lettem, s most itt vagyok búcsút venni Juliskámtól. Folyó hó 23-kán Debreczenben leszek, hova, remélem, te is compareálsz búcsút való vétel végett, mert ki tudja, hova vet a sors és mikor látjuk megint egymást? pedig lásd, nagyon szeretlek téged, s szeretnék nagyot ölelni rajtad a hosszúra terjedő viszontlátásig. Azért 23-án Debreczenbe. Telegdi könyvárusnál keress. Várni foglak en pleine parade kapitányi újdonatúj díszruhámban. No már csak ezér is . . . Tisztelünk csókolunk mindnyájatokat nagyba! barátod

Petőfi Sándor.

Ha 23-kán ott nem lehetnél, hát minél hamarébb azután.

Czím: Arany János uram ő kegyelmének.
Debreczen. Nagy-Várad. Szalontán.

LXXXIV.

Orlai Petrics Somához.

(5) *Erdőd,* october 18. 1848.

Öcsém Samu!

Szerencsésen megérkeztem. Az idevalókat egészségben találtam. Négy napig maradok itt, aztán megyek Debreczenbe zászlóaljamhoz. Erdődöt nekem okvetlenül lepingáld, csak annyit mondok. Irj nekem tüstént, ird meg, ha tudsz valamit apámról, s ird meg a legujabb ujságokat. Leveledbe zárd be feleségemnek azon két levelét, mely eddig alkalmasint oda érkezett. Czimezd a levelet nevem alatt Debreczenbe, poste restante, majd magam megyek érte. Kérdezd meg Dobsától, megkapta-e a pénzt M . . . . tól? s azt is ird meg nekem. Minthogy én a vén hunczfut Györgyöt elobsitoltam, ugy hiszem, te fogadsz magadnak valami legényt. Ez füthet majd az anyáméknak is, és hébe-hóba egy kis vizet, mi egymást is hozhat, hogy anyámnak kevesebb fáradsága legyen. Irj, minél hamarább, s megird mindazt, a mire fölszólitottalak, különben csúful jársz. Édes anyámat tisztelem, csókolom Juliskával együtt. Igaz! a mi leveleim jönnek, bontsd föl, s ha lapba valók, küldd el Jókainak, ha egyenesen nekem szólnak, tedd boritékba és küldd Debreczenbe. Isten veled!

barátod, rokonod és
több efféléd
Petőfi Sándor.

Még egyszer igaz! Eredj az Életképek kiadóhivatalába (Landerer és Heckenast nyomdájába) s mondd meg ott az emlitett lap expeditorának, hogy e hónapban még nem jött lap ide, tehát a hiányzó számokat utólagosan küldje meg, s rendelkezzék, hogy ezután pontosan járjanak az Életképek a feleségemnek. Azonkivűl még egyet: feleségem az egyik levelét apámnak czimezte; szakitsd le róla a felső boritékot, s a másik levéllel együtt küldd utánam.

LXXXV.

Arany Jánoshoz.

(22) *Debreczen,* október 31. 1848.

Oh Jankó! Irtam vala néked Erdődről a minap, hogy röpülj ide Debreczenbe, és te nem röpültél. Nem kaptad meg levelemet? vagy makacskodol, oh Jankó? Lánczos lobogós, ha te makacskodni mernél! De ezt nem teszem föl rólad: inkább vagyok hajlandó hinni, hogy elveszett a levelem. Abban az volt szép ékesen megírva, hogy itt vagyok a 28. zászlóaljnál Debreczenben, s hogy minél elébb told ide (milyen szójáték! a told ideben benne van Toldi! ezért meggyilkolna Vahot Imre, hogy ezt nem ő találta ki) tehát hogy minél elébb told ide imádott pofádat, melyet még egyszer óhajtanék látni, mielőtt a harczok fergetege

hetédhét országon túl sodor, mint a leszakított nefelejtset. Óhajtalak látni, hogy hozzászokjam a szörnyetegekhez. Oh Jankó, tehát siess, mert Toldid is itt van, a ki már vén legény arra, hogy hadi társam legyen; jobb lesz neki Szalontán a kuczkóban. Azért siess, oh Jankó, ajánlom neked, hogy siess. Ha megérkezel, Telegdi könyvárusnál kérdezősködjél utánam. Tisztelem a tisztelendőket, és csókolom a Bábel tornyának az ő képmását, a te ormányodat, oh Jankó! s maradok koporsóm bezártáig a te hűséges Benczéd

Petőfi Sándor,
capitaneus.

Czím: Arany Jánosnak. Nagy-Várad. Szalontán.

LXXXVI.

Orlai Petrics Somához.

(6) *Debreczen,* nov. 3. 1848.

Öcsém Samu!

Megkaptam a levélcsomagot, melyet küldtél. Ideje is volt már, hogy elküld. A mit Pákh ügyében tettél, nagyon jól tetted. Buzditsd azokat a fiukat az én nevemben is. Szeretném, ha compositióidat megkaphatnám; a gyorskocsin kivül más alkalmat nem tudok. Egészségem tökéletesen jó; de mennyi a dolgom? arról csak annak lehet fogalma, a ki tudja, mit tesz az: két száz paraszt-

ból két száz katonát csinálni. Eredj el a „Kossuth hirlapja“ szerkesztőségébe, s kérd el Bajzától (ha lapjában közölni nem akarja) „a vén zászlótartó“ czimű versemet, s add át Jókainak. Kérdezd meg egyszersmind ettől: hány verset kell még az idén az Életképekbe adnom azokon kivűl, melyek nála vannak. Szüleimet ezerszer tisztelem, csókolom; ha fogyófélben lesz a pénzök, tüstént irjanak, hogy rendelkezzem. A mennyire lehet, őrizkedjetek a cholerától. És te minél többször irj. Még bizonytalan ideig maradunk Debreczenben. Ha György ide kullog, mondd meg neki, hogy befogadom, s ha holta napjáig becsületesen viseli magát, holta napjáig nálam maradhat. Isten veled!

igaz barátod
Petőfi Sándor.

LXXXVII.

Arany Jánoshoz.

(23) *Debreczenchester,* november 15. 1848.

My dear Dzsenkó! Áj em itthagying Debreczent, zászlóaljunk Becskerekre megy holnapután, én pedig Erdődre with Úrláb januáriusig. Tehát oda légy nekem firkáling még pedig mocs. Tiszteleting end csókoling a tied falamia és kendet, vagyok barátod

P. S.

In the közepe of deczember cease the szárazkomaság.

Czím: Arany Jánosnak. Nagy-Várad. Szalontán.

LXXXVIII.

Arany Jánoshoz.

(24) *Erdőd,* november 22. 1848.

Hősök virága, Jankó! Meghallod-e az erdődi magány szende fülemüléjét a te hadi pályád dicsőségének Chimborassoján? . . . visszavonultam egy pár hónapra Erdődre, tudod, hogy mi okból, vagy legalább gondolhatod. *Toldi*-t ott hagytam Debreczenben Kis Lajos városi főjegyzőnél; ha érte mégy vagy küldesz s Kis Lajos nem találna otthonn lenni, csak mondd vagy üzend meg annak, a ki otthonn lesz, hogy mi kell, majd od'adják. Irj már egyszer ismét valami baromi vagy is aranyjánosi hosszúságú levelet, aztán én is követem nyomdokaidat. Megird, hol vagy, ha a pokolban lészsz is. Tiszt. csók. benn. ket. Srvs! brtd

P. S.

Czím: Az úrnak, az úrnak Arany János úrnak, nótárius úrnak. Debreczen. Nagy-Várad. Szalontán.

LXXXIX.

Orlai Petrics Somához.

(7) *Erdőd,* november 22. 1848.

Öcsém Samu!

Add át e 40 pengő forintot Dobsa Lajosnak, s vedd vissza tőle kötelezvényemet és tépd széjjel, miután ezzel az egész adósság le van tisztázva. Azt a nyugtatványt, melyet szüleim levelébe zártam, vidd el V......... nek s vedd föl érte a pénzt azonnal, s add át szüleimnek. Ha szüleimnek nincs az egészre szüksége, magadnál tarthatsz belőle husz pengőt mindaddig, mig édes apámék nélkülözhetik, ha te netalán hasznát vennéd. Csak azon iparkodjál ebben az esetben, hogy majd annak idejében visszatéritsd. Irj minél hamarabb, s irj már egyszer valami érdekest is. Györgyre már mostanában nem igen lesz szükségem. Isten veled!

barátod

Sándor.

XC.

Arany Jánoshoz.

(25) *Debreczen,* deczember 1. 1848.

Druszája Hunyadi Mátyás apjának és az ide való bika-vendégfogadó egyik pinczérének! Szalonta pennája és Mars panganétja! nakunknak jó barátom, isten úgyse! azzal kezdem levelemet, a mivel ma már két levelet kezdtem, hogy „megint

Debreczenben vagyok". Bejöttem Erdődrül perepútyostul, mert a környékbeli oláhok nagyon szerelmesen mosolyognak az odavaló magtárra és pinczére, s én nem akartam, hogy családom útjokban legyen; különben emberhúsra is nagy gusztusuk jött, eltanulták a szatmármegyei nemzetőröktől és önkénytesektül, kik Urbán emberein oly diadalmat vívtak ki ma egy hete, hogy Dézsnél el kezdtek futni „s a Tiszáig meg sem álltak", noha csak tizenötezeren voltak, amazok pedig legalább is hétszázan. És ezt, barátom, ne vedd nagyitásnak, bernátgazsiféle hyperbolának, hanem vedd betűszerinti igazságnak, és kaczagj a megbolondulásig, mint én tettem, mert erre ilyen alkalmad több nem volt és nem lesz, hidd el nekem. De én tennap este értem Debreczenbe, ma reggeltül estig lótottam-futottam, s most nem azért fogtam tollat, hogy satyrico-philosopho-politizáljak, hanem csak azt akarom tudtodra adni, hogy ezentúl ide írj, vagy üsse mennykő a leveledet, jőj magad helyette. Óhajtva óhajtom látni cserfakoszorús füleidet, aztán meg a keresztfiatok vagy lyányotok is meg lesz 15-ke táján Komámasszony is bejöhetne, mert komádasszony igen-igen szeretné, ha bejönne, hát jőjjön be, az isten áldja meg. Hallgasd meg kérelmemet, Jánoskám, te szende bivaly! s akkor a többit szóval mondja el hőstetteid bámulatában nyakig úszó barátod

Petőfi Sándor.

Czím: Az én kedves komámnak Arany Nepomuk Jánosnak. Nagy-Várad. Szalontán.

XCI.

Orlai Petrics Somához.

(8) *Debreczen,* deczember 12. 1848.

Tennap kaptam leveledet, Samu pajtás, az a . . . . V . . . . iszonyu dühbe hozott. Ha már megadta a pénzt, ugy tépd el ezt a levelet, de ha még mindeddig nem fizetett, ugy keresd föl őt rögtön s add át neki, tudom, fizetni fog, ha elolvassa. Megkaptátok-e már azt a levelemet, melyben 20 pengő forintot küldtem? ezóta régen ott kéne lennie. Ha még azon levelemre sem fizetne V . . . . s a húsz pengős levelet sem kaptátok volna meg, akkor eredj tüstént Vörösmartyhoz, s kérj tőle a nevemben annyi pénzt kölcsön, a mennyire szüksége van szüleimnek. Mondd el neki az egész dolgot, ő bizonyosan adni fog. — Az igaz, hogy én, miután egyáltalában nem kaptam engedelmet, engedelem nélkül jöttem el a zászlóaljtól, de ezért nem volt szükség bevádoltatnom, mert magam azonnal tudtára adtam a honvédelmi bizottmánynak. Ha ezért engemet kitörölnek a kapitányok sorából, fogadom, hogy én meg őket kitörlöm moraliter az élők sorából. Körülményeim rémitő bonyolodottak, minden áron föl kéne Pestre mennem, de az út most oly rosz, hogy oda-vissza kéne legalább tiz nap, s ennyi időre nem hagyhatom el feleségemet, ki napról napra közeledik a szüléshez. A honv. bizottmánytól még semmi

feleletet nem kaptam; kérdezősködjél dolgom felől, s ha hallasz valamit, ird meg. Irj minél előbb és világosan, hogy végre mindenképen tisztában legyünk. Tiszteljük, csókoljuk édes szüleinket mind a ketten. Téged üdvözöl feleségem, én ölellek.

barátod
Petőfi Sándor.

XCII.

Arany Jánoshoz.

(26) *Debreczen,* deczember 15. 1848.

Kedves barátom, csak két szót irok: apa vagyok, a többit olvasd a fehérpapirosról; szintúgy leolvashatod, mintha ráirnám. Ma délben született fiam, kit holnap vagy holnapután fognak megkeresztelni. Keresztapja és keresztanyja bizonyos Arany János és Arany Jánosné lesz. A fiú neve Zoltán. Ölelünk bennetekek! szerető barátod

Petőfi Sándor.

Czim: Arany Jánosnak barátilag. Nagy-Várad. Szalontán.

XCIII.

Arany Jánoshoz.

(27) *Dhebreczen* (à la Szalontha), januárius 7. 1849.

Kedves Jánoskám, te nagy papirosra irtál nekem, én még nagyobbra irok, te keveset irtál, én még kevesebbet irok. Nem is reméltem, hogy valaha még irunk egymásnak, mert már bizonyosnak hittem, hogy Windischgraetz elcsípett Pesten s besorozott cserepárnak. Hál' istennek, nem úgy történt. A haza elveszett ugyan, de te legalább megmaradtál. Bizony, ad vocem kapanyél, kedves barátom, kutttttyául vagyunk ... de ne búsulj, én még élek, s kardomat még nem húztam ki hüvelyéből, és ki fogom húzni, s ki tudja, kardommal együtt mit húzok ki a hüvelyből, milyen diadalmak fognak ragyogni e kard élén! De mielőtt hazámat menteném meg, meg kell mentenem családomat, és ezt a ti segítségtek nélkül talán nem tehetem. Azért figyelj. Nem kérlek, mert ha barátom vagy, kérelem nélkül is teljesíted, a mi tőled telik, ha barátom nem vagy, kérelmemre sem fogsz tenni semmit, és én nem csak hiszem, de tudom, hogy barátom vagy, tehát minden kérelem nélkül előadom szándékomat. Feleségemet, mihelyt egy kicsit fölépül, gyermekével együtt hozzád szállítom jobb idők bekövetkeztéig, bízván őket a ti gondjaitokra. És ebben úgy hiszem semmi nehézség sincs, ez megtörténhetik, de a fődolog az, a mi következik. Nekem, meglehet, hogy távoznom kell, s nem tudom mikor? tán ha ma nem, hol-

nap. Napam is haza fog menni, mert tennap úgy összevesztünk, hogy csaknem pofozásra került a dolog, sőt ennél is többre. Feleségem tehát egyedül maradhat itt gyermekével, s egyik oly tehetetlen, mint a másik, és nem lesz senkiök egész Debreczenben. Azért (ha engedik körülményeitek!) küldd vagy hozd ide komámasszonyt, hogy együtt legyen feleségemmel vagy két hétig, mikor aztán Szalontára mehetnek mind a ketten, sőt hárman vagy is harmadfelen. Ha nem jöttök, nem fogok zúgolódni, mert tudni fogom, hogy teljes lehetetlen jönnötök; ismerlek benneteket. Sőt még azt is hozzá teszem: ha jöhettek, de csak igen nagy áldozattal, úgy ne jőjjetek, mert nem tudom, leszek-e valaha képes nektek igen nagy áldozatot meghálálni? legfölebb annyit igérhetek, hogy a költséget levonom abból a pénzből, melylyel én tartozom nektek. Többet nem szólok erről. A huszonöt pengőt eltagadom, hogy nem kaptam meg; megkaptam ugyan, de én eltagadom; hírét sem hallottam annak a levelednek, melyben az a pénz volt. Zoltán fiam csókolja keresztanyját, kedves keresztapjának pedig, nagyokat prüszszent . . . a . . . Én meg azt izenem neki, hogy minél előbb irja meg a verset rája, ha még oly podagrában vagy lethargiában van is. Isten veletek mindnyájatokkal! tisztelünk csókolunk illendőképen, s elvárunk benneteket akár személyesen akár levélben, a mint lehet. En pedig vagyok kedves komád *Petőfi Sándor.*

Czím: Arany János jegyzőnek barátilag stb.
Nagy-Várad. Szalontán.

XCIV.

Kossuth Lajoshoz.

Debreczen, januárius 13. 1849.

Tisztelt Polgártárs!

Bocsásson meg Ön, hogy másodszor is alkalmatlankodom; másodszor és utójára. Mindenek előtt arra kérem Önt, legyen szives levelemet egészen végig átolvasni, mert az igen fontos nem csak rám, hanem talán a hazára nézve is. Iparkodom, hogy minél rövidebb legyek. Kérelmem inkább Vetter tábornok elé tartozik tán, mint Ön elé, de azzal az emberrel egyszer beszéltem és többször nem fogok beszélni, nehogy hamisnak tapasztaljam azon hitemet, hogy a bakonyi kanászok a legcivilisálatlanabb emberek a világon. A história bizonysága szerint némely emberek arra vannak kárhoztatva, hogy minél többet tesznek a hazáért, annál több lealáztatást és méltatlanságot szenvedjenek, s én ezek közé tartozom. Úgy hiszem, van jogom némi öntudattal tekinteni vissza pályámra, mert (nem praetensiót, hanem tényt mondok) a magyar köznép között az én dalaim voltak a szabadság első leczkéje, megjelenésem előtt hírét sem hallotta ennek az eszmének, a melyért most harczol; és ezért nem volt egyéb jutalmam, mint a folytonos megalázások, de soha még csúfabbul senki nem bánt velem, mint Vetter. Windischgraez különben viselte volna magát irányomban. Azért

Önhöz fordulok; ha meghallgat Ön, jó, ha meg nem hallgat, ugy az isten sem kivánhatja tőlem, hogy még tovább is járjak házról házra a végett könyörögni, hogy legyen szabad karom és fejem erejével a hazának szolgálni. Nem előléptetést kérek többé, nem is fogadom el mindaddig, míg hadi tetteim azt követelni nem fogják; csak arra kérem Önt, tetessen át a 28-dik zászlóaljtól Bem táborához; ha dicsőséggel nem harczolhatok, gyalázatot sem akarok nevemre hozni, s mostanában, véleményem szerint, gyalázat nélkül csak Bem oldala mellett lehet az ember. Ha ez sem teljesíthető, ha például ott nincs üres kapitányi hely vagy más efféle, akkor még egyet: a demokraták a legszegényebb emberek Magyarországban, s én valamennyi között a legszegényebb vagyok, mert a legrendületlenebb demokraták egyike voltam első föllépésem óta; még arra sincs pénzem, hogy a hazának tegyek ebbeli áldozatot; azért adjon nekem a nemzet nevében a kormány egy kicsiny összeget, csak annyit, a mennyit *legalább* megérnek költeményeim, melyek szerénytelenség nélkül mondhatom, nem legutósó kincse a hazának. E kis összeget is nem díjul vagy ajándékba, hanem csak kölcsön kérem, hogy vele Bemhez menjek, s mellette mint magányember tanulhassam a katonáskodást, s ha megtanultam, le fogom róni tetteimmel e kölcsönt, mert nekem meggyőződésem, hogy egyike leszek a haza megmentőinek. Meglehet, hogy e hit őrültség bennem, de ha az, ugy olyan

szent őrültség, melyért legalább is kíméletet érdemlek minden igaz hazafitól. Legjobban szeretném, ha szóval végezne Ön velem, s rendelne órát megjelenésemre; különben a mint Ön akarja. Isten Önnel!

tisztelő polgártársa
Petőfi Sándor.

Czím:

Kossuth Lajos polgártársnak tisztelettel
helyben.

XCV.

Arany Jánoshoz.

(28) *Debreczen*, február 14. 1849.

Kedves öcsém, illetőleg bátyám! élsz-e még? én még élek, pedig ott jártam, a hol a halál kézzel-lábbal dolgozott, s dőlt belé az ember, mint a bőgőbe a huszas. Bem táborába tetettem át magamat s Bem adjutánsává tett, s csak az tudja, mi a csata, a ki Bem oldalánál van, mint én voltam öt véres ütközetben. Hadi tetteimről szerényen hallgatok, csak annyit jegyzek meg, hogy hozzám méltólag viseltem magamat; ez úgy hiszem elég. Jelenleg mint futár vagyok Debreczenben s egy pár nap múlva lódulok vissza. Feleségemet s fiamat, mikor Erdélybe mentem, hozzátok akartam vinni, csak az utósó napon határoztuk el,

hogy itt maradunk Debreczenben és ez volt mindnyájunk szerencséje, mert Szalontáig mind a ketten elfagytak volna. Itt laknak Vörösmartyéknál, mind a kettő egészséges; feleségemtől ne vegyétek rosz neven, hogy nem tudósitott benneteket, szegény semmit sem tudott csinálni bújában. Képzelhetitek napjait, melyeket itt töltött, mig én a csatatéren voltam. S hogy én nem írtam nektek Erdélyből, azon sem fogtok fölakadni, ha megmondom, hogy feleségemnek is csak egyetlen egy levelet írhattam az események rendkívüli összetolulása miatt. Hogy szeretlek benneteket, bizonyitja e levelem, bármily rövid lesz... nem gyerekség csak néhány perczet is kiszakítani időmből, midőn az oly rövid s a boldogság szárnyain oly gyorsan repül. Tudod, mindig édes volt előttem a családi élet, de soha oly édes, mint most, midőn elmult csaták után és új csaták előtt ölelhetem feleségemet, fiamat. Isten veletek! ölelünk, csókolunk benneteket! irtál-e már a keresztfiadnak vagy egy verset? Irj... isten hozzád! igaz barátod

Petőfi Sándor.

XCVI.

Mészáros Lázárhoz.

Tisztelt hadügyminister úr!

Megfontoltam a dolgot, melyért tegnap magához hivatott ön, s annak következtében jelentem, hogy

kapitányi egyenruhámat levetettem, miután azt nyakravaló nélkül egyátaljában nem lehet viselni, s miután a nyakravaló-nem-hordás végett több leczkéztetést, vagy plane kényszeritést nincs kedvem tűrni. Én tettem már annyi szolgálatot a hazának, hogy nekem meg lehetne azt engedni, hogy a hazát nyakravaló nélkül védhessem; ha önöknek máskép tetszik, ám legyen meg az önök akarata. Egyébiránt: önök letéphették rólam az egyenruhát, de nem téphetik ki kezemből a kardot .... teljesiteni fogom hazafiúi kötelességemet, egyszerü polgári öltözetben mint közkatona; csak arra bátorkodom önöket figyelmeztetni, ne iparkodjanak a honvéd-egyenruhából kirázni az olyan tiszteket, kik minden erejökkel arra törekszenek, hogy e ruhának elveszitett becsületét visszaszerezzék; mert az ilyen emberek úgy is nem nagy számmal vannak. Különben tisztelettel maradok

Hadügyminister urnak

Debreczenben, febr. 17. 1849.

polgártársa

Petőfi Sándor, s. k.

XCVII.

Arany Jánoshoz.

(29) *Debreczen,* február 22. 1849.

Kedves komám, rövid de nagy fontosságú lesz levelem. Feleségemnek minden áron hozzátok kell

mennie; magam szeretném őt Szalontára kisérni, de ő holnap még nem indulhat, s nekem holnap mennem kell Erdélybe. Ha egy kis barátság van bennetek, megteszitek értünk, hogy bejöttök, mihelyt jöhettek e levelem kézbekerülte után, s elviszitek magatokkal feleségemet és gyermekemet. Igen-igen kérlek erre; hogy őket aztán gondjaitokba ajánljam, az fölösleges. Én Bemhez megyek vissza. Tisztelünk, csókolunk benneteket!

A nem sokárai viszontlátásig! barátod

Petőfi Sándor.

NB. A jóféle bundákból annyit hozzatok, ha jöttök, mennyit csak összeszerezhettek.

XCVIII.

Arany Jánoshoz.

(30) *Lugos,* április 21. 1849.

Kedves barátom, tennap és tennapelőtt a feleségemnek írtam; kérd meg őt szépen nem az én nevemben, hanem a tiedben, hogy bocsássa meg, hogy a harmadnapi alkalmat a te néked való írásra használom; már csak veled is óhajtok szóba állani. De nem ez a fődolog, hanem az, hogy elkezdtem a levelet s nem tudom, mit írjak. Egy pár nap óta tökéletesen szélcsend van a háború tengerén, s mi ülünk és unatkozunk. Be kell itt várnunk seregünknek egy és nagy részét, csak

miután egyesültünk, fogunk ismét verekedni, ha ugyan lesz kivel, mert az ellenség minden felől infamiter nyargal előlünk. Te Jankó, vigyázz egy kicsit azokra az én kis enyéimre, „ne quid respublica detrimenti capiat“; még azt is megengedem, hogy a nevemben megcsókold őket, csak vigyázz rájok, ámbár a milyen ügyefogyott fellownak ismerlek, inkább ő nekik kell reád vigyázniok. Írtál-e már verset a keresztfiadra? — Dolgom lesz, hínak be a generálishoz, nem folytathatom tovább. Tisztelem a tisztelendőket! Isten veletek! barátod

Petőfi Sándor.

Czím : Arany Jánosnak. Arad. Szalontán.

XCIX.

Arany Jánoshoz.

(31) *Debreczen,* május 6. 1849.

Kedves barátom, nekünk innen egyenest Pestre kell mennünk, holnap korán reggel megyünk. Sok okunk van rá, legfő az, hogy szegény jó apám meghalt, s édes anyámról semmit sem tudok. Rendbe kell hozni földult családi ügyeimet. Szedjétek össze holminkat, s tartsátok készen, mire visszajövünk vagy valakit küldünk. Nem szükség, hogy kérjelek benneteket, hogy legyetek szülei kis fiacskámnak, míg ismét szülei kezébe kerül. Körülményesebben majd szóval értekezünk, ha

Pestre jöttök. Verd a vasat keményen, de hirtelen, nehogy elkéssél. Tőlem igen kevés telik ügyedben, de a mennyi telik, azt megteszem, elhiheted. Isten veletek! barátod

Petőfi.

C.

Klapka György tábornokhoz.

(1)

Tisztelt hadügyminister úr!

Őrnagyi rangomról megromlott egészségem következtében ezennel hivatalosan lemondok.

Debreczen, május 6. 1849.

Petőfi Sándor.

CI.

Klapka György tábornokhoz.

(2) *Szolnok,* május 8. 1849.

Hadügyminister ur!

Ön 1) nem tartotta elegendőnek az én becsületszavamat bizonyos dologban; Ön 2) föltette felőlem, hogy kineveztetés nélkül viselem az őrnagyi ruhát; Ön 3) csak orvosi bizonyitvány mellett akart szabadságra bocsájtani, s Ön 4) megtiltotta, hogy

ne irjak; mindez röviden ennyi: 1) Petőfi nem becsületes ember. 2) Petőfi szemtelen s hiu világcsaló. 3) Petőfi rosz hazafi, mert távozik a csatatérről s betegséget hazud. 4) Ön Petőfinek korlátlan ura, mint voltak a nemzetnek a Habsburgok, kik azt előleges censura alá vetették.

Uram! Ezek olyan dolgok, a melyekért békés időben személyes elégtételre hivtam volna s tán lelőttem volna Önt, mint a verebet, mert én meglehetősen lövök; most azonban, miután nem magunkkal, hanem az ellenséggel kell küzdenünk, választottam a második utat, melyre hazafiságom ösztönzött, némán, szerényen ott hagytam azon hadsereget, melynek ministere nem hisz saját tiszteinek becsületszavában, holott pedig az elfogott schwarz-gelb tisztek becsületszava is érvényes.

Ez eddig rendén van: de itt vége nem lehet a dolognak, ha a közvélemény előtt magamat tönkre tenni nem akarom, s ez nem szándékom, mert nekem szebb nevem van, hogysem én azt csak ugy könnyedén sárba hagyjam dobni. Hát én most hallgatok a lemondásomról: a csak kósza, ferde hirek által értesitett közönség reám — az igazat nem tudva — kigyót békát fog kiáltani; hogy tehát ez ne történhessék, nekem meg kell írni, a magam igazolása végett, egész találkozásomat és beszélgetésemet Önnel, s ha megirom, igen élesen fogom megirni, mert az én tollam oly éles, mint akármelyik kard a hadseregben, és ha ezt teszem, én istenemre mondom, nem tudom, mi következ-

zése lesz, de ha legkisebb lesz is, lesz annyi, hogy Ön elveszti a magyar nemzet előtt minden igényét a humanus és illedelmes ember czímre. Én ezt nem fölhevülve, hanem nyugott megfontolás után irom, s ha Ön magába száll, át fogja látni, hogy ugy lesz.

Én nekem irnom, nyilatkoznom kell okvetlen a közönség előtt. Egy esztendeje mult, mióta a nemzet teherhordó napszámosa vagyok, mióta mindennapi kenyeremet, boldogságomat, családomat és mindenemet feláldoztam a hazának, s egy esztendő óta áldozataim jutalma folytonosan csak a legégbekiáltóbb méltatlanság, egy esztendeje, hogy lábbal tiporják az én büszke és méltán büszke fejemet. Tűrtem eddig a haza javáért, de tovább tűrni minden erőm összeszedése mellett sem vagyok képes; szólnom kell, szólni fogok, megbántott lelkem minden keserüségével s lángjával, s ha kortársaim nem hallgatnak meg, fölállok a história tribünjére s onnan kiáltom le vádaimat az igazságos utókor fülébe.

Akarja Ön ezt? Ha igen, ugy jól van, ha nem akarja, van egy mód reá, hogy e szomoru dolgok nyilvánosságra ne kerüljenek: iktassa ön a Közlönybe őrnagygyá kineveztetésemet, küldje meg a kinevezési diplomát s szabadságra menetelem engedélyét, mert fölbomlott egészségem miatt egy ideig semmi esetre nem tehetek szolgálatot, ha végkép elpusztulni nem akarok. Minden ember, még azok is, kikkel oly összeütközésbe jöttem,

mint Önnel, lesznek oly méltányosak irántam, hogy az őrnagyságróli lemondásom visszaadását nem azért kivánom, hogy ismét őrnagy legyek, mert a mily kevéssé vágytam erre, oly könnyen nélkülözöm; ezen kivánságom oka egyedül az, hogy ha Ön ezt teljesíti, nekem erkölcsi elégtételt fog adni, mert ez annyi lesz, hogy irántami — kiméletesen szólva is — igen igen kemény szavait visszavonja Ön. Ez esetben a hozzám szóló iratokat kezeimbe juttatni Irányi Dániel pesti kormánybiztos által kérem, ellenkező esetben a másik útra fogom magam kényszeritve látni.

Hadügyminister urnak

alázatos szolgája

Petőfi Sándor m. k.

CII.

Arany Jánoshoz.

(32) *Pest,* május 17. 1849.

Kedves barátom, oly csapások érnek, melyek megsemmisítenének, ha csupán fiú volnék s nem férj és apa is. Alig egy hete, hogy megtudtam apám halálát, s holnap anyámat temetjük el, azt az anyát, kinél jobbat soha nem teremtett az isten, s kit én úgy szerettem, mint soha anyát nem szeretett senki. Sem apám, sem anyám többé! s

e két csapás oly hirtelen jött egymás után . . . Egészséges-e fiam? Írd meg ezt a legelső postai alkalommal. Leveledet czímezd a pesti térparancsnoksághoz: kerepesi-út, Mátyás-fogadó. — Budát ostromolják a mieink, de még nem vették be. — Őrnagyi lemondásomat nem fogadták el; három hétre szabadságot adtak; itt töltöm-e azt el vagy máshol? nem tudom, most átaljában semmit sem tudok. Lovászom csak maradjon a lóval Szalontán további rendelkezésemig; adj neki vagy hat pengő forintot. Hát te végeztél-e valamit a ministeriumnál? írd meg ezt is. Én nem tehettem érted semmit, mert azon vettem észre magam, hogy nagyon kegyvesztett ember lettem, a miről máskor bővebben. Isten veletek! ölelünk, csókolunk benneteket, írj tüstént! barátod

Petőfi Sándor.

CIII.

Bem József tábornagyhoz.

(1) *Pest,* le 17 mai, 1849.

Monsieur le Général!

Permettez moi, que je Vous racontes les jours noirs et amères qui sont passés sur ma tête depuis ce temps, où je me trouvai dans la triste nécessité de Vous quitter, Vous qui êtes l'objet de ma plus haute estime et de mon amour filial.

Arrivé à Debreczen je me présentais chez monsieur Kossuth avec Vos lettres. Il m'a reçu très froidement et peutêtre plus que froidement. J'en étais étonné, parceque je ne comprenais pas cette conduite étrange envers moi qui fus accoutumé d'être toujours accueill par lui avec bien de douceur. Je lui demandais, qu'est ce qu'il aura la bonté d'ordonner quant à mon avenir? Il donna la reponse laconique: ce n'est pas lui, que concerne la chose, que je m'adresse au ministre de la guerre.

Je m'en allais, et avant que je me fusse présenté chez le ministre pour ma cause, j'ai reçu l'ordre de comparaitre devant lui; c'est [ce] que je fesais. Le ministre provisoire de la guerre, le général Klapka, était plus froid encore .... que dis-le? froid? mais incivil, impertinent, revoltant! Jugez, mon Général, je Vous prie. Je prends la liberté d'écrire un part de notre dialogue mot à mot.

— Qui a publié la lettre du général Bem concernant la cause du gén. Vécsei dans le journal Honvéd?

— C'est moi.

— Et comment osiez Vous faire cela?

— Parceque l'on m'ordonna.

— Qui l'a ordonné?

— Le général Bem.

— Ce n'est pas vrai!

— C'est vrai, Mr. le ministre, je n'ai pas

l'habitude de mentir ni devant Vous ni devant un autre, qui que ce soit.

— Mais tout le monde dit, que vous avez publié cette lettre de vous même sans un ordre du général Bem.

— Ce n'est pas ma faute, qu'on babille dans les rues.

— Vous resterez à Debreczen jusqu'à ce qu'arrivera la reponse du général Bem sur cette chose.

— Je resterais volontiers, mais j'ai des affaires importants à Pest, et je dois partir demain. Je crois, qu'il sera assez de donner mon parole d'honneur . . . .

— Pas assez! etc. etc.

C'est ainsi, mon Général, qu'on me traita, et ce n'est pas l'unique et la moindre injure du ministre de la guerre. Il parla dans cette manière plus d'une heure et je n'aurais pas eu la force de rester tranquille, si je n'eus pas souffert pour Vous, mon bienfaiteur et sauveur de ma patrie!

Après une telle scène l'unique chose, qu'il me restait à faire, c'était : abdiquer de nouveau, car je ne voulais et je ne pouvais pas être le membre d'une armée, dont le ministre ne croit pas la parole d'honneur d'un officier. Il accepta mon abdication. De Szolnok j'ai lui écrit une lettre convenante à sa conduite, déja comme un homme civil et pas comme militaire; pourtant il me laissa arreter ici, il était assez impudent pour nier l'ac-

ceptation de mon abdication, affirma que consequemment j'appartiens encore sous sa jurisdiction, et si je ne serais pas Petőfi, à cause de ma lettre il me ferait pendre dans vingt quatre heures! etc. etc.

Ce sont les recompenses, que je reçois de ma patrie pour mes travaux continuels de sept ans! et qui me les donnent? des parvenus miserables, qui n'étaient encore rien, quand déja je fus quelque chose, et qui ne seront déja rien, quand je serais encore quelque chose!

Je ne sais pas, qu'est ce que je ferai désormais, car mon ame est tout troublée, tout bouleversée d'un part par ces injures criantes, d'autre part par la mort subite de mon père vénéré et de ma mère bien-aimée, qui étaient tous deux l'objet de ma plus ardente adoration. Il y a une semaine seulement, que j'ai appris la mort de mon père et c'est aujourdhui, que ma mère cessa de vivre. Pauvre poéte! Vous m'avez dit quelquefois; pauvre poéte, vraiment!

Pardonnez moi, mon Général éstimé, ces détails, qui ont peutêtre peu d'interesse pour Vous, mais dont l'effusion soulage mon coeur brisé. C'est Vous, qui m'avez traité toujours avec tant de bonté; à qui devrais-je, à qui pourrais-je adresser des mots sincères, si non à Vous?

Dieu Vous bénisse!

Je ne Vous oublierais pas jamais, comme je Vous prie de ne pas oublier ma pauvre patrie,

dont Vous êtes le principal et peutêtre l'unique soutien. Adieu, mon Général, adieu, mon père!

Votre fils reconnaissant
Alexandre Petőfi.

CIV.

Bem József tábornagyhoz.

(Töredék.)

(2) *Szalonta,* 1849 május végén.

Après la prise de Buda, je venais à Szalonta pour rejoindre ma famille, avec laquelle je partirai ces jours à Pest pour toujours. J'ai réitéré mon abdication. Je veux demeurer à Pest loin de la vie publique dans la solitude de mon âme blessée jusqu'à ce qu'elle serait une peu guérie de ces plaies, que j'ai reçu de mes compatriotes et de Dieu, qui m'a privé depuis peu de mon père vénéré et de ma mère bien-aimée, qui tous deux étaient l'objet de ma plus ardente adoration. —

Encore une chose, Mr le Général. Mon cheval, — je fais cette confession avec des larmes dans mes yeux, — qui m'était si cher, parceque c'est Vous, qui me l'avez donné, je le dois vendre pour pouvoir m'acheter du pain, qui me manquerait absolument en perdant ma gage militaire. Je Vous avoue cela non pour Vous plaindre ma misère, mais pour Vous faire savoir, quel suffisant motif j'ai eu à la vente de Votre don précieux.

— — — — — — —

CV.

Arany Jánoshoz.

(33) *Szalonta*, május 27. 1849.

Kedves barátom! Itt vagyok ismét Szalontán s egy pár nap alatt ismét Pesten leszek „czakonpak“. Szállásom a kerepesi úton a Marczibányi-házban a magyar szinház közelében lesz. Ott lakik Egressy Gábor is. Ő öt szobát vett ki, de neki csak háromra van szüksége, abból kiad kettőt (konyha is van hozzá), ezt a kettőt mi nektek szántuk. Komámasszonynyal szóltam e felől, de ő nem akar bele avatkozni, rád bízza. Ha jónak látod, írj tüstént Egressynek, hogy megtartod. Csak annyit mondhatok felőle, hogy olcsóbb szállást egész Pesten nem fogsz kapni, jó helyen is fekszik. De — ha meg akarod tartani — írj tüstént Egressynek, nehogy elkapják. — Ide mellékelt lemondásomat add be a hadügyministeriumnak, s mondd meg Korponai alezredesnek, hogy lemondásom írásbeli elfogadását s érdemjelem oklevelét is neked adja át: te aztán majd felhozod Pestre. — Eredj el Szentpáli térparancsnokhoz, s kérd meg őt igen szépen a nevemben, hogy lovamat adja el árverés utján. Légy jelen te is az árverésen, s megmondhatod a vevőknek, hogy az a ló Bem csatalova volt, ő adta Petőfinek s Petőfi most eladja, hogy árán kenyeret vegyen magának! A pénzt vedd át és hozd föl Pestre. — Tedd meg ezeket a szívességeket, édes barátom,

ha egy kis fáradságodba kerül is; nagy jót fogsz velem tenni. Ha elvégezted, írd meg nekem Pestre az eredményt. Leveled átadandó lesz Pesten Egressy Gábornál a fölebb említett házban. Isten veled! ölel barátod

Petőfi Sándor.

CVI.

Szemere Bertalanhoz.

(Fogalmazvány.)

(*Pest*, 1849. június első felében.)

Tisztelt Miniszterelnök Úr!

Tennap Csengeri és Kemény Zsigmondra bíztam, hogy beszéljenek Önnel egy, a hadseregnek szánt versem felől. A mint Csengeri szavaiból kivettem, a dolog azon mult, hogy versemet nem hagytam ott. Ide melléklem tehát azt, de föltételem (melyet nem tudom közlöttek-e Önnel a fenntisztelt urak?) megváltozott. Én versemet kinyomatom saját költségemen s Önt kérem a magam és fölhivom a nemzet érdekében, hogy abból bizonyos mennyiségü példányokat rendeljen meg. Minthogy versem olyan, hogy azt minden honvédnek birnia sem lenne haszontalan, ugy hiszem, legalább ötvenezer példányt megrendelhet belőle a haza. Annyival inkább, mert egy példány ára csak egy bankó garas lesz. Ezáltal egyrészt talán szaporodni fog a had-

sereg lelkesedése, más részt segítve lesz egy irón, ki buzgó és szakadatlan hazafiúi fáradozásért még nem kapott egyéb jutalmat, mint lelki sebeket és naponkénti nehéz gondokat a fölött, hogy lesz-e holnap mit ennie, neki és családjának? De e nyilatkozatomat ne vegye Ön koldulásnak; erre egy kicsit magas a fejem és kemény a derekam. Ha nem látja Ön hasznosnak versemet a hadseregre nézve, dobja el minden reám való tekintet nélkül. A szegénység nekem olyan régi ellenségem, hogy a megszokás által már szinte barátokká váltunk. Szerénytelenségnek se vegye Ön ajánlatomat; ha más nemzet tagja volnék, nem szorultam volna rá, hogy én tegyem ez ajánlatot, mert nekem tette volna azt a nemzet.

Ha válasza nem lesz tagadó, szives lesz Ön azt nekem irásban elküldeni, hogy a szerint intézhessem versem nyomtatását, mit azonnal megkezdek.

Miniszterelnök Urnak

tisztelő polgártársa

CVII.

Pest, június 18. 1849.

Telegdi Lajoshoz.

Tisztelt barátom!

Itt küldök önnek 5,000, azaz ötezer példányt „a honvéd“ czimű versemből. Nyerekedjék rajta s

gazdagodjék meg ... ára enormis! három váltó krajczár, a mint rá is van nyomva. Adom önnek 25 perczent nyereségre; ha mind elfogy, küldje meg a pénzt, s akkor uj példányokkal szolgálok. Ha július 1-ig megküldi ön az árát, ugy 50 perczentet kap, azaz fele árában veszi. A kormány 25,000 példányt vett meg belőle a hadsereg számára. Ha valami irnivalója lesz, levelét poste restante küldje nevem alatt; mindennap küldök a postára. Isten önnel!

barátja
Petőfi Sándor.

Czím:
Telegdi Lajos könyvárusnak barátilag
Debreczenben.

CVIII.

Bem József tábornagyhoz.

(3) *Pest,* le 20. juin, 1849.

Monsieur le Général!

J'ai reçu aujourdhui la lettre écrite par Mr Kurz, dans laquelle Vous daignez me rappeler et m'envoyez 200 fl. m. c. pour faire le voyage. Vous êtes bon, Vous êtes génereux, comme toujours, oh mon Général chéri, et je me prosterne devant Votre noble et adorable coeur; seulment (quoique Vos bienfaits surpassent déja beaucoup

mes mérits, si j'ai quelquesuns) je Vous prie, de m'accorder encore une bonté, c'est de me pardonner, que je n'accepte pas Vos touchantes et délicates offres. Vous le savez, Vous le devez savoir, les chaudes larmes de mes yeux à l'heure de mon départ Vous le fesaient voir, combien je Vous aime, et Vous le pouvez imaginer, que mon plus ardent désir serait de Vous réjoindre, d'être toujours avec Vous, mon bienfaiteur, mon père! mais hélas, le sort veut, que ce soit absolument impossible. C'est avant quelques jours, que j'ai publié mon abdication entière pour toujours dans les journaux, et ce serait de démentir brusquement mes propres paroles en entrant de nouveau dans l'armée. Et puis cette uniforme, dans laquelle j'ai souffert innocemment de tels criants injures et affronts, je ne la peux plus porter sans rougir de rage et sans rouvrir violemment mes plaies, qui m'ont causés des douleurs mortels.

Je servirai ma patrie avec la plume, et pas avec l'épée, avec cette épée, que était peutêtre sans gloire, mais aussi sans opprobre, et qu'on a arraché de mes mains. Je ne peux plus ètre soldat surtout, parceque c'était de la vengeance, qu'on avait exercé envers moi, une vengeance calculée et ignoble, qui ne cesserait jusqu' à ce que je serais soldat et peutêtre Vous auriez aussi des désagréments en me protégeant. C'est une chose, que ma conscience m'ordonne d'éviter de toute mon ame. Recevez donc l'argent, je Vous prie, que Vous

avez eu la bonté de m'envoyer pour faire le voyage, et laissez moi vivre dans ma paisible retraite, ou je vis pour trois chose: pour servir ma patrie en silence, pour aimer ma petite famille, et pour garder un immortel et réconnaissant souvenir de Vos bienfaits paternels envers moi et mon pays. J'ai reglé passablement mes affaires, et nous vivrons en amis avec mon vieux compagnon, la pauvreté . . . . si Vous voudriez bien m'enrichir, jetez quelquefois un rayon de souvenir sur mon ame . . . . alors je serais assez riche. Soutenez la cause de ma patrie, et n'oubliez pas, oh mon Général, ce jeune homme, qui, par son estime profonde et son amour sacré envers Vous, s'ose appeler

Votre fils
Alexandre Petőfi.

CIX.

Arany Jánoshoz.

(34) *Mező-Berény,* julius 11. 1849.

Kedves barátom, az napon, melyre hirdettük a népgyülést, a melyre föllovalt volt bennünket Kossuth, hogy fanatizáljuk a pesti népet a főváros környékén vívandó véres, elhatározó, utolsó leheletünkig tartó csatára, hol Kossuth maga is jelen lesz, s ha kell, meghal Pest romjai alatt stb. mint ő maga mondá: ugyan az napon adta tudtára a kormány a fővárosi népnek — hegedű szóban persze — hogy eszeágá-

ban sincs Pest környékén harczolni, még kevésbbé ott hagyni becses fogát, hanem az első bokor zörrenésére el fog eblábolni világtalan világig, hol Árpád óta nem volt ellenség, s hol hazamentő irhája nagyobb biztonságban lehet. És ezen komiszságra teljes erőm és tehetségem szerint dühbe jövén, s megemlékezvén még előbbeni sebeimről is, kaptam magamat, fölszedtem sátorfámat s másnap családommal együtt ide e békési magányba bujdokoltam azon óhajtással, vajha soha többé a nyilvános életnek még csak küszöbére se kényszeritene sorsom; s most itt vagyunk, s a mely perczekben végkép felejtem, hogy hazám van, tökéletesen boldog vagyok. Hát ti mit csináltok, hogy vagytok? add tudtomra, valamint azokat is, amik az utóbbi időkben a világon és Magyarországban történtek, mert én, mióta Pestet elhagytam, semmit sem tudok. Te mégis csak közelebb állasz az eseményekhez vagy legalább a hirekhez. Irj mielőbb. Az utolsó posták ide Gyula és Csaba. Isten veletek, ölelünk benneteket! barátod

Petőfi Sándor.

CX.

Petőfi Sándornéhoz.

(1) *Maros-Vásárhely,* jul. 22. 1849.

Kedves lelkem Juliskám, késő este van. Az imént értünk ide. Holnap korán reggel indulunk

Udvarhelyre. Bem utolsó levelét Brassótól félnapi járó földre irta ide ezelőtt három nappal. Nem tudom, hol kapjuk meg? talán Brassóban vagy már azon is túl.

Tisztelem Miklósékat.

Csókollak titeket, szentségeim.

Irni fogok, valahányszor lehet.

Légy nyugott és béketürő, a mennyire lehetsz.

Higyj!

Remélj!

Szeress!

a sírig és a síron túl örökké
hűséges férjed
Sándor.

Czím:

Petőfi Sándornénak
Tordán
a református papnál Miklós Miklósnál.

CXI.

Petőfi Sándornéhoz.

(2) *Maros-Vásárhely,* jul. 29. 1849.

Kedves édes Juliskám, e szempillantásban értem ide vissza hat napi szakadatlan utazás után. Fáradt vagyok; kezem ugy reszket, alig birom a tollat. Megkaptad-e előbbeni két levelemet? egyiket innen, a másikat Kézdi-Vásárhelyről írtam. Elmondom röviden utamat. Itt hallottuk, hogy Bem egy csapattal Moldvába ment. Utána rugaszkodtunk Udvarhely-

Csik-Szerda, Kézdi-Vásárhely, Bereczk felé; ott találkoztam vele, már visszajött Moldvából, hova lázitó proclamatiókat vitt be s ráadásul kegyetlenül megdöngetett négy ezer oroszt egy zászlóaljjal. Bereczken jön hozzá a tudósitás, hogy Szász-Régennél megverték a mieinket, s ezek borzasztóan szétfutottak, vágtatott tehát ide a bajt helyrehozni Kézdi-Vásárhelyen, Sepsi-Szentgyörgyön, az Erdővidéken, Udvarhelyen keresztül; én vele. Rohantunk szinte megállás nélkül. Iszonyú út volt. Most vagy két napig itt leszünk, mig a sereget egy kissé rendbe szedi, aztán mit teszünk? ő tudja. Előbbeni levelemben írtam, hogy Csík-Szerdának és Kézdi-Vásárhelynek gyönyörű vidéke van; Sepsi-Szentgyörgyé talán még szebb, a város is jobban tetszik. Majd körülményesebben megvizsgáljuk, ha együtt utazzuk be Háromszéket, mint a fészket rakni akaró fecskék. Bemmel Bereczken találkoztam; megálltam hintaja mellett, s köszöntem neki, ő oda pillant, megismer, elkiáltja magát és kinyujtja felém karjait, én fölugrom, nyakába borúltam, összeöleltük és csókoltuk egymást: „mon fils, mon fils, mon fils!“ szólt az öreg sírva. A körülálló népség azt kérdezte Egresi Gábortól, hogy „fia ez a generálisnak?“ Most még sokkal nyájasabb, szivesebb, atyaibb irántam, mint eddig, pedig eddig is az volt. Ma azt mondta a másik segédtisztnek: „Melden Sie dem Kriegsministerium, aber geben Sie Acht, melden Sie das wörtlich: Mein Adjutant der Major Petőfi, welcher abgedankt hat wegen der

schändlichen Behandlung des Generals Klapka, ist wieder in Dienst getreten.“ Szinte ma az utban mondta, hogy neked itt Maros-Vásárhelyt csináljunk szállást, s ide hozzalak. Nekem is ez a fő vágyam, de míg erősebb lábra nem állunk a szomszédban levő oroszok irányában, addig ezt tenni nem merem. Csak két mérföldnyire vannak innen, s az ide valók a napokban is szétfutottak, mint a csirkék. De mihelyt némileg biztos lesz e hely, az lesz első dolgom, meg lehetsz felőle győződve. Hogyan vagytok, kedves imádott lelkeim? ha én hallhatnék valamit felőletek! ha lehet, ha valahogy szerét ejtheted, írj csak egy szócskát is, édes angyalom. Én nem mulasztom el az arra menő alkalmakat. Szopik-e még a fiam? válaszszátok el minél elébb, s tanítsd beszélni, hogy meglepjen. Csókolom a lelketeket és sziveteket miljomszor számtalanszor

imádó férjed

Sándor.

Czím: mint a CX-ik levélen.

II.

Nyilt levelek.

I.

Egy szó Tarczy Lajos urhoz.

Tisztelt professor úr! Ha már nem volt ön szives — mint igérte — verseimből a Pápára járó példányokat elvinni s az illetőknek átadni: azt legalább szeretném, ha méltóztatott volna a dolog mibenlétét előfizetőimmel tudatni (kik mind tagjai azon társaságnak, melynek ön elnöke), mi által meg lettem volna kimélve azon piszkos megtámadástól a Hirnökben. Egyébiránt ha tudja azon Hirnöki úr a körülményeket, s mégis felszólalt: ugy ez csak becsületére válik .... de e becsületet nem irígylem tőle. — Az ott hagyott példányokból csak egy jutott kezemhez; ha a többit megkapom (vagy az árát), ki lesznek elégitve t. cz. pápai előfizetőim, addig méltóztassék őket nyugtatni professor urnak; mert én oka nem vagyok.

Minthogy Pápáról van szó, izenem egyuttal annak a pápai hánykolódó ficzkónak, hogy „ki tudja merre, hol? de lobogómmal még találkozol“, s e pár sort (bár ennyit sem érdemelt) azzal végzem, amivel ő végzé: „Az én kardom sem fűzfa!“

(P. Divatlap, 1845. május 8.) *Petőfi.*

II.

Nyilt levél Vahot Imréhez.

Kedves Imrém! Gömör egyik kellemes völgyében irom e sorokat K. R. uj barátom házánál, kinek vendégszeretete előtted is ösmeretes. Mostanában nem igen csinálok verseket, miből az következik, vagyis mi annak az eredménye, hogy pompásan folynak napjaim. Akkor szoktam legdühösebben dolgozni, ha roszúl van dolgom. Egyébiránt van elég kész versem, sőt volt még Pestről eljöttemkor is annyi, mennyi egy esztendőre is sok lesz, ennélfogva lapod nem szenved e részben fogyatkozást.

Ad vocem vers! a Hirlapi méh csak dehonestálgat engem példás fáradhatatlansággal. Nem bánom; írjak oly hitvány verset, mint az egyszeri, ugynevezett *csodaszép* költemény volt: ha bánom. Ismerem azt a szennyes inditóokot, melynél fogva a Hirlapi méh nekem-nekem esik; s hogy ezt teszi, nem csodálkozom, miután tudom: ki az a derék bogár. Az is felötlött, hogy a Hirlapi méh azon irókat különösen kiemeli s magasztalja, kik az egykori Regélőben léptek föl. Tudod honnan van ez? én tudom.

A Honderü kritikusa meg a fölött lamentál, hogy nem akarok tanácsokat elfogadni. Már ebben igaza van. Biz én nekem nem minden ember tanácsa kell, olyan simplex frateré éppen nem, mint ő, ki „a régi jó Gvadányi“ czimű versemet — per deos

immortales! — ironiának véli. (A Hirlapi méh meg azt a kadencziát, hogy: *tölts, bölcs*, rosznak tartja; hát nem kötözni való már az ilyen ember vagy micsoda?)

Ezeken kivül az Életképekben még valami moly is rágódik rajtam .... no, ki látott ily xerxesi hadat? bizony még kikergetnek hazámból .... hohó! de már azt még sem teszik; nem vagyok olyan bolond, hogy egy-két bagoly huhogása által ki hagyjam magamat kergetni abból az országból, hol engemet annyian szeretnek .... minden kritikusi anathemák daczára is. Szeretnek engemet, barátom, büszke indulattal irom le, mit napról napra mindinkább tapasztalok. És azt is mondhatom neked, hogy arczképemet erősen várják, erősebben, semmint némely urak meg is álmodnák.

De térjünk okosabb dolgokra, mint a kritikusok. Néprománczomat a szamárról mindenfelé éneklik, énekelték most a gömöri restauratión még a kortesek is. Magam is jelen voltam Rima-Szombatban e tisztújításon, melyről bővebben tudósitanálak, ha nem készülnék az *utazási naplómba* irni, mit ha Pestre megyek, Frankenburgnak adok ..... ha ugyan elfogadja, mert régi jó indulata, ugy tetszik, csökkent irántam, miután ugy uszítja rám embereit. A föntebbi oknál fogva nem irok utam egyéb eseményeiről sem; csak azt adom tudtodra, hogy e hónapban még Pesten leszek, s ismét ellátlak egy időre versekkel. Onnan aztán hova fordulok? nem tudom.

Ime levelem végéhez ért, s most látom, hogy még semmiről sem irtam, s most jut eszembe, hogy elfelejtettem: miről akartam írni tulajonkép? No semmi, majd mire ölelni foglak, eszembe jut, s akkor szóval mondom el. Isten veled hát a viszontlátásig. *Petőfi Sándor.*

(P. Divatlap, 1845 június 19.)

III.

A Kis-Kunokhoz.

Polgártársaim és hazámfiai! Hazámfiai nemcsak mint magyarok, hanem ugy is mint kunok, mert Kis-Kunságban születtem. Ugy hiszem, emlékeztek még arra az alacsony köpczös mészárosra, ki egykor a félegyházi, szabadszállási és szentmiklósi mészárszékeket árendálta; az az én apám. Nem gondolnám, hogy őtet egészen elfelejtettétek volna, mert hiszen akkor, mig itt lakott, minden becsületes ember szerette őtet közületek, minthogy a becsületes emberek szeretik egymást. De én rám nehezen fogtok emlékezni; én még gyermekkoromban elszakadtam közületek s azóta csak nagyon ritkán juthattam ahhoz az örömhöz, hogy szülőföldemet meglátogathassam. Ennélfogva nem mervén bízvást remélleni, hogy köztetek szószólóm akad, magam vagyok kénytelen szószóló lenni magamért.

Igazság szerint nem is magamért, hanem itt értetek szólok, legalább azon jó szándékból, hogy

előmozditsam a javatokat. Én szerszámnak ajánlom magamat a ti kezeitekbe, semmi másnak. Magyarország az utóbbi időkben sokat tett, de még koránt sem tett eleget arra, hogy boldog és szabad legyen . . . mert minden nemzetnek ez a két főczélja: boldogság és szabadság. Magyarország eddig egy nyers fenyőfa volt, — most már le van vágva és föl van deszkákra fürészelve, de még nincsen ám meggyalulva, pedig előbb meg kell gyalulni, hogy asztal készüljön belőle, — az a dicső asztal, melyhez majd oda ül vendégeskedni a két földi istenség: a boldogság és a szabadság.

Amint mondám, Magyarország gyalulatlan deszka, ti meg akarjátok gyalulni; jól van, én ajánlom magamat a ti kezeitekbe egyik gyalunak. Annyit jó lélekkel mondhatok, hogy én már megpróbált gyalu vagyok, meggyalultam sok faragatlan tuskót és nem esett rajtam csorba. Ennek a czifra beszédnek egyszerü értelme az, hogy közeledik az országgyülés, az országgyülésre követeket kell választani . . . Ha engem megválasztotok követnek, én azt dicsőségemnek fogom tartani, — ti pedig, ugy hiszem, nem vallotok velem sem kárt sem szégyent.

Ez elég világosan van mondva, minden ember megértheti, sőt némelyek azt fogják rá mondani, hogy nagyon világos. Meglehet, de nem tehetek róla. Már az a jó vagy rosz szokásom megvan, — amint veszszük, — hogy mindig őszintén és himezés-hámozás nélkül szoktam beszélni. Abban

a pillanatban vágnám ki nyelvemet, amelyben nem ugy szólna, mint érez szivem. Egyébiránt, ha az őszinteség hiba, ugy az nem az én hibám, hanem az egész magyar nemzeté, mely őszinte volt a világ teremtése óta és én megvallom, nem akarok jobb lenni nemzetemnél, azt akarom, hogy legyenek meg bennem a magyar nemzet jó és rosz szokásai egyaránt, legyek tetőtől talpig magyar.

Igy gondolkodom én, azért nem csürtem-csavartam a dolgot, hanem kereken kimondtam, hogy szándékom követté lenni, ha megválasztotok, atyámfiai. Miért ohajtom épen azt, hogy ti válasszatok meg követnek? — azért, mert ez a föld, melyen ti laktok, ez a szép Kis-Kunság, az én szülőföldem, s bármily közel áll az ember szivéhez az egész haza, még közelebb áll az a hely a hazában, a hol született.

Megnyerem-e bizalmatokat vagy nem? azt ti tudjátok és az isten . . . nem becsülöm túl magamat, nem akarok dicsekedni, de isten szent ugyse'! tehetségemhez képest tettem annyit a hazáért, különösen a köznépért, hogy bizodalmára érdemes legyek. Olvassátok el azokat a könyveket, a melyeket irtam, jó rakás; abból meg fogjátok látni, menynyire szerettem mindig a népet és pártját fogtam és küzdöttem érte. Könnyű most a nép barátjának lenni, most, mikor a nép az úr a hazában és a világon; de én már akkor barátja voltam a népnek, mikor azt még parasztnak hivták és megvetették s engemet szinte megvetettek és keserüséggel illettek,

mint a nép pártfogóját. E fáradozásaimért egy jutalmat kivánok, azt a jutalmat kivánom, hogy olyan helyre állitsatok, ahol értetek tovább is fáradozhassak, s ahol tán többet használhatok nektek, mint eddig használtam.

Szükségesnek láttam ezeket elmondani magamról a végett, hogy némiképen megismerjetek, hogy legalább tudják, hogy ki és mi vagyok, akik még nem tudták. Azt, hogy az ember igy nyilvánosan beszélget magáról, talán néminemű orczátlanságnak lehet nevezni. Jól van, nevezzétek orczátlanságnak, vagy a minek tetszik, de tudjátok meg: a magam hasznáért soha, senki előtt sem szólnék egy szót se, s ha most itt az orczátlanságig vetemedtem, ezt azon szent czél elérésének ohajtásából tevém, hogy a hazának szolgálhassak ... ha ez a törekvés bűn, ugy itt a szemem, köpjetek bele, itt a fejem, kövezzétek meg.

Ha valaki csakugyan dicsekedésnek veszi előbbeni szavaimat, ám vegye; megengedem hát, hogy olyan pimasz voltam, hogy hetvenkedtem, de olyan alávaló soha sem voltam, hogy akárkinek is hizelkedjem. A legjobb alkalmam volna rá most megszerettetni magamat veletek az által, ha az egekig magasztalnálak benneteket, hogy ti kunok, ti ilyen meg ilyen dicső, páratlan, hasonremek emberek vagytok! Ha én azt amugy hosszas kacskaringósan kikanyargatnám, tudom, nem esnék roszul egyikteknek sem, sőt közületek többen megsimitanák a bajuszokat és a hajokat s azt mondanák: „ejnye,

mégis derék ember ez a Petőfi, tegyük meg követnek." Hanem azt korán se várjátok, hogy én titeket magasztaljalak, mert akkor szemtelenül hazudnám. Becsületemre mondom, hogy ti nem vagytok remek emberek, vagy eddig legalább nem voltatok. Márczius 15-kéig az egész Magyarország nagyon szolgalelkü, kutyaalázatosságu ország volt, és ti ebben a virtusban közelebb álltatok az elsőkhöz, mint az utósókhoz. Gondoljatok csak vissza arra a Szluha kapitányra, hogy' süvegeltétek, hogy' csúsztatok-másztatok előtte. Ah, ha eszembe jut, még most is szégyenlem magamat a ti nevetekben. A zsidók hajdan Mózes idejében az isten helyett egy aranyborjút imádtak, de ti még lejebb sülyedtetek, — ti egy ólomszamarat imádtatok. Azonban ez az idő lejárt és remélem, hogy lejárt mindörökre. Fölemeltétek fejeteket, s fölteszem rólatok, hogy soha többé meg nem hajoltok semmiféle ember előtt a kerek világon. Az isten az állatnak teremtett négy lábat, az embernek csak kettőt, azért, hogy egyenesen járjon és embertársainak egyenest a szeme közé nézzen, — mert az ég alatt minden ember egyenlő, egynek sem szabad másokra lenézni, egynek sem szabad másokra fölnézni. Nem ismerek magamnál se kisebbet se nagyobbat.

Ennyit akartam mondani, atyámfiai, ebből megitélhetitek, hogyan érzek és hogyan gondolkodom. Ha kedvetekre való vagyok, meg fogtok követnek választani, s akkor minden erőmet nagy és szent kötelességem teljesitésére forditom. Ha pedig meg

nem választotok követnek, abból látni fogom, hogy különb emberetek akadt, mint én, s ez hazafiúi szivem legszebb öröme lesz, mert fő ohajtásom, hogy én nálam minden ember nagyobb tehetségü és nagyobb buzgóságu legyen a magyar hazában, a mely haza, adja a magyarok istene, hogy mindörökkön örökké éljen!

(1848. június.) *Petőfi Sándor.*

IV.

Nyilt levél a szabadszállásiakhoz.

Polgártársaim! ti ellenséges kezet emeltetek reám, én baráti kezet nyujtok ti nektek; követem a szentirást, mely azt mondja: „a ki követ hajít utánad, hajíts te vissza kenyeret". Istenemre mondom, akkor sem haraguttam rátok, mikor engem vadállatok módjára megrohantatok, hogy széttépjetek: annál kevésbbé haragszom most; de haragszom azokra, a kik annyira elámitottak benneteket, hogy ellenem fordultatok, mint ellenségtek ellen, a ki legjobb barátotok vagyok széles e világon! . . . titeket csak sajnálni tudlak, sajnállak szivemből.

Ha még át nem láttátok, majd át fogjátok látni, hogy vétkeztetek, nagyot vétkeztetek ellenem és magatok ellen, és akkor pirulni fogtok, szégyenleni fogjátok magatokat és sokért nem adnátok, ha nem történt volna meg az, a mi megtörtént. Az egész magyar nemzet ujjal fog rátok mutatni, hogy ti

vagytok azok, a kik engem kikergettetek városotokból — és nektek az ujjmutatás jobban fáj majd a pofoncsapásnál.

Polgártársaim! ha azok az urak, a kik engem becstelenitettek előttetek, igaz utban jártak: miért nem hagytak engem szóhoz jutni? . . . én azt akartam, hogy ha majd minden választó együtt lesz, fölállok előttetek és azt mondom: most jőjjön ide, a kinek vádja van ellenem, itt szemtül szembe mondja el vádját, majd megfelelek rá! Ekkor kisült volna, ki a becsületes ember, ki nem? . . . . de épen ezért nem hagytak engem beszélni, mert nagyon jól tudták ők, hogy ha szót emelek, ők vesztenek... kimutattam volna, hogy minden vádjuk csak rágalom, hazugság, gyalázatos hazugság. Hiszen, ha igazat beszéltek volna, szemembe is merték volna mondani, — de mindig csak a hátam mögött piszkoltak, a gyávák!

Első felindulásomban azt határoztam, hogy törvény elébe állitom becsületem megsértőit; de most már máskép gondolkozom . . . . azzal csak magamat szennyezném be, ha egy sorompó elébe állanék olyan piszok fajjal, mint azok. Ez csak annyi volna, mintha a hold bepörölné azokat a kutyákat, a melyek őtet megugatják. Hadd ugassanak, a holdnak az nem árt. Nincs Magyarországon egyetlen egy becsületes ember, ki az én becsületemben kétkedhetnék, s ennél többet az isten törvényszéke előtt sem nyerhetnék.

Nagy Károly uram pedig hiába diadalmaskodik,

mert azt a választást meg fogja semmisiteni az országgyülés, mint törvénytelent, és őtet ebrúdon fogják kivetni a követek közül, és ugy kell neki, mert aki mint vet, ugy arat. Utra mehet aztán szépen és zsebre rakhatja a dicsőséget, melyet számotokra és a maga számára aratott. Fogadom, hogy ezután husz mérföldnyire megy onnan, a hol követet választanak, hogy még hirét se hallja!

Ti, polgártársaim, készüljetek az uj követválasztásra, mely egy hónap mulva bizonyosan meglesz; készüljetek el jobban, mint az előbbenire. Ha körülményeim engedik, akkor megint lerándulok hozzátok, — ha nem egyébért, csak azért is, hogy néhány embernek a szeme közé nézzek. Válaszszatok követnek akárkit, csak olyat ne, a ki étellel és itallal veszteget benneteket, mert az olyan nem hogy barátotok volna, sőt inkább legnagyobb ellenségtek; az olyan a ti veszedelmetekre törekszik és előbb-utóbb megsiratjátok, de már akkor késő lesz.

A derék szentmiklósiakat, fülöpszállásiakat és laczháziakat köszöntöm, titeket is köszöntlek s arra kérem az istent, világositson fel benneteket, hogy ezentul ne tartsátok ellenségteknek azt, a ki legbuzgóbb jóakarótok, legőszintébb barátotok. Nem szükség azt az intést adnom, hogy ezután ne higyjetek azoknak, kik a minap ugy bolonddá tettek titeket, ugy sem fogtok nekik hinni többet az életben. A helyett, hogy titeket ámitanak, — azoknak jobb volna bizony, ha számot adnának nektek a város jövedelmeiről, melyek isten tudja hova gurultak.

mig ők tisztviselősködtek. Vonjátok őket számadásra, ha olyan nagyon becsületes emberek; azután gyalázzanak mást, ha a maguk becsülete tisztában lesz. — Isten veletek!

Junius végén. *Petőfi Sándor.*

V.

A nemzetgyülési követekhez.

Nagy Károly, ki a kiskunsági követséget *elrabolta* tőlem, a Pesti Hirlap 99. számába egy czikket *lopott* be ellenem. E czikk egészen *ő hozzá méltó,* s én őt érte *én hozzám méltólag* vontam kérdőre, s kivántam elégtételt. A mily szemtelen *hetvenkedéssel* irta Nagy Károly e czikket, oly példátlan *gyávasággal* tagadta meg az elégtételt, oly gyávasággal, melynek párját nem férfiak, de vén banyák életrajzában is hiába keressük. Figyelmeztetem és kérem a nemzetgyülési követeket, hogy e *megbélyegzett emberrel* senki közülök egy sorba ne üljön, nem az én irántami szivesség vagy barátságnál, hanem azon tiszteletnél fogva, melylyel e testület magának tartozik.

(Pesti Hirlap, 1848. július 9.) *Petőfi Sándor.*

VI.

Válasz Vörösmartynak.

Nem szeretem a feleselgetést, kivált ily időkben, midőn a közönségnek kisebb gondja is nagyobb, mint egyes emberek szóváltogatásait hallgatni; mindamellett nem hagyhatom szó nélkül Vörösmartynak e lapok 58-ik számában hozzám intézett sorait. Nem bocsátkozom e czikk pontonkénti czáfolatába, nehogy mind a magam mind a mások becses idejéből sokat raboljak el; csak átalánosságban egy pár rövid észrevételt.

Azt én gondoltam előre, hogy Vörösmarty felelni fog versemre, de megvallom, ingyen sem hittem, hogy ugy fog felelni, a mint felelt. Nem hittem, hogy olyan fegyvereket fog használni, minőket senkitől sem érdemlék s ő tőle legkevésbbé, s a melyek ő hozzá nem is méltók: a gyanúsítás, a lenézés fegyvereit. Ha kardot szúrt volna belém, hallgatnék, de miután bunkósbottal támadt meg, nem hallgathatok.

Azt mondja: Nem tünik-e ki, hogy Petőfi kegyelettel akarván szólani, szólt igen roszul palástolt s mondhatom, igen idétlen szánakozással?“ stb. Erre minden elfogulatlan ember azt fogja mondani, hogy nem tünik ki, de ha csakugyan ez tünnék ki, ugy megvallom, nem oly hangon irtam, mint lelkem mélyében akartam.

Azt mondja: „Petőfi Vörösmartyról, kivel barátságos viszonyban van, mindeddig még egy jó szót

sem szólt; honnan van az, hogy oly mohón ragadta meg az alkalmat, róla kárhoztatását kimondani?“ stb. Engedjen meg Vörösmarty, de azt nem tudja, nem tudhatja, hogy én ez alkalmat mohón ragadtam-e meg vagy hosszu és kínos lelki harcz után? és a mit előbb mond, az egyátalában nem áll, mert én már nem egyszer mondtam róla jót és igen sok jót nyilvánosan (az 1845-ki Életképekben megjelent Uti jegyzeteimben, az 1847-ki Hazánkban megjelent Uti leveleimben stb.), de arról nem tehetek, ha elmulasztotta elolvasni, vagy arra méltónak nem tartotta. És azon felül tettem azt, mit senkivel sem tettem, összes költeményeimet neki ajánlottam „tisztelet és szeretet jeléül“. Hogyan mondhatja hát, hogy mindeddig egy jó szót sem mondtam felőle? miért akar tényeket megsemmisíteni? Én legfölebb hibáztam azon versemben, de ő vétkezett, midőn azt nem a legtisztább baráti és hazafiúi fájdalom, hanem isten tudja milyen rosz indulat kifolyásának magyarázta. Ezzel azon gyanút vágja arczomhoz, hogy én soha sem voltam őszinte tisztelője, hogy én csak tettetém iránta a tiszteletet, szóval, hogy kétszinű ember vagyok, s ez a legczudarabb jellemtelenség, mi embertől telik, s ezt nem engedhetem meg, hogy magamon száradjon. Fölhívom mindazokat széles e világon, kik engem ismernek, nyilatkozzanak valamennyien, tapasztalták-e bennem csak árnyékát is a kétszinűségnek? ha igen, borítsa fejemet a nemzet megvetése!

E gyanusítás fáj, és fáj az a lenéző hang,

melyen beszél velem Vörösmarty, mondván többek között: „én elitélem őt! kicsoda? Petőfi, kit? Vörösmartyt“ stb. Már kérem alázatosan, akárki az a Petőfi, de mindenesetre olyan ember, kit Vörösmartynak sincs semmi joga lenézni. S ha épen kedve volt Vörösmartynak a szerénységről beszélni, inkább akárhol beszélt volna róla, mint itt, midőn ő is feledni látszik a szerénységet. Egyébiránt a mi a szerénységet illeti: én azt igen silány portékának tartom, melynek betanulását soha sem találtam fáradságra méltónak, mert az a jezsuiták találmánya. Göthe teljes hosszu életében egyszer mondott okosat, akkor, midőn azt mondta: „Nur Lumpe sind bescheiden.“

Czikke végén, miután a szerénységet repetálta, igy szól Vörösmarty: „birónak még te kicsiny vagy“. Nincs mit szólnom ellene, elismerem teljesen, ha azon érdemes táblabirói hiszemben él Vörösmarty is, hogy mindaddig kicsiny az ember birónak, mig nagy hasa nincs.

Különben, a mit ő gondol, én is azt gondolom, hogy t. i. e tollharcz nem bontja föl közöttünk a jó viszonyt. De ha ellenkezőleg lenne is, nemcsak ő vele, hanem akárkivel szemben a föld hátán, mindig kimondanám szabadon meggyőződésemet. Inkább legyek ezután is, mint ekkorig voltam, bátran és kérlelhetlenűl kimondott meggyőződésem martyrja, hogysem gyávasággal vádolhassam enmagamat. Én magammal akarok békében élni, nem a világgal. *Petőfi Sándor.*

(Kossuth Hirlapja, 1848. szeptember 8.)

III.

Tábori levelek.

I.

Levél a Pesti Hirlap szerkesztőjéhez.

Erdőd, oct. 1. 1848.

Kővárvidékén keresztül akartam kiküldetésem helyére, a Székelyföldre utazni, s Nagy-Bányáról kénytelen valék visszafordulni. Ott találkoztam Teleki Sándorral, Kővárvidéke főispánjával és Mihályi Gábor kormánybiztossal. Tőlök tudom a következendőket. Az egész krasznamegyei és kővárvidéki oláhság föl van lázadva. A lázadás középpontja Naszód, hol valami Jovics ezredes és Urbán alezredes fegyvereket és pénzt osztogat az oláhok között, kik hozzájok csatlakoznak. Már mintegy tizezeren vannak talpon; a kővárvidéki megyei pénztárt (mintegy 18,000 pengőt) elrabolták, s egy házat fölgyujtottak. A magyar urak azon helyekről már mind Nagy-Bányán vannak, minthogy életök nem biztos többé. Maga Teleki és a kormánybiztos majd elfogatott; csak csellel sikerült elillanniok, s midőn kocsira ültek s elvágtattak, két puskát sütöttek rájok az oláhok, de szerencsére egyik sem

talált. Több megyei tisztviselőt vasra verve vittek Naszódra; mi sorsra jutottak ott, nem tudni. Szatmár megye már teszi a szükséges lépéseket, a mennyire tőle telik; egy pár ágyu és néhány száz nemzetőr van utban. Én is velök megyek. Tennap szólitottam föl levélben az alispánt, hogy átalános népfölkelést hirdessen a megyében, miután a megindult sereg igen csekély az ellen erejéhez képest. Remélem, az alispán meg fogja azt tenni, s nem vár ministeri rendeletekre. Hát Pesten mi történik? hol van már Jellasics? hátrált-e vagy előbb jött? semmit nem tudunk. Irtóztató körülmények, de bátorság nemzetem, bátorság és ismét bátorság, s a haza mentve lesz!

(Pesti Hirlap, október 10.) *Petőfi Sándor.*

II.

Levél a Képviselőházhoz.

Debreczen, deczember 8-kán 1848.

Képviselő polgárok! Milyen nagy fontosságu lehet egy kis költemény, bizonyitja egy franczia tábornok levele, ki azt irta a conventnek, hogy vagy küldjenek neki tetemes segédsereget, vagy küldjenek egy kiadást a marseillaiseből. — Ha elég buzditónak találják önök a következő költeményt, nyomassák ki annyi példányban, a mennyit szükségesnek fognak látni, s küldjék szét országszerte

a magyar táborba. Részemről igen ohajtom, hogy miután szigorú körülményeim elvonták egy kis időre a hadi pályáról személyemet, legalább lélekben azalatt is részt vegyek nemzetem harczaiban.

(Következik a *Csatadal.)*

(Közlöny, 1848. deczember 20.) *Petőfi Sándor.*

III.

Levél a Közlöny szerkesztőjéhez.

(1) *Vizakna,* február 3. 1849.

Bem táborában vagyok. Alkalmasint nekem van az egész táborban legkevesebb dolgom, s mégis csak annyira érek rá, hogy a történteket és történendőket csupán rövid vázlatban futólag közölhetem. A január 21-ki Szeben alatti véres csata után, melyben nem az ellenség, hanem a fatum kényszeritett hátrálni, seregünk Szelindekre vonult s onnan két ízben verte vissza diadalmasan a császáriakat. Soha vezér, soha sereg dicsőbb hősiséget nem fejtett ki, mint a mieink e két alkalommal. Most csak ennyit mondok rólok; később, a mennyire tollamtól telik, örökíteni fogom őket. Szelindekről január 31-kén ide jöttünk át Vizaknára, a mennyire én értem azért, hogy Temesvár és Szeben közötti közlekedését a császáriaknak megszakítsuk, s ez tökéletesen sikerült. Egy osztály Kemény alezredes vezérlete alatt előnyomult Déva

felé, hogy az Aradról jövő Beke őrnagygyal egyesüljön, s a Temesvárból Szebenbe érkező ember- és lőszerbeli segitséget elfogják, a mi ezóta megtörtént. A lefoglalt szászsebesi posta leveleiből, miket Kemény már megküldött tábornokunknak, kitünik, hogy a szebeni lakosok és a császári katonák Szebenben igen gonoszúl vannak. A császáriaknak sem pénzök, sem kenyerök, sem lőszerök, s a lakosság kétségbeesett félelmek közt.

Utban van hozzánk Háromszékből 8000 és Csikszékből 3000 székely, de ezeket be sem várva, mihelyt Beke őrnagy megérkezik, azonnal megrohanjuk Szebent, s Bemtől az utósó honvédig reméljük, hiszszük, hogy urai leszünk Szebennek, a mivel annyi van mondva, hogy Erdélyben tönkre lesz téve a reactio utósó íziglen. Akkor aztán megyünk vezérestül seregestül a Tisza partjaira, hogy a rónák hazájának is megmutassuk diadalmas zászlóinkat . . . megyünk bérczi folyamok gyanánt, mint hajdan a Betlenek, Rákócziak, Tököliek, s hullámainkon viszszük a szabadság bárkáját!

(Közlöny, 1849. február 9.) *Petőfi Sándor.*

IV.

Ugyanahhoz.

(2) *Debreczen*, febr. 15. 1849.

A magyar hadtörténet nem legszerencsésebb, de legdicsőbb napjai után irom e sorokat. Az erdélyi

táborból érkezem; a kiállott óriási fáradalmak után jól esnék egy kicsit melegednem és pihennem családi tüzhelyemnél, de kiszakitok drága perczeimből néhányat, hogy tudassam a hazával, ha csak röviden is, az erdélyi utósó eseményeket, melyek a gyávákat talán csüggeszteni (a mi különben semmi veszteség), de a bátrakat még inkább lelkesiteni fogják, mert a valódi férfira nézve nem lehet lelkesitőbb példa, mint a balsorsban is meg nem tört, sőt meg nem hajlott emberek müködése. — Bem február 1-én, mint már előbb megirtam, seregével Vizaknára vonult át, s ott 4-kéig csendesen voltunk. Febr. 4-kén kijött elénk az ellenség Szebenből, hol erdélyi minden, de minden erejét összepontositotta. Vizakna előtt megtámadott bennünket; a szó betü szerinti értelmében 10-szer, mondd tizszer nagyobb ereje volt, mint nekünk. Négy óráig tartó ütközet után, mely egyike volt a legvéresebbeknek, miket e korban vivtak a magyar seregek, kénytelenek voltunk hátrálni. Kölcsönös ágyúzás közt értünk Szerdahelyre, az első állomásra; az ellenség csaknem odáig követett. Szerdahelyt megpihenvén, éjfél után indultunk Szászsebes felé, hova virradatkor értünk, s hol a gyulafejérvári garnison, mely értesitve volt visszavonulásunkról, ágyúszóval fogadott. Egy órai ágyúzás és csatártüzelés után rohammal vettük be Szászsebest, melyet a fejérváriak eszeveszett futással hagytak el; zsákmányunkúl egy pár töltényes szekér jutott, mi nekünk igen jól esett. Dél tájban utólértek

bennünket a szebeniek, csatárainkat egy pár órai harcz után beszorították a városba, s ágyúztak ránk késő estig, de sikeretlenül. Másnap reggel az éjen át ismét tetemesen szaporodott ellenség csaknem egészen körülvett; egyszer jelentik Bem tábornoknak, hogy parlamentaire jött. Bem azt felelte, hogy küldjék őt vissza. A parlamentaire lengyel, mondja a jelentő. „Annyival inkább“, felelt Bem; „olyan lengyellel nem beszélek, ki most ausztriai szolgálatban van.“ Mindamellett eléje vezették a parlamentairet, de a tábornok röviden csak azt mondta neki: ‚nem alkuszom‘, s ezzel kikisértette őt. Ezalatt mi is vonultunk ki a városból Szászváros felé. Fél órányira haladtunk, midőn az ellenség észrevette kitakarodásunkat, s ekkor egész erejével utánunk rugaszkodott, s igy jöttünk szakadatlan ágyúzás között, mely azonban semmi veszteségünkbe nem került, valami egy órányira Szászvárostól, hol egy falut fölgyujtottunk, mi által ketté lett vágva az út közöttünk s a császáriak között. Este volt, mikor oda értünk. Azt gondoltuk, egész békével huzódhatunk be Szászvárosba, de csakhamar megdördültek előttünk az ágyúk; a szász és oláh népfelkelés fogadott bennünket. Szászvárost is rohammal kellett bevennünk. Virradat előtt jött a jelentés, hogy a szebeniek utólértek. Visszamentünk eléjök, s mintegy két óráig harczoltunk velök, nem a diadalért, mely lehetetlen volt, hanem a becsületért, melyet annyi bajnak utána is épségben hoztunk meg az nap délben Dévára,

hol a Magyarországból érkezett segédseregekkel egyesültünk. Ez volt 7-kén; 8-kán én elhagytam (de csak rövid időre) a tábort, s azóta mi történt? nem tudhatom, csak annyit tudok a tábornoktól, hogy ő másnap azonnal indult visszafelé, s hiszem, hogy seregünk most ismét, ha Szebenben nincs is, bizonyosan Szeben alatt van, és nem sokára benn lesz. Azon sereg, mely négy napi szinte szakadatlan csatatüzben ugy viselte magát, azon sereg, melyet Bem vezérel, lehetetlen, hogy ne győzzön! Szeretném Bemet egész nagyságában felmutatni a nemzet, a világ előtt, de ahhoz több és nyugott idő kellene, hogy lelkem minden erejét összeszedhessem, — most csak e puszta vázlatban leirt tények szóljanak mellette. Bármily derék hősi volt e sereg, az, hogy egy csomóban és épségben maradt e viharos napok után, egyedül tábornokának érdeme.

(Közlöny, 1849. február 17.) *Petőfi Sándor.*

V.

Ugyanahhoz.

(3) *Szászsebes*, április 11.

Néhány heti betegeskedésem után visszatértem e hó elején azon hadsereghez, melynek hogy tagja vagyok, büszkeségem, mert vezére Bem; és boldogságom, mert Bem nekem barátom, atyám. A sors ugy akarta, hogy részt vegyek e hadsereg annyi

fáradalmaiban, veszélyeiben és szerencsétlenségeiben, s hogy diadalmánál ne legyek jelen. Nem zúgott az ágyú, nem csengtek, csörögtek, ropogtak a fegyverek, midőn Szebenbe bementem, csend és béke volt, — az ellenség akkor már Oláhországban bujdosott, német és muszka. Szebenben találtam Bemet; mint egyszerü közember mentem hozzá, minden igény és vágy nélkül; ő visszaadta a kapitányságot s kinevezett segédének; az elsőt közönyösen, a másodikat gyönyörrel fogadtam el. Másnap Gyulafejérvár alá mentünk, s azt még az nap mintegy 3 óra hosszat ágyuztuk, s föladásra szólitottuk föl; a várbeliek egyikre is másikra is huszonnégy fontosokkal feleltek. A tábornok annyi sereget hagyván a vár körül, mennyi elegendő annak teljes bekeritésére, ide jött Szászsebesbe, s azóta itt vagyunk. Holnap vagy holnapután indulunk Magyarországra. — A napokban voltak itt a hadügyministernek s a nemzetgyülésnek küldöttei, kik meghozák Bemnek az elsőrendű érdemjelt. Az átadás csak szobában, néhány tiszt jelenlétében történt, mert helyben nincs sereg s különben is a mi vezérünk nem szokott az efféle sallangos és csattogó czeremoniákhoz. Volt ennek a kis szobai ünnepnek mindamellett sok pedanti és táblabirói oldala, de volt olyan momentuma is, mely megható, megrázó, mondhatni nagyszerü volt, midőn az öreg Németh alezredes e szavakkal adta át tábornokunknak az érdemjelet: „Én nem vagyok szónok, s ha az volnék sem tudnék most beszélni;

engedje meg ön, hogy megcsókoljam önnek jobb kezét, mely az én hazámért vérzett!" és sirva csókolta meg a tábornok csonka kezét, s mi, kik jelen voltunk, mindnyájan sirtunk — de ezt nem olvasni kell, ezt hallani és látni kellett volna. — Tennap küldötte szét Bem a kisebb érdemjeleket serege jobbjainak. E sorok irójának szerencséje van ezek közé tartozni. S igy meg vagyok végre jutalmazva is, pedig tulságosan, nem az által, hogy érdemjelet kaptam, hanem azon mód által, melylyel azt nekem átadta Bem. Legyen gyöngeség tőlem, vagy akármi, én meg nem állhatom, hogy e jelenetet ki ne irjam. Saját kezével tüzte mellemre az érdemjelt Bem, bal kezével, mert jobbja még föl van kötve, s ezt mondá: „bal kézzel tüzöm föl, szivem felőli kezemmel!" s midőn elvégezé, megölelt, hosszan és melegen ölelt! — az egész világ tudja, hogy én nem vagyok szerény ember, de istenemre mondom, ennyit nem érdemeltem. Oly megilletődéssel, melytől, ha eszembe jut, most is reszket a lelkem, ezt feleltem: „Tábornokom, többel tartozom önnek, mint atyámnak; atyám csak életet adott nekem, ön pedig becsületet."

(Közlöny, 1849. április 26.) *Petőfi Sándor.*

VI.

Ugyanahhoz.

(4) *Karánsebes,* április 17. 1849.

Kijöttünk Erdélyből, még pedig jó omennel, mert első lépésünk is diadal. Vaskapun innen, Vaiszlova határőr falunál vár bennünket az ellenség. Megtámadtuk, megvertük. Veni vidi, vici. Két zászlóalj volt ellenünk, seregünkből csak négy század (a 78. számu székely zászlóaljból) volt a tüzben, s e négy század a legalább 2000 emberből álló ellenséget mintegy két órai harcz után oly kétségbeesett futásnak lóditotta, hogy Karánsebesig meg sem állt, s onnan is még az nap tovább futott, ugy hogy tennap reggel, midőn ide értünk, a városiak fejér zászlókkal fogadtak. Az ellenség elesetteinek számát nem tudjuk bizonyosan, láttunk valami húsz agyonlőttet s mintegy ötven vizbe fultat, kik a Tuneten keresztül akarták életöket a hegyekbe vinni. Mi nekünk — a mi talán hihetetlen, magam sem hinném, ha jelen nem lettem volna — még csak sebesültünk sincs egyetlen egy sem. Két ágyujok is nálunk maradt; az egyiket négy székely a szemem láttára vette el példátlan bátorsággal. Tábornokunk ma jutalmazta meg őket érdemjellel és pénzzel, de méltók, hogy neveiket is tudja a haza: Deák Máté, Nagy József, Nagy Imre, Szabó Márton közlegények. Átaljában csak annak lehet fogalma a székely vitézségről, a ki maga látja. Ezek valóban csodagyermekek, mert

nagy részök jóformán gyermek még. Nyugott bátorsággal, mondhatni kimért lépésekkel haladnak a csatában előre folyvást biztosan, mint a réten a kaszások, s még énekelnek, mikor már ropognak fegyvereik. A lövöldözést hamar megunják, szuronyt szegeznek, s rohannak, és velök rohan az enyészet; az ellenségnek nem marad más, mint futni vagy meghalni. De a székely csak egy feltét alatt ily vitéz: ha vezére még vitézebb, mint ő, s azért szükséges, hogy Bem legyen a vezérök. De a mily hóditó a mi tábornokunk rettenetes fegyvere, tán még hóditóbb hasonlithatlanul szelid bánásmódja a harcz után. A környékbeli lakosság, mely eszeveszetten futott el előttünk, jövöget visszafelé, látván, hogy a honmaradtaknak semmi bántása nincs. Ha e szerencsétlen nép még egyszer fellázad ellenünk, méltó, hogy exterminaltassék. Jövő levelemet honnan irom? nem tudom, tán onnan, a honnét legkevésbbé gondolnók. A mi öreg urunktól sok kitelik.

Petőfi Sándor.

(Közlöny, 1849. május 1.)

VII.

Ugyanahhoz.

(5) *Pest,* június 11. 1849.

Ismét lemondtam, és pedig most nemcsak őrnagyi rangomról, hanem a katonaságról egészen és örökre. A roszakaratuak és avatatlanok e lépé-

semet a legbotrányosabb magyarázatokkal kisérik. Én egyetlen nyilatkozatommal megczáfolhatnám őket a megsemmisitésig, de czáfolatom oly zavarokat idézhetne elő, melyeket most elkerülni hazafiui kötelesség. Ezen kötelesség mindig szent volt előttem, most tizszeresen az; tehát hogysem ezt megsértsem, inkább hagyom magamat rágalmazni, kisebbiteni azon ideig, midőn körülményeink változtával elmondhatom lelépésem okait, elmondhatom, hogyan bántak velem, hazafiui áldozataim-, irataim- és tetteimért. Addig csak arra figyelmeztetem a nemzetet, hogy rágalmazóim olyan emberek, kik egyik-másik sutban hunnyászkodtak, mig én Bem oldalánál, Bem által megkoszoruzva harczoltam az erdélyi csatatéreken!

Petőfi Sándor.

(Közlöny, 1849. június 17.)

Jegyzetek.

1. Magán-levelek.

I. *Csörföly Lajoshoz.* Először: Békésmegyei Közlöny 1885. márcz. 1. Eredeti kézirata a Petőfi-társaság birtokában. — *Csörföly Lajos,* Petőfi aszódi tanulótársa, ekkor a pozsonyi lyceumban tanult, később tótkomlósi jegyző lett. A *Jakubovics*-testvérek szintén aszódi társai s ekkor pozsonyi tanulók voltak. *Boleman István* (1795--1882.) 1820—1840-ig volt a selmeczi lyceum tanára.

II. *Nagy Imréhez.* Először: Vasárnapi Ujság 1866. jún. 10. — *Nagy Imre* akkor Petőfi rokonaival, Orlai Petrics Somával és Salkovics Károlylyal együtt volt szálláson s mindhárman a soproni lyceumban tanultak.

III. *Bajza Józsefhez.* Először: Petőfi Vegyes Művei III. (Gyulai kiad.) Eredeti kézirata, valamint a levélhez mellékelt versek *(A borozó, Dalforrás, Változó izlés, Ideál és való)* kéziratai elvesztek.

IV—VI. *Szeberényi Lajoshoz.* Először: Szeberényi, Néhány év P. életéből, Szeged, 1861. A IV—V. sz. eredeti kézirata nincs meg, a VI-iké a Nemzeti Muzeum Petőfi-szekrényében. — *Szeberényi L.* (1820—1875.), kivel P. Selmeczen ismerkedett meg (l. I. lev.), ekkor Vieszkán (Trencsén vm.) nevelősködött, később ügyvéd, hirlapiró, tanár, végre pozsonyi lelkész lett. — *Domanovszky Endre* (1817—1895.) ekkor Pozsonyban theologiát, a következő évben Pápán jogot tanult, később középisk., majd jogakadémiai tanár lett. — Petőfi az említett képzőtársulati pályázaton *Szín és való* czimű balladájával jutalmat, a *Lehel* czimüvel és

még két lyrai költeményével (l. V. l.), dicséretet nyert; mindkettőt barátai szavalták az „Öröm-ünnep"-en, ő pedig az *Ólmos botok*at szavalta Gaaltól, oly sikerülten, hogy a jelen volt gróf Eszterházy Pál egy aranyat adott neki jutalmul.

VII. *Bajza Józsefhez.* Először: Nővilág, 1860. márcz. 25. Eredeti kézirata a Nemzeti Muzeum Petőfi-szekrényében.

VIII. *Frankenburg Adolfhoz.* Először: Koszorú, 1880. IV. 193. Frankenburg megjegyzi, hogy a kiadó nem díjazván a verseket, az *Emlény*ből kénytelen volt minden beküldött verset kizárni, de Petőfinek *Az utolsó alamizsna* cz. s egyéb költeményét közölte a még azon évben megindított *Magyar Életképek* cz. folyóiratában.

IX. *Bajza Józsefhez.* Először: Nővilág, 1860. márcz. 25. Kézirata a Nemzeti Muzeum Petőfi-szekrényében. Vachott S. már Pozsonyban gyüjtött pár forintot a nyomorgó költő számára, Pestre rándulva ismét gyüjtött számára, Nagy Ignácznál pedig kieszközölte, hogy munkát adjon neki az általa szerkesztett Külföldi Regénytárnál. (L. a XI. lev.)

X. *U. a.-hoz.* Először: Petőfi Vegyes Művei III. k. Kézirata a Nemzeti Muzeum Petőfi-szekrényében. — *Verőczey* álnév alatt Bajza szokott szigorú lapszemlét írni az Athenaeumba. Bajza most Petőfinek a Regélőben megjelent *Én* cz. költeményéről ezt írta: „*Én* Petőfitől nem üres, de kevés gond a rímekre. Ily játszi schema szigorúbb tisztaságú mértéket is kiván."

XI. *Szeberényi Lajoshoz.* Először: Szeberényi id. k. Kézirata a Nemzeti Muzeum Petőfi-szekrényében. — A levélben említett regények közül: *A koros hölgy.* Francia regény. Irta Bernard Károly, 1843-ban, *Robin Hood.* Angol regény. Irta James György, 1844-ben jelent meg, mindkettő Hartlebennél. Petőfi mindkettőt németből fordította, mert a franczia és angol nyelveket csak később tanulta meg.

XII. *Orlai Petrics Somához.* Először: Petőfi Vegyes Művei III. k. Kéziratai nincsenek meg. Dátuma csak az életrajzi adatokból és a XIII. levélből következtethető.

XIII. *Bajza Józsefhez.* Először: Nővilág, 1860. márcz. 25. Eredeti kézirata a Nemzeti Muzeum Petőfi-szekrényében. A levélben említett dramaturgiai munkákat nyilván Bajza ajánlotta neki tanulmányozásra; maga is kora ifjuságától kezdve szivesen forgatta az efféle munkákat s Petőfit szinészi pályáján kivánta velök művészi törekvéseiben támogatni.

XIV. *Nagy Ignáczhoz.* Először: Nővilág, 1860. márcz. 25. (Bajza leveleivel együtt) Eredeti kézirata a Nemzeti Muzeum Petőfi-szekrényében. Ekkori debreczeni napjaira, v. ö. Petőfinek *Egy telem Debreczenben* cz. költeményével.

XV. *Tárkányi Bélához.* Először: Fővárosi Lapok, 1870. aug. 25. Dátuma csak életrajzi adataiból következtethető.

XVI. *Pákh Alberthez.* Először: Vasárnapi Ujság, 1889. 51. szám. Eredeti kéziratának hasonmása a Vasárnapi Ujság 1901. 44. számában. Az Athenaeum kiadásában (P. S. Összes Művei vegyes III.) három sor: „Te pedig — maradjon" kimaradt a levélből, pedig ez Vörösmarty iránt való tiszteletéről fontos életrajzi adalék. A levélben említett előbbi levél elveszett; ezzel küldte meg Pákhnak a pénzt, melyért Fogasnénál kezeskedett. Jókai emlékezete szerint ez is nagyon bohókás hangú volt.

XVII. *Tárkányi Bélához.* Először: Petőfi-reliquiák. 1878. — A levélben említett legenda Sujánszky Antal *Őrangyal* cz. (1845.) vallási almanachjába volt szánva.

XVIII. *Dömök Elekhez.* Először: Bihar, 1878. jan. — A levél dátuma a *Helység kalapácsá*nak megjelenési idejéből tehető okt. végére. A levél végén említett *Legendát* a czímzett az Üstökös 1873. 3. sz. adta ki. — *Dömök Elek* Petőfi aszódi tanulótársa volt.

XIX *Degré Alajoshoz.* Először: Degré Visszaemlékezései I. k. Itt említi, hogy Petőfitől több levelet is kapott, de mind elveszett. Degrének a levélben említett „darabja" az *Eljegyzés álarcz alatt.* cz. vigjáték előadása febr. 19-re volt kitűzve, de csak ápr. 14-én került színre. — Petőfi a finomkodó *Honderű*vel és szerkesztőjével P. Horváth Lázárral már szakított, ezért gúnyolódik rajta és munkatársain.

XX. *A Pákh-nővérekhez.* Először: Vasárnapi Ujság, 1889. 51. sz. Petőfi felvidéki útján ismerkedett s barátkozott meg régi barátja nővéreivel s a Pákh Albert haza küldendő levelében emlékezik meg róluk.

XXI. *Kecskeméthy Aurélhoz.* Először: Koszorú, 1882. VIII. 572. Kézirata a Petőfi-társaság birtokában. „Amit én Jókairól irtam . . .“ Petőfi t. i. a Pesti Divatlap 1845. decz. 11-iki számában *Jókai Mórhoz* cz. költeményt írt, amiért többi barátai, köztük Kecskeméthy is, megnehezteltek Petőfire. A többire nézve l. alább az *Özv. Jókainéhoz* czímzett LXXXI. sz. levelet s a hozzá irt jegyzetet. — *Kecskeméthy A.* ügyvéd és hirlapíró. Meghalt 1877-ben.

XXII. *Várady Antalhoz.* Először: Budapesti Hirlap 1893. máj. 12. *Várady Antal* (1819—1885.) még mint jurátus ismerkedett meg Petőfivel; mint a Kör jegyzője, jó szolgálatokat tett neki költeményei kiadása és terjesztése körül. Jó ideig (1846. nyaráig) együtt is laktak, míg V. meg nem nősült; esküvőjén Petőfi és Jókai szerepeltek, mint tanuk.

XXIII. *Urházy Györgyhöz.* Itt jelenik meg először. Eredeti kézirata a Petőfi-társ.-nál. — *Urházy György* (1823—1873.) hirlapiró, ki Magyarország és Erdély egyesítése érdekében ekkor az *Unio* cz. zsebkönyvet szerkesztette.

XXIV. *Bernát Gáspárhoz.* Itt jelenik meg először. Eredeti kézirata a Petőfi-társ. birtokában, mint „*ismeretlenhez*“ intézett levél, dátum nélkül. A „*Satira kincs*“ azonban, melyről a levélben szó van, biztos nyomra vezet. *Bernát Gáspár* ugyanis egy Petőfihez (szintén dátum nélkül) intézett kacskaringós nyelvű levélkében a „Kont vitéz paródiájáért“ (Pákh Albert „Csont“-ja) küldi hozzá szolgáját: „Ha tehát birtoklatod, avagy tudomásod istenei által nyomára jöhetnék ezen kedélydús *Satira kincsnek*“ stb. Erre feleli Petőfi — Bernát Gáspár képtelen beszédét utánzó stílusban, hogy nem tudja megszerezni a kért paródiát. A levél hangja legjobban odaillővé teszi a XXV. számú levél mellé, de lehet, hogy még későbbi. — L. még az LIX. sz. l.-hez írt jegyzetet.

XXV. *Várady Antalhoz.* Először: mint a XXII. sz. Dátuma (1846. végéről) bizonytalan. A tréfás *Dunnye sór* megszólítás az oláh nyelvben = úrfi.

XXVI. *Orlai Petrics Somához.* Először: P. Vegyes Művei III. k. — Petőfi ekkori anyagi helyzetére nézve l. a XXVII. levelet.

XXVII. *Kovács Pálhoz.* Először: Petőfi Ujabb Reliquái. 86. l. — *Kovács Pál* (1808–1885.) ekkor győri orvos s termékeny novellairó, a *Vaterland*ot 1847. januártól *Hazánk* czím alatt szerkesztette s mivel az akkori ifjabb irók legkiválóbbjait tudta megnyerni munkatársaiul, a lap igen tartalmassá vált. Petőfi annál szivesebben vállalkozott dolgozásra, mivel ekkor csak az Életképekbe dolgozott s Kovács jól fizetett; igyekezett barátait is megnyerni munkatársakul. (Ezekre nézve l. Kovácshoz később írt leveleit.) Az 1847-iki első számban csakugyan megjelent a *Csalogányok és pacsirták* cz. költeménye.

XXVIII. *Gróf Teleki Sándorhoz.* Először: Koszorú. 1880. III. 44. — *Gróf Teleki Sándorral* (1821—1892) Petőfi 1846. őszén Nagykárolyban ismerkedett meg s rokon tulajdonságaiknál fogva hamar összebarátkoztak. L. Petőfi következő leveleit. — *Viktor = Haray* Viktor, Teleki titkára.

XXIX. *Arany Jánoshoz.* Először: Aranyhoz írt valamennyi levél Arany J. Hátrahagyott Iratai és Levelezései III. k.— A kézirat és költemény hasonmása u. o. mellékletül. — Arany prózai válasza nem maradt fenn, költői *Válasza* is csak halála után jelent meg *Összes Munkái* kiadásában.

XXX. *Gróf Teleki Sándorhoz.* Először: Koszorú, 1880. III. 43. — Megkapta-e Petőfi e második sürgetésre a pénzt, nem dönthető el; Teleki Sándor emlékirataiból nem tűnik ki világosan, hogy az ekkor kölcsönzött pénzt fizette-e vissza Petőfi 1849-ben vagy későbbi kölcsönét rendezte. Annyi bizonyos, hogy a kölcsönkérdés nem zavarta meg barátságukat, mert Petőfi ezen év szeptemberében Koltóra vitte ifjú nejét.

XXXI. *Kovács Pálhoz.* Először: Képes Ujság. 1859.

aug. 14. — Mivel a *Kutyakaparó* a Hazánk febr. 16-iki számában jelent meg, a levél dátuma hibás: 18 helyett, aminthogy a postabélyeg is ezt mutatja: Pesth $^{18}/_{2}$.

XXXII. *Kovács Pálhoz.* Ennek kelte is hibás: 18 helyett 20-at mutat a postabélyeg is. — A levél hátlapján említett költemény: *A XIX. század költői.*

XXXIII. *Arany Jánoshoz.* Arany válaszait l. Hátrahagyott Iratai stb. III. k.

XXXIV. *Sass Károlyhoz.* Először: Halasi Ujság, 1883. 7. sz. A kézirat hasonmása: Vasárnapi Ujság 1901. 41. sz. — *Sass Károly,* kivel Petőfi még Sopronban kötött ismerettséget, ekkor uradalmi irnok volt gróf Károlyi Lajos erdődi birtokán.

XXXV. *Arany Jánoshoz.* Arany ezután még két levelet írt (ápr. 21-én a szalontai nagy tűzvészről), de Petőfi legközelebbi levelét (XLIV. sz.) csak jún. 18-án írta; időközben Szatmármegyében járt s jún. első felében Aranyt is meglátogatta.

XXXVI. *Kovács Pálhoz.* Petőfi öcscse, István, később honvéd, majd ügyes gazdatiszt, (1825—1880.) nemcsak olvasgatni szeretett „végtelenül“, hanem — nyilván bátyja hatása alatt — irogatni is kezdett. Verseit és egész életét l. a Petőfi-Könyvtár XVII. k.

XXXVII. *Térey Marihoz.* Először: P. Ujabb reliquái, 100 l. Eredeti kézirata a Petőfi-társaság birtokában. — *Térey Mari,* Szendrei Júlia barátnéja, 1857-ben mint Kovács Edéné halt meg. — A levélben említett könyv Petőfi *Összes Költeményei.*

XXXVIII. *Kubinyi Rudolfhoz.* Először: P. Ujabb reliquái 101. l. Eredeti kézirata a Petőfi-társaság birtokában. — *Kubinyi Rudolf* (1817—1896.) ekkor tiszt. megyei főjegyző, később többször képviselő, végre főispán. Várgedei birtokán lakott s vendégszerető házában kötött barátságot Petőfivel, ennek felvidéki útja alkalmával.

XXXIX. *Sass Károlyhoz.* Először: Halasi Ujság, 1883. 7. sz. — *Pista* — dr. Sass István, Károly bátyja s Petőfi régi barátja.

XL. *Orlai Petrics Somához.* Először: P. Vegyes Művei III. k. Kézirata nincs meg.

XLI. *Kubinyi Rudolfhoz.* Először: Zilahy K. Petőfi életrajza. 1864. Kézirata nincs meg. — Petőfi pénz dolgában nagyon scrupulosus volt (saját szavai a LXXIII. sz. levélben) s bárhonnét kerítette elő, a határidőre mindig pontosan megfizette tartozását. Ezt is, l. LVIII. sz.

XLII. *Pap Zsigmondhoz.* Először: Tört. Lapok, 1874. ápr. 2 — *Pap Zs.* (később kir. járásbiró Nagybányán) még pesti ismerőse volt Petőfinek, s megigérte neki, hogy lefesti számára Szendrey Júliát, kinek különben udvarolt is, azért boszantja őt Petőfi azzal, hogy szeptemberben meglesz a lakodalma.

XLIII. *Sass Károlyhoz.* Először: Halasi Ujság, 1883. 7. sz. A kézirat hasonmása: Vasárnapi Ujság, 1901. 41. sz. — Petőfi külföldi útja, amiről az előbbi levélben is szól, csak terv maradt; okát l. a köv. Aranyhoz írt levelében.

XLIV. *Arany Jánoshoz.* Petőfi Szatmárból jövet meglátogatta Aranyt Szalontán s jún. 1—10-ig felejthetetlen napokat töltött nála. Ott írta *Sári néni* cz. versét arra az öreg asszonyra, ki a tavaszi tűzvész után Aranynál a színben vonta meg magát, s az *Arany Laczihoz* cz. költeményét, mely — ha Arany maga nem állítaná is — fényes bizonysága annak, mennyire szerette költő-barátja gyermekeit: a három éves Laczit s kis nénjét, Juliskát. A szalontai kedves napokról különben maga is részletesen szól alább LI. sz. verses levelében. — *Illyés uram* = Szalontán fogadott kocsisa.

XLV. *Kovács Pálhoz.* Aranynyal nyilván szalontai látogatásakor beszélték meg az írói tiszteletdíjakat.

XLVI. *Arany Jánoshoz.* Először: Arany Hátrahagyott Iratai III. k. jegyzetei közt, 493. l. Eredetije Tompa levelének hátlapjára volt írva. Tompa később (1848) Petőfivel összeveszvén (elhidegülésük kezdetét és okát l. alább az LIV. sz. levélben), ennek minden levelét tűzbe dobta. Mivel ekként nagy sajnálatára semmi emléke sem volt

Petőfitől, utóbb Arany neki ajándékozta Petőfi róla szóló levelét, Tompa halála után pedig özvegye ajándékából Szász Károlyhoz került. V. ö. Petőfi *Tompa Mihálynál* cz. költeményével.

XLVII. *Lisznyai Kálmánhoz.* Először: Zilahy Petőfi életrajza, 1864. — *Lisznyai Damó Kálmánnal* (1823—1863) még Pozsonyban (1843) ismerkedett meg Petőfi; együtt tervezett külföldi útjukra s L. palóczos beszédére czéloz a levélben; a „sequestrum" pedig arra vonatkozik, hogy L. ellen csődöt hirdettek.

XLVIII. *Pap Zsigmondhoz.* Először: Lendvay Emléklap, Nagy-Bánya, 1881. máj. 29. — Petőfinek annyira tetszett Nagybánya és környékének szépsége, hogy azzal a tervvel foglalkozott, hogy ide jön lakni s már egy házat ki is szemelt lakásul; de terve hamar megváltozott. — Rivuli Dominarum = Nagybánya régi magyar nevének (Asszonypataka) latin fordítása.

XLIX. *Kovács Pálhoz.* A „levelek" alatt az *Uti-levelek* értendők.

L. *Luby Zsigmondhoz.* Először: Ellenzék, 1888. decz. 31. — *Luby Zs.* Fülpös-Daróczon, Szatmár közelében lakott.

LI. *Arany Jánoshoz.* Először: Arany Hátrahagyott Iratai. III. k. — Petőfi oly könnyen folyó hexametereket ír, mintha mindig méretes versekben gyakorolta volna magát, pedig alig egy-két kisérlete van ilyen. Petőfi óhajtása szerint Arany is versben felelt (l. u. o.), de nem hexameterekben, hanem jambusokban.

LII. *Luby Zsigmondhoz.* Először: A Hon, 1877. 305. sz. — Petőfi eljegyzése aug. 5-én volt, a levél dátuma tehát aug 7, s egy későbbi lenyomat a *kézirat alapján* így is közli. *Teens asszony* = Pap Endréné, Petőfi vendégszerető háziasszonya Szatmáron. *Niskó Ráczi* = *Riskó Ignácz* ekkor megyei aljegyző, majd képviselő, végre min. tanácsos (1812—1890.) nevének tréfás elferdítése. A tervezett mármarosi kirándulás különben elmaradt.

LIII. *Kovács Pálhoz.* „Az megbántana, ha érettem

áldozatot tennél.“ Aranyhoz (l. LIV. lev.) is szakasztott ilyen önérzettel ír: „Az én kedvemért ne tégy semmit, effélét (t. i. hogy Jókai lapjába ír) legalább ne“

LIV. *Arany Jánoshoz.* Itt kezdődik Petőfi elhidegülése Tompa iránt, mivel ez — pénzbeli tekintetek miatt, ami Petőfi előtt szorult helyzetében is mellékes volt — nem akarta ott hagyni Vahot Imre lapját s nem akart a Jókai által szerkesztett Életképek kizárólagos munkatársa lenni, ahol pedig ő — éppen e levélben kifejtett elveinél fogva — egyesíteni akarta az ifjú Magyarország legtehetségesebb íróit, kik az irodalomban a népköltészet művelői s politikai törekvéseikben a népszabadságot irták zászlajukra.

LV. *Várady Antalhoz.* Először: mint a XXII. sz. — *Marczi* = Jókait szokta így szólítani Petőfi. — *Ida* = Várady neje, Ruffy Ida.

LVI. *Arany Jánoshoz.* „A szavadra — elhiszem, hogy silányok azok a versek . . .“ Arany írta aug. 25-én kelt levelében, hogy „írt egynéhány verset, de rosszak mint a vaczkor . . . Nem megy nekem — így folytatja — a lyra, az ömlengések kora elmult tőlem, vén vagyok. *Fejér László*-forma balladákban kellene próbát tennem, azok lapban is adhatók volnának és mégis elememben maradnék.“ Irja továbbá, hogy alighanem pályázni fog a Kisfaludy-társaság *Szécsi Mária*-versenyére. Mivel Arany balkézzel írta levele czímét, tréfából Petőfi is reszkető kézzel írta a borítékra: Tekintetes Arany János urnak barácságos tisztelettel. Nagy-Várad. Nagy-Szalontán.

LVII. *Arany Jánoshoz.* „Olyan lusta vagyok . . .“ V. ö. *Amióta én megházasodtam* cz. és kezdetű költeményével.

LVIII. *Kubinyi Rudolfhoz.* Először: Petőfi Ujabb Reliquái 102. l. Eredeti kézirata a Petőfi-társaság birtokában. — *Győry Dani* ekkor Gömörmegye első jegyzője. A tartozásra nézve l. a XLI. sz. levelet s a hozzáírt jegyzetet.

LIX. *Bernát Gáspárhoz.* Először: Hazánk s a Külföld, 1867. júl. 4. Kézirata nincs meg. — *Bernát G.* (1810—1873.) ügyvédi oklevelet szerzett, de soha sem ügyvéd-

kedett, hanem a 30-as és 40-es évek folyóirataiba dolgozott; adomákat, tréfás freskóképeket írt, melyek akkor az író eredeti ötletei és szertelen hasonlatai miatt kedveltek voltak s utóbb összegyüjtve is megjelentek.

LX. *Kovács Pálhoz.* Petőfiné *Naplótöredéke* — a költő óhajtása szerint — megjelent a Hazánk okt. 30. számában.

LXI. *Orlai Petrics Somához.* Orlai P. S. (1822–1880) festő pályára készült s csak néhány nappal volt idősebb a költőnél. Ezekre vonatkoznak a levél czélzásai.

LXII. *Tyrolerhez.* Először: Szinházi Látcső, 1863. okt. 20. az eredeti kéziratról. — *Tyroler* réz- és aczélmetsző volt s Petőfi arczképét *Összes Költeményei* 2-ik kiadása elé készítette, mely az utasítások következtében hívebb is mint Barabás rajza az *Ö. K.* első kiadása előtt. — A levél tele van hibával; Petőfi bizonyára jobban olvasott és beszélt mint írt németül, de más német fogalmazása (l. Beck Károly német költő számára írt önéletrajzi vázlatát *Összes művei,* vegyes III. k. 490–1. l.) nyelvtanilag és helyesirás tekintetében is jobb, úgy hogy azt kell hinnünk, hogy csak tréfából — Tyroler mulattatására — törte így kerékbe a német nyelvet.

LXIII. *Arany Jánoshoz.* A levél eleje nyilván Arany levelének arra a részére vonatkozik, hogy Petőfi elmenetele óta sehogy sem megy neki a versirás stb. Arany Tompáról is írt neki: „Engem kér, hogy írjak felőled sokat, mint vagy. Sokkal kevélyebb vagyok, úgymond, mint hogy ezt most, haragván ő (Petőfi) énrám, tőle kérdezzem; de sokkal jobban szeretem őt, mint sorsa iránt közönyös lehessek, tehát írj nekem a gazemberről.“ Erre Petőfi semmit sem felel, de a következő (l. LXIV. sz.) levél megint szól róla, úgy hogy egyre mélyebbé vált köztük a szakadás.

LXIV. *Arany Jánoshoz.* „Semmi kilátás hosszú levélre.“ — Arany t. i. az előbbi levélre „John Stibli shoe-maker and poet“ aláirással csak egy tíz soros angol levelet írt „Lord Arthur Krumply“-nak, de egy hosszú, több utóirattal fűszerezett magyar levelet is tett melléje, elküldvén neki

Murány Ostroma cz. elbeszélő költeményét is, a kiadásra vonatkozó észrevételekkel.

LXV. *Adorján Boldizsárhoz.* Először: Vasárnapi Ujság, 1880. 29. sz. – A levélhez mellékelt vers: *Adorján B.*-hoz szól.

LXVI. *Arany Jánoshoz.* „Háború lesz . . .“ Arany e levélre versekben felel (alexandrin sorok virtuóz rímekkel), s a háború hírére tréfásan megjósolja, hogy Petőfi száguldó paripán megy csatába s olyan hősiesen harczol, hogy ő XXIV. énekes eposzt fog róla írni.

LXVII. *Arany Jánoshoz.* Ha pár hét mulva be nem következnek a márcziusi s aztán a forradalom zajos napjai, Petőfi — Vörösmartyval és Aranynyal szövetkezve — a levélben említett terve szerint a következő hónapok és évek alatt valószinűleg belemerül Shakespeare fordításába. Igy csak *Coriolán*nal készült el, melynek ekkor már vége felé járt, de *Lehel*je töredék maradt.

LXVIII. *Arany Jánoshoz.* „Más ember levelét . . .“ Tompának azt a levelét, melyet ez Aranyhoz intézett s abban Petőfiről „a legmelegebb indulattal s érdemei teljes méltánylásával nyilatkozik“, mint Arany mondja. Ő szerette volna összebékíteni két barátját, kiket egyformán szeretett, de nem ért czélt. Petőfit ekkor, — mint levele mutatja — márcz. 15. után már teljesen elfoglalta a forradalom ügye. Aranynak ez a levele különben elveszett, Tompáé Arany Hátrahagyott Iratai III. k.-ben megjelent. *A nemzeti dalnak* a levélben említett példányát Arany 1863-ban Petőfi fiának adta emlékül.

LXIX. *Arany Jánoshoz.* Tompa M. — mint Arany egy előbbi levelében jelezte — csakugyan meglátogatta Petőfit, de a találkozás, Tompa részéről legalább, oly hideg volt, hogy nem javított a régi helyzeten; Petőfi sem tudott fölmelegedni iránta, annál kevésbbé, mert többet nem kereste föl Tompa, így ez volt utolsó találkozásuk.

LXX. *Arany Jánoshoz.* Arany e levél következtében csakugyan fölment Pestre, ahol egy hétig Petőfiék vendége volt, de — mint maga írja — nem látván a dologban

(*A Nép Barátja* szerkesztésében) elég állandóságot, nem akarta koczkáztatni családját, ezért a szerkesztést átengedte Vas Gerebennek, az ő neve csak mint szerkesztőtársé állt a lapon s ezért a tiszta jövedelem felét biztosította neki Vas G. Aranynak különben sokkal magasabb fogalmai voltak egy néplapról, mint aminővé a Nép Barátja lett. L. erre vonatkozó elveit Petőfihez (1848. jún. 30 és aug. 12-én) írt leveleiben. — *A Nép Barátja* 1848. jún. 4-től 1849. jún. 10-ig állt fenn, de Arany neve mint szerkesztőtársé csak 1849. januárig szerepelt.

LXXI. *Bankos Károlyhoz.* Először: Zilahy, Petőfi életrajza. 112. l. — *Bankos Károly,* kivel Petőfi még pesti jurátus korában ismerkedett meg, városi hivatalokat viselt Kun-Szentmiklóson s mint nyugalmazott aljárásbiró halt meg. Mint a helyi viszonyokkal ismerős jó baráthoz fordult hozzá Petőfi a választás ügyében még többször is.

LXXII. *Arany Jánoshoz* Ez idétt — hivatalos dolgain kivül — Aranyt is a választás dolgai foglalták el, de a jún. 26-iki választáskor kisebbségben maradt. Petőfi négy szónyi levelét — „miért fájdalmas zsebbel fizetette a 12 kr. postaköltséget“ — azzal boszulta meg, hogy fél ívet tele írt a szalontai választás történetével.

LXXIII. *Bacsó Jánoshoz.* Először: A Hon, 1879. decz. 4. Eredeti kézirata a Nemzeti Muzeum Petőfi-szekrényében. A levél még Petőfi *Összes Művei* végleges kiadásában is úgy jelent meg, mint egy „fülöpszállási barátjához“ írt levél, s a kiadó a jegyzetek közt is csak bizonytalan sejtésképp említi Hentaller után, hogy a Szentpéteriek és Bankosok Petőfi „fülöpszállási biztos emberei“. Az alább közölt LXXVIII. sz. levél kétségtelenné teszi, hogy a levél Bacsóhoz volt intézve. — *Bacsó J.* (1818—1871) előbb Szalk-Szt.-Mártonban, majd Laczházán, 1848. máj. 1-től Fülöpszálláson ref. segédlelkész. Petőfi valószinűleg már az előbbi helyeken ismerkedett meg vele, mint tanult fiatalemberrel, ki az Életképekbe is irogatott.

LXXIV. *Arany Jánoshoz.* Petőfi, —„mint a nép legfana-

ticusabb barátja“ — kétségkivül joggal vágyott arra, hogy az első népképviseleti országgyűlésen mint a nép képviselője jelen legyen. De akkori költeményeiben már oly erős kifejezést adott köztársasági érzelmeinek, hogy ez sokat ártott neki a föllépésnél. Követválasztása történetét különben teljes világításba állítják a Bankos Károlyhoz és Bacsó Jánoshoz írt magán s a köv. fejezet nyilt levelei. — Arany győztes ellenfele *Toperczer Ödön* biharmegyei főjegyző lett — „akkor“ mint Arany megjegyzi — „érdemes szabadelvű ember“, kire leginkább a vidék oláh lakossága szavazott, Szalonta leginkább Aranyra.

LXXV. *Heckenast Gusztávhoz.* Először: Irodalomtört. Közl. 1904. 507. l. Eredeti kézirata a bécsi udv. könyvtárban: Autographen-Sammlung. — *Nyáry Pálnak* említett arczképe az Életképek 1848. II. k. 4. sz.-ban jelent meg.

LXXVI. *Bankos Károlyhoz.* Először: Vasárnapi Ujság, 1890. 27. sz. Az eredeti kézirat hasonmása: Ország-Világ, 1891. 32. sz. — Ugyane tárgyra vonatkozólag l. alább a LXXXVIII. és a *Nyilt levelek* közt az V. sz.

LXXVII. *Arany Jánoshoz.* Emich 100 pfrtja — az Életképek szerkesztéseért járt neki (Jókaival). — Az Aranytól vett kölcsönre ez megjegyzi: „Daczára tréfáinak, a 108 pengőt legelső alkalommal sietett megfizetni; általában igen lelkiismeretes volt ilyen esetekben.“ (Arany: Hátrahagyott Iratai. III. 163 - 4. l.)

LXXVIII. *Bacsó Jánoshoz.* Először: Irodalomtört. Közl. 1898. 113—5. l. Az eredeti kézirat hasonmása az Irodalomtört. Közl. id. h. A levél tartalmát v. ö. a Bankos Károlyhoz intézett LXXXVI. sz. levéllel. — *Szeles,* Nagy Károly segédje.

LXXIX. *Arany Jánoshoz.* — „Rá kilencz embert . . .“ t. i. a minisztereket, kiknek működésével már hónapok óta nem volt megelégedve. Ekkori hangulatát, elkeseredését legjobban mutatja az *Apostol* cz. túlzottan szinezett anarchikus elbeszélő költeménye, melynek hősében több tekintetben magát rajzolta. Elkeseredett hangulatára vonatkozólag l. a köv. LXXX. sz. levelet is.

LXXX. *Bankos Károlyhoz.* Először: Vasárnapi Ujság, 1877. febr. 4. — *„Onnan alulról . . .“* A czímzett t. i. ekkor mint nemzetőr az óverbászi táborban volt, oda küldi e levelet is. Bankos K. onnét már két levelet küldött, melyeket Petőfi kiadott az Életképekben. Mészáros Lázár hadügyminiszterről l. még a következő levelet.

LXXXI. *Özv. Jókainéhoz.* Először itt jelenik meg nyomtatásban. Eredeti kézirata a Petőfi-társaság birtokában. — Petőfi 1846. elején azt írta Kecskeméthy Aurélnak (l. a XXI. sz. lev.), hogy Jókai iránt baráti és testvéri szeretettel viseltetik, — „vagy talán mind a kettőnél több, amit iránta érez“. Valóban a legjobb egyetértésben éltek 1848. derekáig; együtt rendezték márcz. 15-ikén a sajtó felszabadítását, ápr. 30. óta együtt szerkesztették az *Életképeket*, együtt lelkesedtek az ifjú Magyarországért, ha Jókai mérsékeltebb volt is a legradikálisabb érzelmű Petőfinél. Ez a meleg barátság akkor kezdett hülni, mikor Jókai el akarta venni Laborfalvy Rózát, az ünnepelt szinésznőt. Petőfi ezt sehogy sem tudta helyeselni, s mivel Jókait nem tudta lebeszélni tervéről, megírta anyjának (ez a levele elveszett), aki sietve jött le fia megmentésére. Jókai azonban, ki Petőfi lángszellemének fölényét s atyáskodó rendelkezéseit eddig mindenben követte, szívügyében senkinek sem engedett. (Jókai később maga leírta házassága történetét.) Jún. 12-ig együtt lakott Petőfiékkel, ekkor más lakásba költözött s aug. 29-én mégis nőül vette Laborfalvy Rózát. Időközben más is történt, ami a szakadást teljessé tette. Aug. 21-én megtörtént a képviselőházi szavazás a magyar ezredek német nyelve ügyében s mivel Vörösmarty is a kormánynyal szavazott, Petőfi ekkori izgatott és elkeseredett hangulatában őt nagyon elitélő költeményt írt, melynek kiadását ellenezték barátai, de midőn Jókai esküvője miatt távol volt, mégis kiadta az Életképekben. Jókai szerkesztői nyilatkozatban rosszalását fejezte ki Petőfi eljárása ellen, mire ez — szemére hányván Jókainak mindazt, mit eddig érte tett — nyiltan felmondta a barátságot s kijelentette, hogy szerződése lejártával meg-

válik az Életképektől is. Ez a sértődött haragtól izzó nyilatkozat: *Első és utosó felszólalásom egy igen piszkos dologban* czím alatt az Életképek 1848. szeptember 10-iki számában jelent meg (megjelent *Összes Művei* vegyes III. 63. l. is), tartalma, hangja egészen egyez a Jókai anyjához írt levélével, de ezen inkább a keserűség érzik, hogy legjobb barátjában így csalódott. Hogy tulajdon anyja előtt nyilatkozik így „rossz fiáról", azt a házasság ügyében folyt levelezésök s egyező érzelmük magyarázza. Ezentúl csak egyszer találkoztak még: a Budavár bevételének örömére tartott lakomán, ahol Petőfi szólította meg, aztán szó nélkül elváltak — örökre. (V. ö. a *Nyilt levelek* VI. sz.)

LXXXII. *Ötvös Mihályhoz.* Először: Szamos, 1882. nov. 19. Az eredeti kézirat egykorú s Petőfi által hitelesített másolata (Szatmár város levéltárában), ahhoz a levélhez volt mellékelve, melyet Kiss Gedeon, a szatmármegyei nemzetőrség vezetője intézett Békéssy Károly városi főjegyzőhöz. A hitelesítő utóirat egyúttal lelkes felszólítás fegyverrekelésre. (L. ezt Petőfi Összes Művei, vegyes III. 569. l.) V. ö. *Tábori levelek* I. sz.

LXXXIII. *Arany Jánoshoz.* Petőfi századosi kinevezése 1848. okt. 15-én kelt s 16-án közöltetett hivatalosan. — Arany — mint maga megjegyzi — akkor nem mehetett Debreczenbe.

LXXXIV. *Orlai Petrics Somához.* Orlai ekkor Pesten volt. Csak anyjáról ír, mert atyja mint egy szabad csapat zászlótartója Jellacsics ellen táborba vonult. L. *A vén zászlótartó* cz. költeményét.

LXXXV. *Arany Jánoshoz.* „Jobb lesz neki Szalontán a kuczkóban." Arany csendes-békés természetétől s szelid lelkületétől semmi sem állt távolabb mint a katonáskodás, de mégsem kerülhette el, hogy necsak tollal, hanem fegyverrel is szolgálja a veszedelemben forgó hazát. „Köznemzetőr minőségben" a szalontai nemzetőrökkel két heti szolgálatra lement Aradra, hogy a császáriak kezében levő várat körülzárni segítsenek. Itt, az aradi táborban kapta meg Petőfi utóbbi két levelét s innét írt neki Debreczenbe.

LXXXVI. *Orlai Petrics Somához. György* Petőfinek többször elcsapott szolgája. — *„A vén zászlótartó“* az Életképek nov. 19. számában jelent meg.

LXXXVII. *Arany Jánoshoz.* Petőfi felesége lebetegedés előtt volt s nyilván ezért kért januárig szabadságot (l. az erre való czélzást a következő levélben is) s meg sem várva kérvénye elintézését (l. a XCI. sz. lev.), elutazott Erdődre, ami miatt később sok kellemetlensége lett.

LXXXVIII. *Arany Jánoshoz.* „Hősök virága ...“ Arany nov. 18-án került haza az aradi kirándulásról s mindjárt másnap megírta Petőfinek, mily hősiesen hallgatták az aradi piaczon a várbeliek ágyuzását. Erre vonatkoznak a bevezető sorok.

LXXXIX. *Orlai Petrics Somához.* Arra nézve, milyen lelkiismeretes és pontos volt Petőfi adósságai lefizetésében, l. a XLI. és LVIII. sz. leveleket s a hozzájuk irott jegyzeteket.

XC. *Arany Jánoshoz.* Aranyék a hivásra csakugyan bementek Debreczenbe, hol Petőfi felesége szüleivel egy házban lakott „békességben, bár nem minden panasz nélkül“. Decz. 10-én értek haza s így a fiú keresztelőjén (l. XCII. lev.) nem lehettek jelen.

XCI. *Orlai Petrics Somához.* V ... = alkalmasint a rossz-fizető Vas Gereben, kinek késedelmes fizetése miatt Arany is többször panaszkodik.

XCII. *Arany Jánoshoz.* Petőfi Zoltán 1848. decz. 15-én született s 1870. nov. 5-én halt meg.

XCIII. *Arany Jánoshoz.* „Windischgraetz elcsipett Pesten ...“ Arany decz. végén Pesten járt nejével, s így az előbbi levelet is csak hazatértök után kapták meg. — Petőfi családjának elszállítására az 1849. januári nagy hidegben egyelőre gondolni sem lehetett s mivel neki az erdélyi táborba kellett sietnie (jan. 20. körül), egyelőre Vörösmartyéknál hagyta őket. (L. a XCV. sz. levelet.)

XCIV. *Kossuth Lajoshoz.* Először: Magyar Salon, 1887. márcz. Eredeti kézirata a Nemzeti Muzeum levéltárában (Vörös Antal-féle gyüjtemény). Hasonmása a Magyar

Salon id. h. — A levél eleje azt mutatja, hogy Petőfi már előbb írt, vagy személyesen beszélt ez ügyben Kossuthtal. Vetter tábornokkal, mint a hadügyminiszter helyettesével, mindenesetre engedély nélkül való távozása mint súlyos fegyelemsértés miatt volt baja. Azt a kérését, hogy Bem táborába tegyék át, teljesítették (l. XCV. l.), a többiről nem tudunk.

XCV. *Arany Jánoshoz.* Arany időközben három levelet is írt Debreczenbe, tudatva, hogy betegek voltak, azért nem mehettek be, de tőlük telhetőleg szivesen látják P. családját, mig „a vész őket is el nem sodorja". Petőfi csak most felelhetett Arany leveleire. (L. alább a XCVII. lev.)

XCVI. *Mészáros Lázárhoz.* Először: Közlöny, 1849. febr. 18. Maga M. L. tétette közzé e megjegyzéssel: „E. 3139. Hogy minő levéllel tiszteltetett meg a hadügyminiszterium, azt ezennel minden commentár nélkül a nyilvánosságnak átadja." Petőfi ezért írta Mészáros ellen a *Nyakravaló* cz. gúnyversét, mely a *Márczius Tizenötödiké*-ben febr. 20.) nyomtatásban is megjelent. A hadügyminiszterium febr. 21-én elfogadta Petőfi lemondását. Csernátony, a M. T. szerkesztőtársa, a vers közlése miatt kilépvén a szerkesztőségből, nyilatkozatában mindkét félnek tárgyilagosan kiméri az igazságot: Mészáros hallgatag elnézhette volna a szeszélyes költőnek a szabályellenes öltözködést, viszont Petőfinek mint tisztnek jó példával kellett volna a fegyelem-szabályok megtartásában elöljárnia.

XCVII. *Arany Jánoshoz.* E levél következtében Aranyné azonnal fölment Debreczenbe s magával hozta Petőfi nejét, kis fiát s ennek dajkáját, akik aztán ott is maradtak, mig Petőfi katonáskodott L. CV. és CIX.

XCVIII. *Arany Jánoshoz.* Tartalma összefügg az előbbi levéllel. Egyebekre nézve l. a *Tábori leveleket*.

XCIX. *Arany Jánoshoz.* Petőfi és neje Pestre mentek, de a kis fiú és dajkája továbbra is Aranyéknál maradtak (az itt történtekről l. a CII. sz. lev.), „Verd a vasat . . ." Arany később el is nyerte a miniszteri fogalmazóságot, de nem volt köszönet benne.

C. és CI. *Klapka György tábornokhoz.* Először: Magyar Salon, 1885. okt. V. ö. alább a Bemhez irott franczia levéllel, melyben Petőfi szószerint közli a közte és Klapka közt lefolyt párbeszédet. Klapka máj. 3-án érkezett Debreczenbe, hogy Görgeyt a hadügyminiszterségben helyettesítse, s 6-án vette át Mészárostól a miniszterium ideiglenes vezetését. Az összeütközés oka az a bizalmas jelentés, melyet Bem a „honvédelmi bizottmány"-nak küldött (valószinűleg franczia nyelven), s melyet Petőfi magyarra fordítva kiadott a kolozsvári *Honvéd* cz. lap 1849. ápr. 28-iki számában. Ebben Bem leírva Temesvár elleni terveit, ezek meghiusultáért az engedetlen Vécsey tábornokot teszi felelőssé s letételét kéri. A máj. 5-én Debreczenbe ért Petőfitől Klapka számonkérte a Vécseyre nagy mértékben sértő jelentés közzétételét. Folytatását l. a Bemhez irott levelekben.

CII. *Arany Jánoshoz.* „Sem apám, sem anyám többé!" Atyja márcz. 21-én halt meg 58 éves korában. V. ö. *Szüleim halálára* cz. költeményével. — Petőfi lemondását a hadügyminiszter csak jún. 28-án fogadta el.

CIII. *Bem József tábornagyhoz.* Először: Vasárnapi Ujság 1875. 23. sz. Szász Károly fordításával együtt. — *„Parceque l'on m'ordonna."* A következmények is azt mutatták, hogy Petőfi Bem parancsából közölte a jelentést. Midőn ugyanis Vécsey tábornok becsülete megsértéseért elégtételt követelt, Bem Ó-Orsováról 1849. máj. 16. kelettel rövid nyilatkozatot tett közzé a hivatalos Közlönyben, melyben kijelenti, hogy „az abban kimondott vád félreértéseken alapszik, annálfogva nem történtnek tekintendő"; arról egy szót sem szól, hogy híre s tudta *nélkül* történt volna a jelentés közzététele; de nem is történhetett, különben Petőfi nem állította s nem írta volna, hogy a tábornok rendeletére tette közzé. — A levél többi részére nézve l. a CI. sz. levelet és a hozzáirt jegyzetet. — A 2-ik levél (CIV. sz.) csak töredék. Petőfi magán-szorgalomból tanult meg az utóbbi négy év alatt francziául is, angolul is. Franczia fogalmazásaiban több nyelvtani és helyesirási hiba van, de mentsége, hogy

sietve, a legnagyobb lelki szenvedések között írta valamennyit; mégis ezen a nyelven írt, — s gondolatait nemcsak értelmesen, de jellemzetesen tudta kifejezni, — mert Bem magyarul nem tudott, németül pedig nem szeretett beszélni. Mindkét levél eredeti kézirata a Nemzeti Muzeum Petőfi-szekrényében. *Bem József* 1795. szül. s 1850. Aleppóban halt meg.

CV. *Arany Jánoshoz.* Petőfi ismételt lemondása folytán katonatiszti s már előbb szerkesztői jövedelmétől is elesvén, a temetési és utazási költségek miatt is nagyon szorult helyzetbe jutott; csak ez kényszerítette rá, hogy a Bemtől kapott paripát eladatta, hogy — kenyeret vegyen rajta.

CVI. *Szemere Bertalanhoz.* Először: Vasárnapi Ujság, 1869. 52. sz. Az eredeti fogalmazvány a Nemzeti Muzeum Petőfi-szekrényében. A levélhez *A honvéd* cz. költemény volt mellékelve. (L. erre vonatk. a köv. levelet is.)

CVII. *Telegdi Lajoshoz.* Először: A Hon, 1882. máj. 13. Eredeti kézirata a Petőfi-társaság birtokában.

CVIII. *Bem József tábornagyhoz.* Először: Vasárnapi Ujság 1875. 23. sz. fordításban is. Eredetije a Nemzeti Muzeum Petőfi-szekrényében. — *Mr. Kurz* = Bem tábornagy titkára volt. — Ujra szolgálatba állását l. a CXI. levélben.

CIX. *Arany Jánoshoz.* Aranyt Petőfivel, Vas Gerebennel s Egressy Gáborral együtt szintén magához hivatta Kossuth, de Arany júl. 1-én — arra a hírre, hogy az orosz Debreczennél van — haza sietett családjához; ezért írta meg neki Petőfi a következő napok eseményeit. Július első napjaiban az orosz seregek közeledésének hírére ép olyan általános menekülés képét nyujtotta a főváros, mint január első napjaiban, midőn Windischgraetz közeledett Budához. *„E békés magányba . . .“* t. i. Mező-Berénybe, hol Orlai Petrics S. szülei laktak.

CX. *Petőfi Sándornéhoz.* Először: Vasárnapi Ujság, 1875. 1. sz. — Egressy Gábor följegyzései szerint (Törökországi Napló, 1849—50. Pest, 1851.) Petőfi júl. 19-én éppen kocsira akart ülni nejével, hogy Damjanicsot Aradon

meglátogassa, midőn kocsi állt meg szállása előtt s Egressy és Kiss Sándor, Bem hadsegéde s most tábori futára szálltak ki abból. Kiss ujra hítta Bem nevében, hogy menjen velök a táborba. S egy óra mulva indultak Arad helyett Nagyváradra s onnét Kolozsváron át júl. 22-én Tordára; családját itt a ref. papra bízván, a férfiak Bem fölkeresésére indultak.

CXI. *Petőfi Sándornéhoz.* Először: Vasárnapi Ujság, 1875. 1. sz. — Két előbbeni levele közül csak a CX. szám érkezett meg nejéhez, a második elveszett. — *„Fészket rakni akaró fecskék . . .“* Petőfi nemcsak a vidék szépsége, hanem a derék, vitéz s romlatlan székely nép miatt — mint Egressy G. mondja (id. h.), — komolyan gondolt arra, hogy a háború befejeztével ide fog költözni családjával. A székely nép magasztalását l. költeményeiben is. — Bem arra a hírre, hogy az orosz sereg Segesvárra ért, 30-án eléje indult s júl. 31-én déltájban a kétszerannyi ellenséggel megvívta a végzetes csatát, melyből Bem maga is alig tudott visszamenekülni Maros-Vásárhelyre, — Petőfi pedig a menekülés közben örökre eltünt.

II. Nyilt levelek.

I. *Egy szó Tarczy Lajos urhoz.* Petőfi *Versei*nek első kiadásáról van szó, melynek hat példánya átadására (mind a Képző Társulat tagjaié) az éppen Pesten időző Tarczyt kérte fel; de ez szállásán feledte a Verseket s ezek utóbb elvesztek. Az előfizetők erről nem tudtak, s egyikök durván megtámadta Petőfit, egyenesen „rút csalás“-nak bélyegezvén eljárását a könyv el nem küldése miatt.

II. *Nyilt levél Vahot Imréhez. Hirlapi Méh* czím alatt az *Életképek*ben lapszemle szokott megjelenni, 1845. első felében Garay Jánostól. — *„Hol engemet annyian szeretnek . . .“* első felvidéki utjára vonatkozik, mely alkalommal, mint *Uti jegyzeteiben* híven leírja, mindenütt tüntető

barátsággal fogadták, költeményeit ismerték és énekelték, sőt — Adorján Boldizsár közbenjárására — Gömörben táblabiróvá is kinevezték. (Hasonló kitüntetés érte 1847-ben Nógrádmegyében.)

III. *A kis-kunokhoz.* Petőfi ezt a szózatot különnyomatokban osztotta ki a nép közt, midőn 1848. június elején beutazta a szabadszállási kerületet. Hangja közvetlenségénél fogva olyan, mintha az egyszerűbb néphez elmondásra lett volna szánva. Túlságos őszintesége azonban csak újabb alkalmat szolgáltatott azoknak, kik politikai költeményeiben nyilatkozó radikális gondolkodását ugyis felhasználták ellene. A választás körülményeiről l. még a LXXI., LXXIII., LXXIV., LXXVI., LXXVIII. sz. magánleveleit s IV. sz. nyilt levelét.

IV. *Nyilt levél a szabadszállásiakhoz.* Először, úgy mint a III. számút, külön íven, barátai által osztatta szét a nép között. A jún. 15-iki választást leírja maga Petőfi egy *Nyilatkozat*ban, mely jún. 19-én jelent meg (l. *Összes Művei,* vegyes III.) s kiegészíti ezt Bankos Károly barátjának nyilatkozata. A lapok is a legnagyobb felháborodással tárgyalták a szabadszállási botrányos választást, melylyel — úgymond az egyik — „a népképviseleti intézmény a szabadszállási kerületben sárba tiportatott". Jún. 20. körül egy küldöttség panaszszal jött fel s Petőfi vezette Deák F. igazságügyminiszter elé s amint összeült a képviselőház, bizottságot küldött ki az ügy megvizsgálására, de a bekövetkezett zavarok miatt aztán abban maradt minden.

V. *A nemzetgyülési követekhez.* Először külön lapokon, melyeket Petőfi július 7-én az ülés előtt osztatott szét a követek közt. A czikkek következtében támadt párbaj-ügyet l. a *Magán-levelek* közt LXXVIII. sz. a.

VI. *Válasz Vörösmartynak.* Előzményeit l. a *Magán-levelek* közt a LXXX. sz. s a hozzájuk írt jegyz.

III. Tábori levelek.

I. *Levél a Pesti Hirlap szerkesztőjéhez.* Midőn Jellacsics elbizakodottan közeledett a főváros felé (még a pákozdi ütközet előtt) Kossuth a képviselőház szept. 24-iki ülésén bejelentette, hogy azonnal indul az Alföldre, hogy fölkelésre szólítsa a magyar népet. Hasonló vállalkozásra szólított másokat is; így nyert kiküldetést a Székelyföldre Petőfi is, ki még az nap (szept. 24.) elindult Erdődre s nejét itt hagyván, maga Erdély felé ment, de az oláh lázadás miatt csak Nagy-Bányáig juthatott. Egyebekre v. ö. az Ötvös Mihály alispánhoz írt levéllel. *(Magán-levelek* LXXXII. sz.)

II. *Levél a képviselőházhoz.* V. ö. hasonló irányú második kérelmével, melyet Szemere Bertalan miniszterelnökhöz intézett. (Magán-levelek CVI. sz.)

III–IV. *Levelek a Közlöny szerkesztőjéhez.* Petőfi — mint Magán-leveleiben láttuk (XCIII és XCIV. sz.) áttétetvén magát Bem hadosztályához, január utolsó napjaiban (25—30). közt) indult Erdélybe; Szelindeknél találkozván a sereggel, ettől kezdve résztvesz annak öt véres csatájában (Szelindek, Vizakna, Szászsebes, Szászváros s az utóbbi két város közt) s a vele járó minden fáradalomban. Febr. 8-án mint futár *Debreczenbe* küldetett, ezért kelt itt a IV. sz. levél. Petőfi bár leveleiben nem említi, maga is vitézül harczolt s nemcsak bátorságának, hanem Bem és környezetének nem csekély aggodalmára, vakmerőségének is többször jelét adta. E vitézségeért kapta a katonai érdemrendet, melynek megható átadásáról az V-ik levél végén szól.

V. *„Mint egyszerű közember mentem hozzá“* t. i. Bemhez, mert a nyakravaló-ügy miatt (l. a Magán-levelek XCVI. XCVII. sz s a hozzáírt jegyz.) lemondott rangjáról. Február 23-án azonban már ujra visszaindult, de betegeskedése miatt egy ideig Kolozsvárt kellett maradnia s így csak márcz. első napjaiban érkezett Bem seregéhez. Bem nemcsak előbbi rangját adta vissza, hanem hadsegédévé tette s a vitézi érdemrenddel is feldíszítette (ápr. 9-én kelt hivatalos

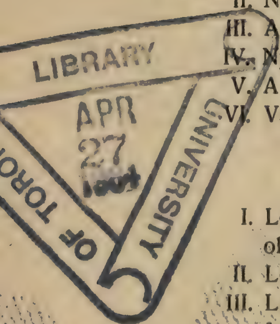
értesítésével), később pedig (máj 3-án) őrnagygyá nevezte ki ; ezt még meg sem erősítette a kormány, midőn Klapkával való összeütközése miatt (l. a *Magán-levelek* C. CI. CIII. CV. sz.) P. arról ismételve lemondott.

VI. *„Ezek — csodagyermekek“* t. i. a székelyek, kiknek dicsőítésére írta ugyancsak Karánsebesen (ahol levele is kelt) *A székelyek* cz. költeményét. Az erdélyi hadjáratra vonatkoznak még a *Négy nap dörgött az ágyu, Csatában, Bizony mondom, hogy győz most a magyar, Az erdélyi hadsereg, Ki gondolná, ki mondaná* s a *Vajda-Hunyadon* czímüek, mely utóbbiban új Hunyadiként dicsőíti a hazamentő Bem tábornagyot.

VII. *„Ismét lemondtam . . .“* l. a Klapkához és Bemhez írt magán-leveleit s a hozzájuk írt jegyzeteket.

TARTALOM.

II. Nyilt levelek.

III. Tábori levelek.